

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Житомирська спілка волинських чехів**

ЧЕХИ НА ВОЛИНІ: історія і сучасність

*За загальною редакцією
О. С. Березюк, О. М. Власенко*

**Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2014**

УДК 378
ББК 74.58
І 67

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 23 від 28 листопада 2014 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А.В. Чижевська – професор Житомирського технологічного університету, голова Житомирської спілки волинських чехів;

О.С. Березюк – професор Житомирського державного університету імені Івана Франка;

А.С. Шевцова – доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка; керівник Центру богемістики;

О.М. Власенко – доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка;

М.Є. Лутай – доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Чехи на Волині: історія та сучасність: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 176 с.

Для викладачів вищих навчальних закладів, молодих науковців, магістрантів, студентів та вчителів загальноосвітніх шкіл.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2014

ЗМІСТ

Передмова	5
Шестак Л., Шестак І. Про чеське поселення на Житомищині «Мала Зубівщина»	8
Литвинець А. Спогади про батька	20
Литвинець А. Життя родини Ємеяна Врабеця з Малої Зубівщини	22
Пультер С. Історія моєї родини	32
Чижевська Л. Сторінками життя родини Щепанек з Миколаївки (1870-1960)	37
Шпиталенко Г. Релігійне життя волинських чехів у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	39
Усков В. Громадське та культурне життя чеських поселенців у Волинській губернії	66
Новаківська А. Чеські поселення та їх господарство на Волині	72
Федорчук М. Чехи на Волині в ХІХ столітті	78
Морару Д. Міжетнічні зв'язки громади волинських чехів з українцями	84
Герасимчук О. Внесок волинських чехів у соціально-культурне життя Житомищини	91
Андерш Й. Україністика в Університеті імені Палацького	100
Литвинець А. Про Житомирську спілку волинських чехів	107
Шевцова Л. Основні пріоритети роботи Центру богемістики	111
Шмідт Н. До історії Житомирської спілки волинських чехів	117
Курильчук Н. Чеський педагог-філолог Євген Рихлік та його внесок в освіту	118
Ткачук О. Франтішек Ржегорж та його колекція світлин з Галичини	126
Колодюк К. Про життя і діяльність Вікентія Войки – українського археолога чеського походження	131

Васильчук К. <i>Творчість Василя Земляка в контексті історії Волині</i>	136
Лутай М. <i>Науковці чеського походження у Житомирських вищих навчальних закладах</i>	141
Кривенко І. <i>Проекція чеської освіти на українське підґрунтя</i>	150
Березюк О., Березюк Ю. <i>Педагогічні умови концепції реформування освіти Вацлова Пршигоди</i>	155
Слободенюк Я. <i>Державне управління освітою в Чехії</i>	164
Красовська Ю. <i>До проблеми розвитку чеських національних освітніх закладів на Волині</i>	169

Передмова

Проект взаємодії національних культур, їх взаємного проникнення й адаптації – один з найважливіших процесів у розвитку суспільства. Знайомлячись з досвідом національних меншин, які проживають на території сучасної України, ми розширюємо власні можливості, духовно зростаємо, урізноманітнюємося. Можна навіть стверджувати, що чим багатші виробничі, економічні, культурні, духовні зв'язки одного народу з іншим, тим розвинутішою стає країна в цілому.

Саме тому стан взаємодії українського народу з іншими, зокрема слов'янськими народами, може слугувати показником його реальної вираженості та виявом його здобутків. Знання й вивчення такої взаємодії – необхідний елемент історизму та культуровідповідності розвитку українського суспільства на шляху до європейських демократичних цінностей.

Взаємини українців і чехів, їх культур, що тривають не одну сотню років, стаючи доволі тісними. Сприяють цьому і чеські національні меншини, які проживають в Україні.

Політичний і культурний розвиток сучасної України, а також її могутність багато в чому сьогодні залежить від наявності адекватної інтеграції особливостей національної історії культури як українських, так і інших народів, які тут проживають. Для цього потрібно знати як сучасні тенденції діяльності національних меншин, які проживають в Україні, так і їх минуле, історію в українське суспільство.

Національно-культурний склад Житомира та областей характеризується складним, а подекуди і драматичним переплетінням історичних доль

українського та чеського народів. Зразу з переселенням в 60-х роках XIX ст. до Російської імперії, в Волинській губернії, на теренах сучасної Житомищини чехи здійснювали активну громадсько-політичну, наукову, економічну, виробничу та добродійну діяльність.

Можна назвати низку українців чеського походження, які народилися, жили і творили на Житомищині; зробили свій внесок у розвиток культури цього краю і здобули світове визнання. Це і етнограф Франтішек Вжегорж, і археолог Вікентій Хвойка, і педагог Євген Рихлік, і письменник Василь Земляк та багато інших.

Проголошення незалежності України сприяло активізації чеської громади України, активізації її в публічному житті Житомирської області. Так виникла житомирська спілка Волинських чехів, яку довгий час очолювала Снідевич Емма, а зараз Чижевська Людмила.

У процес гармонізації міжетнічних відносин на Житомищині вагомий внесок зробили науковці житомирських вузів. Так в Житомирському державному університеті імені Івана Франка відкрито Центр богемістики, який очолює доцент Шевцова Лариса. Зацікавленість чеською тематикою проявляється в науково-дослідній роботі фахівців з історії, мови, літератури, педагогіки, економіки, музики, етнографії тощо ін. Це і кандидатські дисертації на чеську тематику (доцент Житомирського технологічного університету Шпиталенко Галина), це і дослідницькі доробки студентів Житомирського державного університету імені Івана Франка науковою роботою яких керує доцент Власенко Ольга, це і наукові проекти доцента Житомирського державного університету імені Івана Франка Лутай Майї та професора цього університету Пультера Станіслава та багато інших. Але найбільшою цінністю лишається людська пам'ять.

що проявляється в збереженні родинних традицій, звичаїв, культури побутування.

Доля чеських родин, їх життя, часто і переслідування висвітлено в повідомленнях, які підготували вдячні нащадки .Біографічні факти сімей , подані їх рідними , а саме Шестак Л., Чижевською Л., Литвинець А. та іншими допомагають уявити атмосферу асиміліції волинських чехів в українське середовище. Даний збірник розрахований для тих, хто цікавиться, береже і примножує традиції рідного народу.

Олена Березюк

РОЗДІЛ І. АСИМІЛЯЦІЯ ЧЕСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ НА ВОЛИНІ

Лише той, хто цінує минуле, заслуговує на майбутнє
Юліус Фучик.

Шестак Леся
Шестак Іван

ПРО ЧЕСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ НА ЖИТОМИРЩИНІ «МАЛА ЗУБІВЩИНА»

Чеська еміграція другої половини ХІХ століття мала декілька напрямків: в 50-х роках – в Австралію, Німеччину та Північну Америку; в 60-х роках – в Росію.

Основними причинами еміграції були: складні соціально-економічні та політичні відносини в регіоні. Ці причини були настільки серйозними, що примусили велику кількість людей покидати рідну землю, будинки та виїздити в далекі землі.

В ХІХ столітті Чехія знаходилася під протекторатом Австрійської монархії. Вимоги чеського народу щодо автономії були відкинуті, землі Богемії і Моравії надовго залишалися невід'ємною частиною Австро-Угорщини. Ряд подій, що відбулися в імперії, відбився на подальшому розвитку чеських земель: початок 50-х років – це режим абсолютизму, кінець 50-х років – це був період конституційних реформ. Після революційна ситуація суттєво позначилася на розвитку капіталістичних відносин в регіоні. В 50-тих роки ХІХ століття відбувся промисловий переворот, який позитивно позначився на економіці Чехії, особливо на галузях легкої промисловості. В той же самий час

спостерігається значне зростання виробництва, впровадження нових технологій, розквіт промисловості та сільського господарства. Однак, всі ці перетворення в економіці в наступному призвели до затяжної кризи, яка найбільше проявилася у 1857-1858 роках, та призвела до тяжких наслідків. Промисловість вже не розвивалася потрібними темпами, а реальні доходи населення стрімко падали. Економічна нестабільність негативно позначилася в основному на бідних прошарках населення, в той же самий час землеволодарі розширювали свої межі. Маєтки, які знаходилися переважно в руках німецьких поміщиків, перетворювалися у великі товарні господарства. В чеських землях сільське господарство завжди переважало над промисловістю, а Моравія і Словаччина взагалі були аграрними областями. Швидкі темпи індустріалізації у другій половині XIX століття та подальший стрімкий спад виробництва ще більше загострили протиріччя між містом та селом. Земля була товаром і її купівля-продаж стали предметом спекуляції. Більше 62% селянських господарств мали мінімальний земельний наділ (2,9 га), а за законом 1849 року кожна селянська родина повинна була внести за землю платню. Однак багато мешканців чеських сіл не мали змоги викупити свою ділянку тому на початок 1860 року третина населення країни була батраками. Все це вело до збіднення дрібних господарств та до зростання числа безземельних селян. Таким чином, можна виділити одну з головних причин еміграції чехів безземелля більшості чеських селянських родин.

В 1852-1856 роках в середовищі робітників та ремісників починається масове безробіття. До 1857 року кризисними явищами були охоплені практично всі галузі виробництва. Робочий день тривав 12-16 годин, жінки працювали на рівні з чоловіками, без вихідних, з мінімальною оплатою. В містах гостро постала житлова

проблема. Побутові умови навіть віддалено не відповідали загальним нормам. До вище зазначеного можна додати ще й проблему перенаселеності міст.

Наступний фактор, що вплинув на чеську еміграцію в Російську імперію в 60-х роках XIX століття – це постійна нестача продуктів харчування. Більшість чеських сімей голодувало. За словами самих переселенців, м'ясо й молоко для них були делікатесами. До причин еміграції населення Чехії можна віднести ще і заборгованість селян кредиторам, яка сягнула в 1868 році трьох мільярдів крон [6].

Значну роль в еміграції чеського населення відігравав фактор національної свідомості та ідеї створення національної автономії. Після перетворення Австрії в двоєдину державу – Австро-Угорщину – вимоги Чехії щодо автономії були проігноровані. З 1848 року гоніння на чеську мову та культуру суттєво посилювалися. Різно зросла германізація суспільства, передбачалося, що майбутньою мовою держави стане німецька, вона інтенсивно вводилася в багатьох школах та установах. З 1851 року була прийнята нова конституція, яка закріплювала перевагу австро-німців обмежувала в правах чеське населення. Емігранти з Чехії часто говорили про свою нову батьківщину: «Тут ми знайшли свободу, сприятливий клімат, тут не гинуть сотні тисяч чехів за Германський союз, тут не має розорення. З веселим духом вітає кожен чех новий обраний ним притулок, і мимоволі виринається з грудей його привітливий *nazdarz!* Новому повелителю та його намісникам слава!» [2, с.78].

Таким чином, в Чехії напередодні 1860 року склалися наступні причини, що потягли за собою масову еміграцію: безземелля чеського селянства; перенаселеність окремих чеських областей; зростання безробіття в зв'язку з кризою промисловості; важкі побутові умови; голод, що охопив більшу частину

країни; національні гоніння; фактор національної свідомості (ідеї створення національної автономії) [1]. Всі ці причини були серйозними та відображали внутрішні протиріччя в чеських землях. Основна маса населення, яку безпосередньо торкнулося переселення, були найбільшніші прошарки в більшості випадків селяни, землероби, на чію працю не виявилось попиту незатребуваною в другій половині ХІХ століття. Чеська еміграція у Волинській губернії, Царській Росії тісно пов'язана з переселенням чехів в Подільську, Єкатеринославську, Київську, Таврійську губернії та Крим. На території сучасної України переселенці з'явилися в першій половині 60-х років ХІХ сторіччя [4].

Одним з таких поселень на території Волинської губернії стало село Мала Зубівщина. В 1870 році селяни-чехи спорядили в царську Росію своїх уповноважених агентів Йозефа Гомолача й Вацлава Карасека, селян з села Мокрово Градець-Краловецького краю Чехії. Примандрувавши у Малинську волость Радомишльського повіту Київської губернії, посланці умовилися про купівлю частково заселених, а частково заболочених, досі необроблюваних земель поміщика Штама, що лежали між селами Зубівщиною та Стремигород. Полковник Штам володів кріпосним селом Зубівщиною з 1851 року, а після скасування кріпацтва охоче розпродавав малопридатні для обробітку землі.

З того року й почався процес переселення безземельних селян з Мокрово та сусідніх сіл Ічин, Мелнік, Неханіце, Дубенец, Мезиличи, Кнежице, Гжатецьк, Високе Мито й інших, що тривав кілька років. Так виникли колонії Зубівщина і Стремигород, що пізніше злилися в село з назвою Колонія Зубівщина, перейменоване в 1945 році в село Нова Зубівщина, а в 1946 році Малу Зубівщину.

Розташоване поселення в 15 км на схід від м. Коростеня Житомирської області.

Станом на 1891 рік, як про це свідчить «Памятная книга Киевской губернии на 1891 год», село нараховувало 337 жителів [4].

До 1899 року поселенцями було закуплено 928 десятин землі загальною вартістю 32292 крб. [3].

Невмолимим був процес і класового розшарування в чехів. Кращі землі опинились в руках Євтіхія Гноілека, Йосипа Новотного, Йосипа Пишеля та інших, а в переважної більшості селян нелегко викуплені та в поті освоєні ділянки все дрібнішали. Станом на 1900 рік за даними статистичного збірника Київського статистичного комітету в колонії Зубівщині нараховувалось 70 дворів і на 27 дворів припадало 82 десятини, що теж розподілялися далеко не порівну [4]. У колонії Зубівщина було два вітряних млини, що належали Ф.Перглеру, а в колонії Стремигород – один паровий млин.

Колоністи надавали важливого значення розвитку хмелярства та розведенню садів. Цим славилася полишена ними батьківщина, і захоплення даними галузями стало для переселенців в Україну національною традицією. таємно пересікаючи кордон, подорожував в Чехію за посадковим матеріалом Йозеф Черний привізши кілька черенків, він разом з помічниками-ентузіастами братом Вацлавом Черним та Яном Гомолачем заклали першу карликову хмелеплантацію. Пройшли роки хміль став однією з провідних технічних культур навколишніх районів Полісся [4].

В колонії Зубівщина функціонувала однокласна народна школа, в якій працював один учитель, навчаючи одночасно три групи. Іншими культурними осередками в дореволюційний час були самодіяльні товариства, які організовували народні гуляння та інші розваги. Любов до музики та зокрема до гри на духових музичних інструментах є одною з граней чеського

національного характеру, що не могла не знайти свого задоволення в будь-яких умовах [2].

Після революції 1917 року, разом з селянами українцями боролися за соціалістичні перетворення й чехи селяни-колоністи. В Червоній Армії захищали Радянську владу Й.Й. Новак, Й.Ф. Ульріх. Ініціатором проведення в життя революційних перетворень в самому селі був Омелян Йосипович Врабець, перший сільський комуніст [4].

У 1918 році в селі було створено ревком, який очолив Ярослав Іванович Вольф, а сільська біднота створює свій бойовий орган – комнезам, який був активним помічником ревкому.

В другій половині 20-х ХХ ст. років постало питання про будівництво нової школи в селі. Держава виділила всі необхідні матеріали, а будівельні роботи виконувалися на громадських засадах. І в 1928 році нова школа на сім класних кімнат стала до ладу.

В 1922 році в селі створюється так зване об'єднання пожежників. Лише умовно його можна вважати пожежною командою, хоч воно дійсно проводило всі протипожежні заходи. Під керівництвом Вячеслава Івановича Гомолача воно стало справжнім провідником усього нового на селі. 30 його членів були громадськими працівниками з широким колом інтересів. Проведення культурних вечорів, обговорення актуальних політичних питань, постановка п'єс – все вони вважали своєю справою. За свої ж кошти члени об'єднання купували необхідний інвентар, споруджували будівлі [4].

У 1929 році за ініціативою та під керівництвом О.Й.Врабця було створено перший ТСОЗ, в якому об'єдналися Й.Карасек, Д.Карасек, Р.Вольф, І.В.Гомолач, на основі чого в 1930 році створюється колгосп. Засновником і першим головою колгоспу став О.Й.Врабець. Через рік колгосп об'єднав переважну

більшість селян. Він дістав назву «Чеський хлібороб», а пізніше – колгосп імені В.Куйбишева. Протягом першої половини 1931 року колективізація була закінчена. І колгосп став справді взірцем колективного ведення господарства. Голова колгоспу О.Й.Врабець виявив себе умілим господарем і організатором виробництва. В останній передвоєнний рік колгосп став багатогалузевим господарством. Важливого значення надавалося вирощуванню технічних культур, традиційної для землеробів-чехів – хмелю, а також нової для них – льону, розвитку тваринництва. Використовувались найновіші досягнення агротехніки та багатий народний досвід адже колоністи завжди були першими в найширшому застосуванні органічних добрив на своїх бідних, частково піщаних, частково кислих ґрунтах, незмінно досягались кращі, порівняно з сусідніми колгоспами результати [4].

30-ті роки ХХ ст. до невпізнання змінили, а власне і створили село. Адже раніше кожен осідав окремо на своїй землі, двори були розкидані по всій тисячогектарній площі. Потяг до спільного життя виливається в рішення по-новому, з математичною точністю і симетричністю розпланувати селище, громадські будівлі, сади. Нові будиночки селян струнко стали вздовж паралельних, прямих і широких вулиць, було створено єдиний центр і окремо – колгоспний двір. На громадських засадах та за кошти колгоспу було споруджено магазин, клуб, будинок сільської ради, дитячі ясла. Отже, до кінця 30-х років зникли старі хутірські поселення, а в Нову Зубівщину переселилися десятки чеських та українських сімей з навколишніх сіл. В цей час було споруджено приміщення тваринницьких ферм, стайні, токи, зерносклади, пожежне депо, кузню, стельмашня та ін.

На початок 30-х років в селі повністю було ліквідовано неграмотність, а в 1934 році

Малозубівщанська початкова школа перетворилась на семирічку [4].

У період Великої Вітчизняної війни село та артільне господарство зазнало страхітливих руйнувань. Увірвавшись у липні 1941 року в село, гітлерівці зруйнували тваринницькі ферми, склади, будинок сільської ради, контору колгоспу. 15 будинків селян були спалені. Перестали працювати школа, клуб, бібліотека. Колгосп було розігнано, населення страждало від безкінечних грабувань та поборів. Фашисти забирали худобу та зерно, щоб вивезти все в Німеччину. В листопаді 1941 року почалося «вербування» робочої сили для відправки в Німеччину насильно було вивезено з села 43 чоловік [4].

Малозубівщанці приймали активну участь у боротьбі проти загарбників. Усі дорослі чоловіки пішли на фронт, а 77 з них загинули смертю хоробрих на полях боїв.

Не можна не згадати капітана Вячеслава Вячеславовича Перглера. Вчитель за професією, він з перших днів війни був на фронті. У 1942 році, командуючи стрілецькою ротою, загинув у боях за Харків. Коротким було життя молодшого лейтенанта, танкіста Антона Володимировича Гноїлека. Закінчивши Воронежське військово-училище, двадцятирічний офіцер з початку війни в армії. За відмінне виконання бойових завдань він був нагороджений медаллю «За бойові заслуги», а в 1942 році загинув в боях за звільнення Смоленщини. Славний бойовий шлях пройшов і старший сержант Моцек Йосип Олександрович, який був відзначений орденом Вітчизняної війни 1 ступеня. В 1944 році він поліг смертю хоробрих на полі бою. Того ж року загинув і снайпер Йосип Володимирович Ходеківський, на рахунок якого був не один знищений фашист. Всю війну від перших до останніх днів пройшов В.Д.Карасек. Про його хоробрість і самовідданість

свідчать три поранення, орден Червоної Зірки та сім бойових медалей. Таким же був шлях старшого лейтенанта Ю.Ф.Гарбара, який теж був нагороджений орденом і чотирма медалями, в тому числі "За оборону Сталінграда", "За взяття Будапешта". В.В.Новотний був нагороджений орденами Червоної зірки і Вітчизняної війни II ступеня, В.В.Сохора, який приймав участь у війні з Японією бойовими медалями. Хоробрими воїнами проявили себе також В.Гаєк, В.Й.Зайферт, В.Е.Пишель, В.І.Пишель, Й.Й.Черний, Я.Й.Черний, що неодноразово відзначалися урядовими нагородами, а Р.Р.Вольф, М.В.Гомолач, В.В.Махачек, В.Т.Новак, Й.П.Озум, В.В.Пельц, Я.В.Черний повернулися з тяжкими ранами [4].

Дійову підтримку від жителів села отримували партизанські загони, зокрема із з'єднання С.Ф.Малікова, з якими підтримували зв'язок й допомагали матеріально жителі села Л.О.Врабець, В.Й.Новак, О.В.Влацига, В.Й.Махачек, Я.Й.Махачек, М.Ф.Пишель та ін.

Велика група з числа жителів села боролася проти фашистів у складі чехословацького військового корпусу, що був сформований в СРСР під командуванням генерала Людвіка Свободи. Тут слід згадати сержанта Володимира Антоновича Горського, що загинув у грудні 1944р., Мефодія Вікентійовича Єха, який пролив свою кров на чехословацькій землі, полігши у боях за м.Пшеров. Дійшовши до златої Праги, з перемогою повернулись на рідне Полісся бійці корпусу В.А.Влацига, Д.В.Влацига, В.А.Габріель, А.В.Ернс, Д.Д.Карасек, В.Й.Кужель, А.В.Марек, В.В.Марек, Я.В.Новотний, Й.П.Озум, В.І.Пишель, Я.Е.Пишель, Й.А.Філіпович, Й.А.Черний. Багато з них удостоєні чехословацьких урядових нагород і почесних грамот [6].

Після вигнання німецьких загарбників в листопаді 1943р. у Малій Зубівщині почалася енергійна робота по відбудові села та колективного господарства.

Напружуючи всі сили, використовуючи все наявне тягло (кілька пар коней, волів, особистих корів), селяни освоювали щороку всі посівні площі і значно перевиконувала план державних хлібопостачань, вносячи свій вклад у перемогу над фашизмом. Зразу ж відбудовувались і тваринницькі приміщення та інші громадські будівлі.

Трудівники села доклали всіх зусиль для піднесення сільськогосподарського виробництва. Довгий час колгоспом керував Олександр Йосипович Врабець, який здобув загальне визнання. Пошаною колгоспників користувались такі організатори виробництва, як Орнст, Пишель, Е.Коберник, Е.В.Орнст, В.В.Новак, Л.А.Рашко, О.Е.Волф та ін. За високі показники в соціалістичному змаганні кращі люди з села щорічно завойовували право участі у Всесоюзній сільськогосподарській виставці і нагороджувалися Комітетом виставки медалями та цінними подарунками [4].

Електрифікація села почалася ще в 1946 році, а в 1947 році село було повністю електрифіковане.

Різно покращилася культура обробки та ефективність використання колгоспних полів. Колгосп став багатогалузевим господарством, в якому вирощувались найрізноманітніші культури: жито, пшениця, овес, гречка, горох, люпин, віка, льон, картопля, кукурудза, овочі, буряки, конюшина.

Важливою галуззю колективного господарства було тваринництво [4].

Колгосп входив до районного міжколгоспного підприємства з виробництва цегли, мав допоміжні виробництва (млин, пилораму). Незмінно зростали неподільні фонди колгоспу. Незмінно займаючи перше місце в районі, колгосп ім. Куйбишева став зразком для сусідніх господарств. У квітні 1961 року на базі трьох колгоспів (с. Новаки, с. Зубівщина та с. Мала

Зубівщина) було організовано радгосп ім. Куйбишева, що став базовим показовим насінницьким господарством, а потім дослідним господарством Житомирської обласної державної сільськогосподарської дослідної станції.

З року в рік зростала оснащеність господарства технікою, впровадження сільськогосподарської науки та передового досвіду, збільшувалися видатки з неподільних фондів на задоволення культурних та побутових потреб селян.

Післявоєнні роки стали новим етапом розвитку культури, освіти, охорони здоров'я в селі. В 1958 році семирічна школа стала середньою загальноосвітньою трудовою політехнічною школою з виробничим навчанням, було обладнано біологічний, фізичний, хімічний кабінети, цілорічно функціонували дитячі ясла та дитсадок.

Одним з показників культури жителів села став розквіт художньої самодіяльності. Великою популярністю користувався організований невтомним ентузіастом А.В.Черним сільський духовий оркестр, який не раз завойовував перші місця на обласних оглядах художньої самодіяльності і неодноразово відзначався на республіканських. З часом духовий оркестр було реорганізовано в симфонічний, а багато вихованців оркестру стали професійними музикантами.

Гордістю села була дільнична лікарня, якою завідував Ярополк Федорович Пишель. Під його керівництвом лікарня перетворилася в зразковий медичний заклад з амбулаторією, аптекою, рентген-кабінетом та багатьма іншими медичними службами. Гордістю лікарні став очний операційний блок, де здійснювались складні офтальмологічні операції. Сотням людей Я.Ф.Пишель повернув зір. За самовіддану працю лікар був удостоєний звання Заслуженого лікаря УРСР

та нагороджений орденом Леніна. Іменем Я.Ф.Пишеля названа одна з вулиць села [4].

Кілька десятків жителів села, які завжди приймали найактивнішу участь в громадському житті, за свою сумлінну працю нагороджено орденами і медалями. Орденом Леніна нагороджений бригадир рілничої бригади Й.Ф.Пишель, орденом «Знак Пошани» – бригадир О.Ф.Орнст. Глоба Михайло Карлович нагороджений орденом Червоного Трудового прапора, Вольф Людмила Федорівна – орденом «Знак Пошани», Лук'яненко Анастасія Семенівна – орденом «Знак Пошани».

Справжньою трагедією для жителів села, як і для всього українського народу, стала аварія на Чорнобильській АЕС, яка значно змінила їх долю. За рішенням чеського уряду в 1991 році більшість жителів села, постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС, були переселені на свою прабатьківщину, в Чехію. Разом з тим більш як 140 річне перебування чеської спільноти на території сучасної України, активна життєва позиція більшості її представників, дали потужний поштовх розвитку економіки та культури поліського краю.

Література

1. Ковба Ж. Н. Чешская эмиграция на Украину во второй половине XIX – нач. XX вв. / Автореф. дисс. канд. ист. наук. – Львов, 1974.
2. Грацианская Н.Н. Этнографические группы Моравии – М., 1975.
3. Чешская нация на заключительном этапе формирования 1850 г. – начало 70-х гг. XIX в. / Под ред. В.И.Фрейдзона – М., 1989.
4. Песчаный О. Волинські чехи // Пам'ятки України. – 1993. – №16
5. Движение чехов в Юго-Западную Россию // Киевлянин. – 1870.

6. Гуса В. История Чехословакии. – Прага, 1963.

Литвинець Анна,
член Житомирської
спілки волинських чехів

СПОГАДИ ПРО БАТЬКА

Пішл В'ячеслав Евтіхійович народився в 1918 році в с. Стремигород, що по сусідству з с. Мала Зубівщина Коростенського р-н Житомирської обл.. Його прадід Пішл Ян прибув в Україну в 1870-их роках із чеського села Трешовице, що в Моравії. Другий його прадід по материнській лінії Махачек також приїхав в Україну з чеського села Неделище. Разом зі всіма іншими чехами, що приїхали в Україну, родини Пішл і Махачек корчували ліси, обробляли землю, пережили колективізацію, голодомор, всі ті радості і невдачі, які випали на долю українського народу.

В'ячеслав Пішл закінчив середню школу і в 1938 році вступив до Вінницького медичного інституту. Коли розпочалась Велика Вітчизняна війна, інститут продовжував працювати. Одного дня студенти прийшли на навчання і опинилися в захопленому фашистами приміщенні. Фашисти заставили всіх студентів працювати в німецькому шпиталі, виконувати тяжку роботу. Тут же в німецькому шпиталі і Врабець Людмила, односельчанка з Малої Зубівщини. Німці відібрали в студентів-медиків документи і їх попередили, що хто спробує втекти, того розстріляють за втечу. Всі зрозуміли, що треба добре все продумати, підготуватися до втечі. В'ячеславу Пішл і Людмилі Врабець це вдалося. Додому добиралися дуже довго;

кожен окремо. Було, що йшли пішки, ночували в лісі, їхали до Коростеня на вагонах (бо були ж без документів). В'ячеслав, тільки прийшов додому, відразу звернувся до призивального пункту, щоб його взяли на фронт, як добровольця. Але йому відмовили через травму ноги. Він змушений був залишитися в селі і працював по господарстві біля села, на торф'яних розробках. Невдовзі його мати Анна Йосипівна померла. Старші сестри, Надя і Людмила уже мали свої сім'ї і проживали окремо в селі Мала Зубівщина. З батьком лишився жити лише він та молодший брат Ярослав. Староста села неодноразово хотів відправити В'ячеслава на роботу в Німеччину, спочатку добровільно, а потім примусово. Але хлоцю вдалося втекти. Він ховався у сестер, знайомих, друзів. На початку 1943 року село було звільнене Радянською Армією і В'ячеслав знову звернувся до призивного пункту. Цього разу йому не відмовили і він пішов служити в 117 дивізію 333гвардійського полку I Українського Фронту спочатку санінструктором, а потім військовим фельшером полку. Був поранений, лікувався в шпиталі.

Приймав участь у звільненні Праги, також звільняв Берлін. Одержав ордени та медалі. Після закінчення війни прийшов додому і в Коростені зустрівся зі своїми меншим братом Ярославом, який служив у чеській армії генерала Свободи. Батько та сестри уже два роки оплакували Ярослава, як зниклого безвісти. Під час звільнення чеських земель від фашистів, В'ячеславу доводилося не один раз спілкуватися з жителями чеських міст і сіл, бо він єдиний в оригіналі знав чеську мову. Він настільки добре володів чеською мовою, що чехи навіть не вірили, що він радянський солдат.

Повернувшись з фронту В'ячеслав Пішл знову пішов навчатися до Вінницького медичного інституту, одружився з Врабець Людмилою Ємельянівною.

Після закінчення інституту подружжя поїхало працювати в село Бараші (тоді це був районний центр, а тепер Емільчинського району) Житомирської області. Врабець Людмила була головним лікарем та акушер-гінекологом в районній лікарні, а В'ячеслав Пішл – лікарем-інфекціоністом та завідував райсанепідемстанцією, а потім завідував районним відділом охорони здоров'я.

В 1959 році вони переїхали жити й працювати в м. Житомир. В'ячеслав Пішл був головним лікарем Іванківської туберкульозної лікарні Андрушівського району (1959 – 1964 рр.), а потім працював в Житомирській обласній психіатричній лікарні. Де б він не працював, він всюди залишав після себе добру згадку. Неодноразово був нагороджений грамотами, медаллю «Відмінник охорони здоров'я». Виростив з дружиною трьох дітей: сина Ярослава, та двох дочок Емілію і Анну, які також стали лікарями і продовжили династію медиків в родині. Так українська родина лікарів чеського походження знайшли визнання й авторитет на Житомирщині.

Литвинець Анна

ЖИТТЯ РОДИНИ ЄМЕЛЯНА ВРАБЕЦЯ З МАЛОЇ ЗУБІВЩИНИ

Врабець Омелян Йосипович народився в с. Малинівка, що неподалік міста Малина Житомирської області. Його батько – Йосип Врабець, переїхав до України в 1860 році, разом зі своєю матір'ю, яка була дуже хворою.

Часто він згадував, як тяжко їм жилося. Дуже скоро мати його померла, так він лишився сиротою.

Омелян Йосипович навчався ковальській справі, працював на кузні, також вивчав столярування. Згодом, він працює у заможних людей, де раніше працювала його мати. Саме під час роботи у цих багатіїв, знайомляться батьки Омеляна. Через деякий час, вони купують маленьку хатинку та переїжджають до села Мала Зубівка.

На той час в родині уже з'явилися двоє первістків. Батько Омеляна став будувати кузню, вмів все зробити по господарству. А через певний період часу сім'я розжилася та купила все необхідне для життя в селі.

Омелян допомагав батькові в роботі на кузні. Він закінчив трирічну російськомовну школу в сусідньому селі Стремигороді.

По сусідству з родиною Вrabців жила родина Йосипа Горака, який приїхав в Україну з Чехії. До України він привіз відомі чеські книги, а також випишував з періодичні видання з Чехії.

Він захоплювався медициною, політикою йому подобались різні економічні теорії. Був людиною достатньо обізнаною у різних сферах життєдіяльності, досить забезпеченою людиною.

В селі його обрали старостою, і багато людей приходили до нього за порадами стосовно господарства. Коли в селі було чиєсь весілля, то саме він був тамадою: одягав елегантну білу сорочку та червоний фрак з яскравою стрічкою. Був дуже красномовним, завжди говорив до ладу.

Підтримував тісні взаємозв'язки з чеськими колегами, які надсилали йому деяку сільськогосподарську техніку, якої на той період часу не можливо було знайти на території України.

Він не мав абсолютно ніяких шкідливих звичок та прожив до 86 років. Сталось так, що найменша дочка Горака закохалась в Омеляна Вrabець, але батько був проти шлюбу з бідним парубком. Так тривало недовго,

через декілька місяців Емілія завагітніла і Горак вимушений був признати зятя. Так Омелян отримав хороше придане за дружину.

Коли батько був у від'їзді, Емілія потайки бігла за порадою до матері. Мати завжди була рада приходу доньки, допомагала чим могла: давала продукти, речі, яких не вистачало донці. На той час в родині Омеляна та Емілії було четверо дітей і жили вони досить бідно.

Омелян працював в кузні, займався домашнім господарством та наймався до заможних людей на підробітки. Так Омелян став авторитетною людиною на селі до його думки прислуховувалась більшість односельців.

В середині 20-х рр. на селі розбудувалось «шпекова» будівля. Власником якої був заможний німець Шпек. В селі він жив з дружиною та двома дітьми, але біда не оминула сім'ю. Сталось так, що діти захворіли на дифтерію та померли, подружжя Шпеків зазнали тяжкого горя та вирішили продати будинок та покинути село.

Спочатку найшовся покупець з іншого села та односельці не могли «допустити», щоб саме він був управляючим такою потужною будівлею. Вони запропонували купити будівлю Вrabцеві, але той відмовився, оскільки не мав таких коштів. Тоді відбувся загальний збір селян якому вони вирішили с допомогти придбати Омеляну цю будівлю.

Односельці попросили пана Горака, тестя Омеляна, аби той умовив взяти ці гроші у селян, що вони вірять йому і будуть чекати доти, доки він зможе їх повернути. На той час у старого Горака уладнались стосунки із зятем та дочкою.

Пройшло декілька місяців і родина Омеляна переїхала у новий дім, а ще через деякий час Омелян зміг розрахуватися зі всіма своїми боргами, що значно підвищило його авторитет серед односельців.

Так родина Омеляна Врабець стала заможною. Сам Врабець захоплювався різноманітною літературою, любляв читати газети, став дуже обізнаною людиною.

Селяни збиралися та радилися у Омеляна, обговорювали загально сільські новини, проблеми, разом шукали вихід із ситуації. При цьому за головною порадою зверталися до Омеляна.

Для прикладу, одного разу звернулися до нього за порадою з приводу розкуркулення. На що Омелян відповів, якщо не хочете бути відправленими до Сибіру, і не хочете позбавитись всього свого майна, то варто створити об'єднання – колгосп. Почнемо з мене. Наша тимчасова база буде розташована на подвір'ї мого дому, а потім збудуємо велике приміщення, де зберігатимемо необхідний нам реманент.

Першими були декілька заможних селян, які привели свою худобу на Омелянів двір, згодом підкріпились ще селяни. А ще через день-другий стало не вистачати місця, де б розташовувалась дана база. Так загальним збором вирішили, що будуватимуть велику споруду ближче до центру села. Як задумали, так і збулося, була побудована чималенька будівля, а все нажите, згодом перенесли туди. Кожна родина вклала чималеньку лепту у створення колгоспу: в багатьх лишилось по одній корові, невеликій ділянці землі – так утворилася загальносільське, спільне господарство.

Все село виходило на роботу, лише діти та літні люди лишались дома. Головою колгоспу одностайно вибрали Омеляна Врабець. Коли з району приїздили партійні керівники, тобачил, що колгосп активно працює – всі поставлені завдання виконувались достроково. Саме тому нікого із села Мала Зубовщина не висилпали до Сибіру. Оскільки в інших селах відбувалась примусова колективізація, а всіх, хто противився відсилали до Сибіру – таким чином, Омелянові

Врабець вдалося врятувати односельців від вигнання. Всі довіряли йому.

На той час працювати в колгоспі було дуже важко. Морально спільнота не була готова справлятися із такими господарськими завданнями. Тому доволі часто проводили збори, засідання на яких вирішували питання загальногосподарського характеру, питання про винагороду тих, хто перевиконує поставлені керівництвом завдання.

В ході загальноколгоспної роботи були організовані чотири бригади, між якими були розділені обов'язки. Одна з бригад займалась вирощенням помідорів, огірків, цибулі, представники іншої були задіяні в роботі пов'язаній із засіванням пшениці, збором жита, ячменю. На території колгоспу було створена велика пасіка, якою займався пасічник – Мхачик. Колгосп працював, розвивався і став відомим далеко за межі області. В колгоспі було багато живності та реманенту не вистачало лише робочих рук. Саме тому на роботу приймали всіх, хто хотів працювати. Зокрема, велика кількість чехів переїхали до села Мала Зубочинця та вступили до колгоспних бригад.

На цей період часу була створена будівельна громада, представниками якої була представлена чоловіча сила. Так з'явилися новобудови у селі, в яку заселялись працівники колгоспу. Однією із таких сімей були – сім'ї Вольфових, Караскових та Веселих та інших. В сім'ї Веселих було десятеро дітей, старші ходили у колгосп на роботу, а менші навчались у школі.

За короткий термін часу колгоспом була побудована школа, дім для сільської ради та велика мельниця. Селяни молотили зерно безкоштовно. А з інших брали плату. Мельниця працювала вдень і вночі.

Надлишок овочів вивозили та продавали на базарі у Коростені. Вирощувала їх землеробська жіноча бригада, а допомагали їм діти.

Працювати в колгоспі було популярно та модно. Хто працював краще, про того писали різноманітні листівки, брошури в місцевій газеті.

Влітку працювати колгоспі допомагали батьки, студенти, які приїхали на канікули. Що вечора спільнота збиралась біля клубу, де розігравались цікаві сценки, ставились концерти, були танці.

Всі державні виплати в колгоспі проходили вчасно та повністю. Колгосп був першим по Житомирській області, сюди приїздили із всієї України аби перейняти досвіду. Коли в Москві відкрили селянсько-господарську виставку, то представники Малої Зубочини везли своїх коней, корів для розгляду.

В 1933-1933 рр. по всій Україні був великий неврожай, через дощове літо. Поля та грядку були залиті водою і все зіпсувалось. Збитковим став цей рік і для Мало Зубицького колгоспу, оскільки збереглися лише ті насадження, які знаходились на горбах, підвищених площинах. Але так як була вказівка віддати державі установлену норму, то колгосп був вимушений віддати все до останнього, що призвело до абсолютного розорення як земельних ділянок, посівів, так і площ урожаю.

Оскільки , в країні був страшенний голод, люди пухли від голоду, було багато жертв. В селі люди продовжували працювати в колгоспі і на одного працюючого в колгоспі припадала одна буханка хліба та одна порція обіду. Для маленьких дітей були організовані ясла та садочки, всією необхідною продукцією ці заклади забезпечувались безкоштовно колгоспом.

Ті люди, які раніше не дуже хотіли працювати в колгоспі, тепер радісно погоджувались на будь-яку роботу, аби було чим перекусити. За видачею продуктів та їх використанням вівся пильний нагляд на складах, кухнях, і в бухгалтеріях.

Те,що в Малих Зубицях, не було жертв голодомору, велика заслуга у цьому Омеляна Врабець. В той тяжкий час ніхто із селян не виїздив, кожен тримався свого села та роботи в колгоспі.

Так як праця в колгоспі була фізично тяжкою, а обробляючої техніки в той час не вистачало,то кожна родина намагалась дати освіту своїй дитині. Молодь вирушала на навчання до інститутів,технікумів, коледжів.

Брати Пішл стали лікарями, 1930-ті старший з них став хірургом в Коростені, а під час Вітчизняної війни , оперував в Одесі в катакомбах партизан, а потім і головним хірургом в польській та чеській арміях.

Молодший брат Пішл був відомим офтальмологом,багато років пропрацював в Малій Зубовщині. З далеких міст приїздили до нього за консультаціями, порадами, лікуваннями. Він також займався оперуванням, рятуючи від сліпоти і повертав зір багатьом людям.

Після 1930 року за довоєнні роки отримали освіту та стали працювати 26 лікарів, більше 56 вчителів , інженери,агрономи.

Люди роз'їхались працювати по всім містам Радянського союзу.

Омелян Врабець приблизно в 1930-х рр. вступив до комуністичної партії. До 1935 року пропрацював головою колгоспу, потім його перевели на керівну посаду – головою районного відділу, де він пропрацював до початку Великої Вітчизняної війни.

Замість нього головою колгоспу був обраний Ярослав Врабець, молодший брат Омеляна Врабець. Ярослав був головуючим до війни, і після до самої смерті. Помер та похований в селі Мала Зубівка.

Омелян Врабець після 1935 році жив та працював у Чаповицях, тоді це був районний центр, дома бував рідко. У них було четверо дітей. З перших днів

створення колгоспу дружина Омеляна – Емілія працювала старшою дояркою, доглядала за коровами, вела розрахунок надоєного молока. Після війни вона працювала в земледільничій бригаді.

Емілія працювала дуже добре і ніколи не мала ніяких поблажок, не зважаючи на те, що була дружиною районного керівника. Їхні діти навчались, а згодом працювали в молодіжних бригадах в колгоспі

Коли в 1941 році почалась війна, поступив наказ переправити всіх корів через Дніпро, щоб вони не потрапили до рук німців. Доручив це зробити Омеляну Врабець. Зі всього села зібрали худобу і почали гнати їх на Захід. Але фронт наближався все ближче і ближче. Багато тварин зникли в лісах, де всі ховались від загарбників, а інші тварини разом з людьми пройшли переправу. Зимою в кінці 1921 року Омелян втік із лісу до села, через три дні його затримали та відвезли в Чаповиці до гестапо. Там його допитували, били, там його побачив хтось із «folckdoich» (корінних жителів) і розказав німцям, що це колишній куркуль, і нічого лихого він не заподіював до цього владі німців, так його випустили з ув'язнення. Так він повернувся в село, а повернутися на фронт він більше не міг, оскільки його могли розстріляти. Вечорами у Омеляна збиралися люди, які утекли з полону та всі його знайомі, говорили про війну, партизанські відділи. Одностайно всі вирішили на весну піти в партизани.

Староста села дізнавшись про це не знав, що робити він дуже боявся, що його за це також покарають німці. Тому, коли прийшов наказ відправляти людей в Німеччину він одним з перших відправив Омеляна, а також Веселих Людмилу яка була головою сільської ради до війни.

Потім Омелян розповідав, що хотів втікати та дуже сильно боявся за дружину та дітей. Він сподівався, що йому вдасться утекти з поїзда в Польщі чи Чехії. Так

сталось, що він потрапив на каторжні роботи в Німеччину, а саме в місто Дюссельдорф на заводі.

Людмила Весела потрапила на роботу до заможного господаря при заводі, доглядала за свинями і часто їла те, чим кормили свиней.

В 1945 році їх звільнили, а 1946 рік вони зустрічали вдома, в Малій Зубівці.

Омелян повернувся в тяжкому стані додому, лікувався народними методами. Через пару неділь йому стало легше, його викликали в район та запропонували йому посаду голови колгоспу в селі Калинське, яке було сусіднім Малій Зубівці.

Там фактично все було дощенту знищеним, та Омелян вдалось великими зусиллями, не дивлячись на підірване здоров'я, привести цей колгосп до належного стану.

Місцеві люди були за це йому дуже вдячні, різними методами віддячували йому.

Та хвороба його прогресувала, виявилось, що в нього був туберкульоз і тепер надмірно працювати ставало все важче і важче.

Все життя дружина Емілія пропрацювала на колгоспі та в 1974 році померла. У них було троє дітей: дві доньки та син. Син був найбажанішою дитиною в сім'ї, та ще в дитинстві захворів менінгітом та став глухим. Він навчився кроїти та жив за рахунок того, що шив сусідським чоловікам одяг. Одружився, у нього було двоє дітей – дочок, які отримали освіту. Старша – Людмила стала вчителем математики в школі, а менша – інженером.

Одна з доньок Омеляна у вісімнадцять років померла від туберкульозу, захворіла від батька. Дві інші доньки отримали блискучу освіту і стали працювати лікарями-гінекологами.

Старша донька – Людмила вийшла заміж за Пишла Вячеслава, з яким навчалась у медичному інституті в Вінниці.

Молодша донька – Поліна, вийшла заміж за Немудрого Василя, який також навчався в Вінницькому медінституті. Їх чоловіки, під час війни перебували в лавах армії, за це мають велику кількість нагород.

Після того як одружились продовжували тісно спілкуватися сім'ями. Сім'я Людмили Врабець та Пішла проживала в Житомирі, у них було троє дітей Старший син – Ярослав помер за трагічних обставин в 1995 році. Дві доньки – Анна та Емілія, продовжили лікарську справу батьків і працюють в місті Житомирі. Анна вийшла заміж за українця – Олексія Литвинець. Вони разом навчались в Вінницькому медичному інституті. І до сих пір працюють в Житомирі: Анна – терапевт в першій міській лікарні, а також викладач в Житомирському інституті медсестринства. Її чоловік – Литвинець Олексій Кирилович, спочатку починаючий лікар, а нині – головний лікар Житомирської районної лікарні. У них двоє дітей: старший син закінчив інститут медсестринства та працював фельдшером в м. Коростені. Також він закінчив Житомирський сільськогосподарську академію, ветеринарний факультет. Нині він проживає разом з сім'єю в Празі і працює в Академії Наук.

Молодша донька – Людмила, стала переможницею міжнародного конкурсу серед учнів 9-10-х класів, в підтримку свободи, який організовували США. В віці 15 років вона поїхала до Америки на навчання, де проживала в родині Андрон. Зараз вона живе та працює в Сан-Дієго та має двох дітей. Таким чином в родині з'явилося американське коріння.

Емілія також вийшла заміж ще у студентські роки за українця – Снідевич Володимира. На сьогоднішній день Емілія працює лікарем акушер-гінекологом в

обласному Центрі Здоров'я. А її чоловік – Снідевич Володимир Миколайович, працює завідувачим ЛОР – відділення в міській дитячій лікарні. Вони виховали, двох прекрасних синів – Павла та Дмитра, обидва отримали блискучу освіту в Чехії, а зараз живуть і працюють в Празі.

Анна Литвинець (по чоловіку) та Емілія Снідевич були ініціаторами створення чеської спілки в місті Житомирі в 1991 році. Емілія стала його керівником та головуючим з 1991 року по 2014 рік .

Весь цей час спілка прогресивно та успішно працювала, посилювала культурні зв'язки з Чехією. Вони також займались оздоровленням дітей в Чехії. Таким чином, відомості про Житомирську спілку швидко облетіла всю Україну та донеслась до Чехії.

Пультер Станіслав,
професор

Житомирський державний університет ім. І.Франка

ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ

На схилі літ кожна людина повертається до подій свого дитинства, до витоків свого роду. Це важливо для кожного з нас, бо історія окремих родин – це історія всієї країни, початки життя нашого народу.

Торкнуся свого дитинства. Народився я в селянській родині Житомирського Полісся 6 січня 1936 року. Батьки жили в мальовничому селі Адамівці (тепер Веселе), що розкинулось на тихоплинних берегах звивистої річечки Тні. Колись цей край називали Пулинщиною, тепер Червоноармійським районом Житомирської області.

Ще з дитинства пам'ятаю оповіді моїх рідних про переселення в 1890 р. на Житомирщину з Чехії, яка тоді входила до складу Австро-Угорщини. Мій прадід Ян Пултар разом з дружиною Франтішкою і шістьма дітьми приїхали з чеського селища Буковина (край Градець Кралове) до Ольшанки Чуднівського району, нового чеського поселення.

З історичних джерел тепер відомо, що чехи переселялись здебільшого з середніх за майновим станом селянських родин, мали значний господарський досвід, принесли з собою передові на той час знаряддя і технології для обробітку землі, що сприяло швидкому господарському росту. Чехи досягали також кращих господарських результатів, ніж волинські німці.

У Я.Вацуліка в «Історії волинських чехів» читаємо: «Генерал-губернатор Південно-Західного краю А.М.Дондуков-Корсаков, який восени 1869 року відвідав чеські поселення на Волині, у своїй доповіді міністру внутрішніх справ писав 24 лютого 1870 року про любов волинських чехів до праці, їхню чесність і високу моральну культуру, чим вони можуть бути дуже корисними Росії» [1].

Аналізуючи розвиток промисловості й культури у волинських чехів, Я.Вацулік згадує про те, що багато власників броварень займалися промисловістю, землеробством та іншою діяльністю. Наприклад, у згаданій Ольшанці Чуднівського району власник броварні Вацлав Кліх був співвласником чеської грошової спілки в Києві, яка з початком Першої світової війни стала джерелом фінансування Чеської дружини. Хоча В.Кліх не був успішним підприємцем, однак він підтримував усі чеські освітні та просвітницькі починання. При ольшанській броварні він організував велику чеську бібліотеку і замовляв у Чехії всі літературні новинки, виписував «Народну політику», «Гумористичні сторінки», «Золоту Прагу», «Маленького

читача» та інші часописи. В.Кліх відвідував зібрання «Матиці шкільної» в Празі, був членом Добродієвської та освітньої спілки Я.А.Коменського в Києві і сприяв відкриттю київської чеської школи. Також В.Кліх зробив внесок у заснування журналів «Російський чех», «Чехословак», «Чесько-російське єднання», котрі фінансово підтримував. Сприяв тому, щоб виходець з Ольшанки Венцеслав Швіговський, який працював редактором «Часу Т.Г.Масарика» у Празі, очолив журнал «Чехословак» у Києві. В.Кліх підтримував Сокольський рух і кожного року проводив спортивні змагання в Ольшанці. Брати Кліхи присвячували час кожного дня фізичному вихованню дітей. У 1917 році В.Кліх запросив до відновлених чеських шкіл на Волині працювати чеських учителів. Як бачимо, чеські переселенці намагалися усіляко підтримувати культурні й промислові зв'язки із своєю батьківщиною.

Але чехи сприяли не тільки створенню основ пивоваріння на Волині, а й іншим галузям продуктової промисловості, наприклад, обробці фруктів, консервуванню овочів, виробництву олії (12 підприємств) і цикорію, молочній промисловості, спиртових заводів, млинарній промисловості (35 млинів). Усього в 1897 році в продуктивній промисловості працювали 356 волинських чехів, які утримували 645 членів родини. Крім того, велика група волинських чехів працювала в обробці металів, машинобудуванні, виробництві цементу, цегли, пошитті одягу та взуття, деревообробній промисловості та інших галузях [1, с. 49-52]. Однак землеробство було основним видом занять волинських чехів.

Повернувшись до опису своєї родини. Мій дід Йозеф, один з шести дітей сім'ї Пултарів, оженився й поселився в Адамівці Пулинського району, де займався землеробством, мав 25 десятин землі. Всі його запам'ятали як дбайливого та вмілого господаря, який

зумів зробити свій внесок у розвиток сільського господарства нашого краю. Його справу продовжив мій батько, Олександр Пультер (1902 – 1938), який після смерті батьків з 16 років вів усе господарство, а потім працював у колгоспі після його створення з 1930 року.

На жаль, жорна страшних сталінських репресій торкнулися й нашої родини. У грудні 1935 року мого батька, як і багатьох його родичів та односельців, арештували за придуманою справою, а потім вислали в Томськ. Там його розстріляли у січні 1938 року. Це сумна сторінка у житті нашої сім'ї. Як і іншим українським родинам, багато поневірянь довелось після цього зазнати моїй матері з малими дітьми, а мені дуже прикро, що так і не довелось пізнати свого батька, оскільки я був найменшим і народився одразу після його арешту. Але багато доброго знаю про нього від своєї бабусі чешки Марії, яка мене виховувала, та інших родичів.

Як усім українським родинам, нашій теж довелося пережити голодомор. У 1932 р. померла моя сестра Марія, а восени 1933 р. вмирає сестра Віра. Дуже важко перенесли ті голодні роки інші члени сім'ї.

Незважаючи на поневіряння, нашій родині вдалось вистояти. Старший брат Владислав (1926-1969) з дитинства працював на будівництві шосейної дороги в Мартинівці Червоноармійського району, де ми проживали, а з початком Другої світової війни записався в добровільний батальйон, дописавши собі декілька років. Після війни працював на залізниці, на хімічному заводі. Його діти отримали вищу освіту, син Юзеф працював директором паперової фабрики.

Моя старша сестра Броніслава (1928-2005) працювала з дитинства, самотужки виростила двох синів, які отримали вищу освіту й дослужились до чинів полковників.

Моє життя хоча було нелегким, проте плідним. Після закінчення у 1953 році Житомирського державного педагогічного інституту разом з дружиною-одногорупницею Радчук Катериною Пилипівною працював за направленням у Яблунецькій середній школі Ємільчинського району вчителем англійської мови, української мови та літератури, потім заступником директора школи. Паралельно вчився в аспірантурі в Київському педуніверситеті, потім захистив дисертацію та почав працювати у своєму рідному інституті. Був деканом філологічного факультету з 1982 по 1996 рік, завідувачем кафедри. Мої дочки закінчили університет, захистили дисертації.

Завершуючи розповідь, зауважу, що історія наших родин, виходців з національних меншин, а саме чеської, тісно переплетена з історією багатьох українських родин, а Житомирщина як багатонаціональна область завжди відзначалася взаємною повагою, толерантністю у ставленні до всіх народів.

Література

1. Vaculík Jaroslav. Dějiny Volyn'ských Čechů. I. Léta 1868 – 1914. – Praha 1997. – 211s.
2. Агасієв І. Чеські колоністи на Волині в політиці Царської Росії (II пол. XIX ст.) // Волинь і волинське зарубіжжя. – Луцьк, 1994.
3. Кондратюк Р. Ю., Шевцова Л. С. Чеська культура на Волині // Поліський дивосвіт. I ч. – Житомир, 2000. – С. 346-347.

Чижевська Людмила,
професор,
Житомирський технологічний університет
голова Житомирської спілки волинських чехів

СТОРІНКАМИ ЖИТТЯ РОДИНИ ЩЕПАНЕК З МИКОЛАЇВКИ (1870-1960)

У 1870-тих роках відбувалося масове переселення чеського поселення в Україну. Причиною цього було бажання їх господарювати на землі, якої в Чехії не вистачало. У Царській Росії багато земель пустувало і для підняття міжнародного авторитету цар приймав переселенців. Найбільше переселенців з Чехії їхало на Волинь.

Мої прадіди Щепанек Франц і Шіма Томаш, Лесак Франц у числі ще півсотні чеських родин поселилися на землях Бердичівського повіту, Київської губернії, нині це село Миколаївка Козятинського району Вінницької області.

Поселились на хуторах, почали вести господарство. На родючій українській землі працьовиті чехи, що привезли з собою високий рівень культури землеробства, садівництва, швидко розбагатіли. Жили дружньо з сусідами українцями, поляками, євреями, охоче ділилися з ними своїми вміннями господарювати, за що користувалися повагою та шаною серед місцевих мешканців.

Чехи побудували цукровий завод, школу, клуб, крамницю, шорну майстерню, цех з виробництва високоякісного клею, відомий на всю округу млин.

Життя навколо млину згодом опише у своїй повісті «Зелені млини» письменник Василь Земляк (Василь Сидорович Вацек), чех, родом з с. Миколаївки. До речі, Василь Земляк після Великої Вітчизняної війни довгий

час жив у м. Житомир і працював у житомирській обласній газеті.

Жили чехи заможнo, мали добротні будинки. Але ХХ століття принесло їм нові випробування. Разом з українцями і іншими народами переживали Першу світову війну, революцію 1917 року, громадянську війну і насильницьку колективізацію в 30-х роках. Багато чехів постраждало під час репресій 1937 – 1938 роках, деяких було вислано до Сибіру, серед них мої рідні Щепанек Франц і його дочка, багато було розстріляно, а доля багатьох невідома, забрали та і все.

Під час колективізації в 30-их роках чехів переселили з хуторів у село, створили колгосп. Бідні люди йшли в колгоспи з надією на краще, а багаті не хотіли віддавати своє нажите майно і землю, але іншого виходу не було.

Із спогадів моєї знайомої чешки Міли Пеньківської: «Був у селі пастух, сирота, який пас людських корів. Роки були важкі, голодні. Вранці він збирає по селу людських корів і з надією дивиться на кожную господиню, може йому щось винесе поїсти, та ніхто нічого не дає і тільки та чешка з крайньої хати завжди виносила йому кусок хліба, на якому лежало дві шкварки, а зверху ще один кусок хліба. Та чешка була привітна і завжди у чистому фартуху, він все дивувався, що фартух у неї чистий. А згортки з сніданками запам'ятав на все життя, завдяки їм він вижив...».

Під час Великої Вітчизняної війни чехи, разом з іншими народами, захищали свою землю від фашистів, багато із них загинуло, зникло безвісти, а щасливі повернулися з перемогою.

Після війни життя поступово налагоджувалось. Міцнів колгосп, чехи і надалі працювали дружно й самовіддано. Відомий факт, коли в колгосп переходили на механізацію праці, і буряки, які до цього копалися

вручну, мав підорювати трактор з спеціальним плугом, то буряківниці не пускали трактор на поле. Вони навіть лягали на буряки перед трактором мотивуючи, що плуг буде різати буряки і буде менша врожайність. За високі врожаї цукрових буряків колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві.

Зараз село Миколаївка Козятинського району Вінницької області активно розвивається, розбудовується, формуються нові тенденції співпраці українців та чехів у виробництві, економіці, освіті та культурі.

Шпиталенко Галина,

доцент

Житомирський державний технологічний університет

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Україна, як і більшість країн сучасного світу, прагне до побудови відкритого демократичного суспільства. Досягнення такого стану вимагає від неї істотних змін у способах життя та в суспільних відносинах. Адже при входженні тієї чи іншої соціокультурної одиниці (наприклад, нації) в певну територіальну/регіональну глобальну співдружність відкритим питанням залишається збереження національної своєрідності в такій інтегрованій цілості. Для побудови сучасного демократичного суспільства в Україні важливо не лише враховувати розмаїтість, але й вміти гармонійно збалансовувати інтереси різноманітних етнічних, культурних, релігійних та мовних груп, присутніх у суспільстві. Від цього, як

свідчить досвід більшості країн, залежить рівень їхньої політичної активності, а отже – і участі в житті суспільства в цілому, зацікавленості в демократичних перетвореннях. Тому дослідження проблем історії національних меншин, які населяють Україну, у тому числі й чеської, є актуальними як з наукової, так і з практичної і політичної точок зору. Об'єктивне висвітлення історії чеської національної меншини на Волині, її ролі у соціально-економічному розвитку регіону, політики російської держави щодо чеських поселенців краю та її наслідків на сучасному етапі розвитку української державності можуть стати вагомими чинниками для формування виваженої внутрішньої національної політики, для гармонізації міжнародних взаємин та нормалізації стосунків державних структур різних рівнів з національними групами та меншинами, а також для активізації культурно-просвітницької діяльності різних національних товариств і організацій.

Актуальність нашого дослідження значною мірою зумовлена й геополітичними факторами. Стратегічне розташування Волині – регіону, який з'єднує Україну з Європою, вимагає в першу чергу від владних структур як місцевого, так і регіонального рівнів у процесі налагодження та розвитку стосунків з Чехією – прабатьківщиною чехів Волині, враховувати ті позитивні надбання, що мали місце у сфері українсько-чеських контактів. Це дасть можливість будувати взаємовигідні міждержавні стосунки. З іншого боку, – в контексті розвитку відносин України з європейською спільнотою, її відносини з Чехією набувають пріоритетного значення, стають перспективними і значною мірою забезпечують поступ нашої держави шляхом демократизації до цивілізованого європейського співтовариства.

Проблеми історії чехів України в цілому, і Волині зокрема, давно приваблювали значну кількість дослідників. Але в багатьох загальних роботах з питань соціально-економічного розвитку, освіти, етнографії, краєзнавства міграційні процеси серед чеського населення Волинської губернії у XIX-XX ст., його господарське, культурне життя не знаходили достатнього відображення і носили лише фрагментарний характер. І тільки з другої половини 80-поч. 90-х рр. XX ст. українські вчені почали звертатися до проблем історії чехів в Україні.

Одним із перших ґрунтовних досліджень історії чеського населення України була кандидатська дисертація Ж. Ковби. Комплексному аналізу життєдіяльності етнічних груп Волинської губернії, у тому числі і чеської, у другій половині XIX – на початку XX ст. присвячені роботи В. Надольської та М. Бармака. Проте в даних роботах чехи не виступали окремим об'єктом дослідження, а розглядалися поряд з іншими етнічними групами краю, що не дозволило авторам повною мірою розкрити передумови чеської еміграції на Волинь, політику царського уряду щодо чеських колоністів, основні аспекти їхнього громадського та культурного життя. Початок та друга половина 90-х рр. стали періодом пожвавлення краєзнавчої роботи. В цей час відбулося ряд краєзнавчих конференцій, в яких знайшли місце і матеріали про чехів Волині. В них наводилися нові статистичні дані, архівні документи. Зокрема, це стосується публікацій І. Агасієва, М. Костриці, Ю. Луцького, О. Мазурок, М. Манько, Г. Мокрицького, В. Надольської, Ю. Поліщука, Л. Потапчука, О. Сулименка та ін.

В кінці 90-х рр. з'явився ряд окремих краєзнавчих робіт, в яких знайшла відображення чеська етнічна меншина Волині. Зокрема, це праці Ю. Поліщука, О. Рафальського. Ці та інші дослідження засвідчили

наявність цілого ряду нерозкритих вузлових аспектів проблеми, показали недостатньо або й зовсім недосліджені проблеми. Дослідженню чеської еміграції на Волинь, яка припадає на другу половину XIX – початок XX ст., соціально-економічним та духовним аспектам життя волинських чехів присвячена праця Г. Шпиталенко.

Тема чеських колоністів Волині знайшла своє відображення і в працях зарубіжних вчених, зокрема, чеських (Вацулік Я., Чехія), польських, німецьких (Арндт Н., ФРН) та ін.

Чеська еміграція на українській землі має давню та цікаву історію. Невеликі групи чехів селилися тут ще з XIV ст. У XV–XVI ст. на українських теренах, захоплених Польщею, загони чеських найманців несли охоронну службу на польсько-молдовському кордоні [1, с.67].

Чехи були пов'язані з українським козацтвом і навіть брали участь у його організації. Від них веде свій початок відомий рід козацьких старшин Орликів.

Початок масової еміграції чехів на Волинь відносився до першої половини 60-х рр. XIX ст. і був історично обумовленим як у Чехії, так і в Російській імперії. Так, швидкий розвиток капіталізму та завершення промислового перевороту в Австрійській імперії, кризи перевиробництва 1862, 1865, 1873 – 1879 рр. призвели до масового безробіття та зубожіння ремісничих та робітничих мас у Чехії. Аграрна криза 70-90 рр. XIX ст., викликана ввозом в Європу дешевого американського хліба, ще більше погіршила становище селян і посилила розорення їх господарств. До того ж селянство розоряли й викупні платежі, які були не під силу значній його частині. Тому з 1868 р. в Чехії щорічно з молотка продавалося в середньому по 2 729 селянських господарств площею від 2 до 4 га [1, с.45].

Це, у свою чергу, призводило до масового переселення селян у міста. Але промисловість не могла

використати таку кількість робочих рук. До цього треба додати, що в умовах значного зростання кількості населення життєвого простору в невеликій за розмірами Чехії на всіх не вистачало, а самі землі, особливо в гористій частині, були малородючими.

Зовнішньополітичний курс Австро-Угорщини (великі витрати на військові потреби, Кримська війна, війна з Пруссією) ще більше посилив безробіття, розорив село, а саму Чехію перетворив на об'єкт воєнних дій. Змушувало чехів залишати батьківщину й австрійське національне гноблення, гоніння на чеську мову та культуру. Наведені вище факти заподіяли великої шкоди в першу чергу чеському селу. Тому зрозумілим є той факт, що найбільшу кількість емігрантів давали сільськогосподарські райони – Будейовицький, Пльзенський, Пардубицький. Наприклад, лише в 1854 р. із цих районів емігрувало 6 500 осіб.

Потрібно зазначити, що еміграція із Чехії мала декілька напрямків. Так, у 50-х рр. основна маса ремісників, робітників у пошуках заробітків і землі вирушала переважно до Австрії, Німеччини, Франції, Італії, Угорщини. Селяни ж здебільшого шукали кращої долі там, де були вільні землі (Канада, США, частково Латинська Америка).

У 60-х рр. XIX ст. з'являється новий регіон для масового переселення чехів – Російська імперія, де склався цілий комплекс сприятливих економічних і політичних факторів. Так, скасування кріпацтва та проведення ряду економічних реформ сприяли бурхливому розвитку промисловості, залізничного транспорту і товарного землеробства, розвитку міст. Як результат, значно збільшився попит на робочу силу, якої тут на початковому етапі здійснення реформ не вистачало.

У середині 60-х рр. XIX ст. досить сприятливі економічні та політичні умови для переселення

іноземців виникли на Волині. Тут після придушення польського повстання 1863 р. російський уряд почав проводити кампанію по витісненню польського землеволодіння. Крім учасників повстання були заарештовані і ті, хто їм допомагав чи співчував їх ідеям, а їхні маєтки були конфісковані. Значна частина польських поміщиків, які були основними власниками землі на Волині, рятуючись від переслідувань, змушена була продавати свої маєтки за безцінь. Зазначимо, що на Волині до 1863 р. 2 720 поміщиків-поляків володіли 339 284 дес. землі, тоді як російським і українським поміщикам належало тільки 23 484 дес. Землі. Проте покупців землі тут було мало. Українські селяни, розорені роками панщини та необхідністю сплачувати після її скасування викупні платежі, стати покупцями не могли, а російські поміщики, налякані повстанням, неохоче селилися на Волині. Полякам-католикам, а також євреям, урядовими постановами від 10 травня 1864 р. і 10 грудня 1865 р. було заборонено купувати землі у Південно-Західному краї. Такі обмеження урядом кола осіб, які користувалися правом придбання землі в Південно-Західному краї у власність, матеріальна неспроможність українських селян її купувати призвели до встановлення низьких цін на неї. Так, одна десятина найкращої землі на Волині оцінювалася у 80 руб., що було в 10 разів дешевше, ніж, наприклад, у Чехії.

У Дубенському, Острозькому, Луцькому й Володимир-Волинському повітах десятину землі можна було купити лише за 10 руб., а на Поліссі – ще дешевше. До того ж, законом від 19 лютого 1861 р. було дозволено передавати поміщицькі землі в орендне утримання представникам усіх станів, не виключаючи іноземців, а продовження терміну оренди до 36 років сприяло не тільки посиленню іноземної колонізації, а й закріпило становище переселенців у західній смузі імперії.

До політичних чинників, які сприяли переселенню чехів на Волинь, можна віднести певну лібералізацію політичного режиму в Росії, нові можливості для легального функціонування різних громадських організацій, у тому числі й тих, які діяли за межами країни та сприяли переїзду чехів до Росії; посилення впливу слов'янофілів, які виражали інтереси тих поміщицьких і торгово-промислових кіл, що виступали за розвиток капіталістичної промисловості й торгівлі, за ведення сільського господарства на наукових основах і широке застосування в ньому машин. До того ж, царська адміністрація хотіла створити в західному регіоні імперії силу, яка б протистояла полякам, а також українцям, національні прагнення яких царизм усіляко придушував.

Потрібно зазначити, що російський імператор був особливо зацікавлений у переселенні чехів на Волинь. Вбачаючи в них гарних господарів, які володіли високим рівнем агротехніки та культури землеробства, він хотів прискорити господарський розвиток одного з найвіддаленіших в європейській частині Російської імперії регіонів. Однією із вигод, яку розраховував отримати російський уряд від чеської еміграції на Волинь, було, як вважає ряд дослідників, підняття рівня агротехніки й культури вирощування хмелю. Серед інших причин масового переселення чехів на Волинь можна назвати й сприятливі природно-кліматичні умови цього краю, які мало чим відрізнялися від кліматичних умов Польщі, Чехії, Австрії. Не останню роль також відігравало спільне слов'янське походження чехів з українцями – місцевим населенням. Останній аргумент, – як писав Є. Крижановський, – мав у той час для чехів особливе значення. Саме у слов'янському єднанні чехи вбачали опору проти австрійського дуалізму.

Таким чином, чехи, змушені у другій половині 60-х рр. XIX ст. емігрувати за межі батьківщини, відкрили

для себе новий регіон для переселення – українські землі і, зокрема, Волинську губернію, де склалися особливо сприятливі економічні та політичні умови для їхнього переселення. Воно було можливим для чехів і бажаним з боку російського уряду.

Цікава й багатогранна історія життя чеських колоністів на Волині в другій половині XIX – на початку XX століття доповнюється ще одним аспектом – релігійним, який мав тут певні особливості. За висловом М. Крижановського саме релігія була найбільш вразливим місцем у їхньому житті.

Зазначимо, що до початку переселення на Волинь 97 % чехів належали до римо-католицького віросповідання. Царський уряд, допускаючи їх на окраїни імперії, де значну частину населення становили католики-поляки, зобов'язав переселенців розірвати будь-які зв'язки із Ватиканом. Таким чином російський уряд розраховував створити для чехів особливий церковний устрій, який би викликав розкол серед місцевих католиків. Такі розрахунки уряду ґрунтувались на знанні ним релігійної ситуації в самій Чехії. Справа в тому, що чеський католицизм мав значні відмінності від католицизму польського з його ортодоксальністю та фанатизмом. Після революції 1848 р. почався бурхливий процес чеського національного відродження. Поряд із розвитком мови та літератури відбувалися значні зміни й у релігійному житті народу, почався відхід від традиційного католицизму, зароджувалася нова національна церква. Але цей процес був складний і неоднозначний. Церква розкололася на багато течій – гуситів, євангелістів, кальвіністів тощо. Цей процес збігся в часі з початком переселенського руху чехів на територію Російської імперії. Цілком природно, що колоністи представляли весь різнобарвний спектр релігійних течій, напрямків, що панували тоді в чеській церкві. Як уже зазначалося вище, більшість

переселенців були вихідцями з Богемії, де ще в часи Я. Гуса існувала сильна опозиція традиційному католицизму. Тому, переселяючись на територію Російської імперії, вони сподівалися знайти тут повну свободу віросповідання та можливість відкрито сповідувати – хто гуситську, хто євангельську, а хто – й католицьку віру.

Що ж до офіційної позиції російського уряду, то він оголосив про своє прихильне ставлення до свободи віросповідання в чеському середовищі. Ці погляди пропагувала урядова й права преса, яка прихильно ставилася до чехів-переселенців, протиставляючи їх полякам. У 1869 р. газета “Киевлянин” зауважувала, що переселення чехів до Росії, зокрема у Південно-Західний край, заслуговує особливої уваги закликала прихильно поставитися до них, “швидше зробити їх російськими підданими; справедливість вимагає позбавити їх необхідності вивчати польську мову й слухати церковні відправи на польській, а не на російській мові”.

Офіційна російська преса активно писала про економічні переваги, які принесе Росії еміграція чехів. У статтях описувалися побут переселенців і специфіка ведення ними господарства. Але читач міг легко зрозуміти справжню причину сприяння чеським переселенцям. Так, 10 березня 1870 р. газета “Киевлянин” писала, “що на чехів покладене дуже важливе завдання в інтересах Російської держави – створення особливої релігії, яка, повернувши до себе католицьке населення, внесла б розкол у католицизм і таким чином послабила б його силу”. Тобто царизм прагнув використати особливі підходи чехів до релігії для того, щоб ослабити в краї позиції католицької церкви й, врешті-решт, зламати польський національний дух.

Логічним продовженням розпочатої урядом справи було прийняття в 1864 р. закону, який забороняв

католикам купувати землю на Волині. Безумовно, його прийняття було безпосередньо пов'язане з польським повстанням 1863 р. Переселяючись на Волинь, лояльні до російського уряду чехи добре знали про існування глибокого антагонізму між поляками-католиками й офіційною владою. Тому, як підкреслювали самі чехи, вони боялися, щоб росіяни “не склали їх в один мішок із поляками”. В цих умовах значна частина чехів виявляла повну готовність приєднатися до православ'я. Цей висновок ілюструє подія, яка відбулася 11 травня 1870 р. в м. Острог. З нагоди святкування дня пам'яті слов'янських першовчителів Кирила і Мефодія сюди зібралися чехи з Острозького, Дубенського та Рівненського повітів. Вони прибули на урочистості зі своїми знаменами й хоругвами. Символічні написи декларували релігійне та політичне об'єднання двох слов'янських народів – чеського і російського. Деякі церковні атрибути були урочисто освячені архієпископом Агафангелом. У свою чергу делегати слов'янського конгресу, що відбувався в Москві у 1867 р., відомі чеські національні лідери Ф. Палацький і Л. Рігер стверджували, що чехи – не католики, а гусити, і що в Австрії віра останніх була заборонена, а в Росії, серед братнього слов'янського народу, вони знайдуть свободу віросповідання, що це віросповідання близьке до православ'я і на Волині воно скоро приведе усіх чехів у лоно православної церкви. Офіційну ж думку влади про те, що чехи сповідують гусизм, підтверджують і “Заметки по Юго-Западному краю”, зроблені А. Дондуковим-Корсаковим, який усіляко прагнув прискорити колонізацію Волині чехами. Генерал-губернатор Південно-Західного краю у своєму поданні міністру внутрішніх справ від 24 лютого 1870 року за № 422 визнавав, що “всі чехи, які переселились на Волинь, сповідують гусизм і що він близький до православ'я”. При цьому генерал-губернатор звертає

особливу увагу уряду на політичне значення гуситської віри, яка може мати важливі наслідки для вирішення польсько-католицького питання в Росії. Як бачимо, у гусизмі російський уряд вбачав лише перехідну форму віросповідання на шляху залучення чехів до православ'я та ізоляції їх від впливу польських ксьондзів, а питання про повне злиття чехів з російським народом і православ'ям – це тільки справа часу”.

Що ж до гусизму як релігії, то тут влада не зовсім розуміла, хто такі гусити, оскільки такого віросповідання в Росії не було. Так, Є. Крижановський писав, що “гусизм не значиться в числі релігій, дозволених у Росії”. Кафедральний протоієрей Овсянкін у свою чергу стверджував, що “всі чехи, за малим винятком, – католики, і відрізняються між собою лише більшою чи меншою прихильністю до костьолів чи православної церкви. Чехи Дубенського повіту більш охоче відвідували православні церкви, ніж католицькі костьоли, а до ксьондзів зверталися лише в особливих випадках. Основна ж маса чехів убачала в гусизмі не стільки релігію, скільки спосіб зближення з православною церквою”. Та попри все міністр закордонних справ Росії у своїй доповіді царю про релігійні переконання чехів і про наміри уряду щодо них зазначав: “Позитивні відомості щодо поглядів, намірів і традицій прибулих у Росію чехів переконують, що єдиною турботою є заснування в їхньому товаристві гуситського віросповідання, тому будь-яка спроба залучити їх до православ'я при недопущенні для них можливості молитися за своїм обрядом, була б насиллям над їхньою совістю та могла б призвести до зближення їх з латинським духовництвом”.

Таким чином, надавши, начебто, чехам свободу віросповідання, уряд починає втілювати в життя ідею про організацію чеської церкви в Росії, яка б виконувала функцію “бактерії” в тілі польсько-

католицької церкви. У той же час гуситська церква мала стати початковим етапом при переході чехів до православ'я. Для реалізації цих задумів у Петербурзі була організована спеціальна комісія, до складу якої входили представники православного духовенства й міністерств внутрішніх і закордонних справ. Нова релігія мала називатись "Гуситська єдність" або "Чеська гуситська церква". У майбутньому в чесько-гуситську церкву мали вноситись окремі зміни, а саме: відхилялася верховна влада папи над віруючими; заборонялося відвідувати польсько-католицькі храми; священикам дозволялося одружуватися; змінювалася форма причастя; відправи мали проводитися чеською мовою. У 1872 році за згодою російського уряду на Волинь прибули з Чехії запрошені Ф. Пршібілом та І. Олічем священики Я. Саска та В. Грдлічка, і чеська старшина влаштувала їм урочисту зустріч. Фактично з цього часу розпочинається активна робота щодо утворення гуситської церкви. З дозволу уряду були сформовані чесько-гуситські парафії: Дубенська – у с. Підгайці Дубенського повіту та Глинська – у с. Глинське Рівненського повіту. Трохи пізніше, у 1875 р., з'явилася третя, Острозька парафія, яку очолив парафіяльний чеський священик Ф. Кашпар, який переселився сюди в 1869 р. Священики повністю утримувалися урядом (600 рублів на рік). Свідченням потягу чехів до гуситської церкви може бути прохання чеського священика І. Саски, яке збереглося в ЦДІАУК. У ньому йдеться про дозвіл навчати чеських дітей у Глинському народному училищі закону Божого, дотримуючись вчення Я. Гуса.

Вагомим доказом формування мережі гуситських приходів є дані, які подає у своєму рапорті дійсний радник А.Воронін про населення та віросповідання гуситських приходів станом на 1877 р. Так, за його даними лише 18 чеських сімей у цей час сповідували

православ'я, 149 сімей були євангелістами-лютеранами, майже половина – 1 043 сім'ї – сповідували католицизм, і більше половини чеських сімей – 1 231 – русизм.

Наведені вище дані свідчать про досить складний процес релігійного самовизначення чехів. Значні складнощі виникали і при становленні гуситської церкви. До того ж воно ускладнювалося відсутністю єдності між священиками. Кожен із них представляв певний напрям чеської церкви й вносив цим розкол у середовище волинських чехів. Так, Я. Саска у 1874 р. подав у Синод прохання прийняти його в православ'я. Ф. Кашпер став прихильником кальвінізму. В. Грдлічка очолив течію “чеських братів” і, відкидаючи всі форми католицизму, проголосив себе прямим послідовником Я. Гуса. Між цими релігійними ватажками відбувалися постійні суперечки та конфлікти. В результаті цього релігійні справи волинських чехів виявилися настільки заплутаними, що в їхньому середовищі з'явилося декілька різних течій: гусити, християни чеського сповідання, старокатолики, “чеські брати”, євангелісти, єдиновірці, римо-католики, протестанти і православні.

Територіально вони розташувалися нерівномірно. Так, у Рівненському повіті мешкали представники різних віросповідань, у Житомирському, Овруцькому і Новоград-Волинському – переважно чехи-католики. Найбільше чехів-євангелістів мешкало в чеських колоніях Купичів – Володимир-Волинського (410 прихожан) і Борятин – Луцького повітів (150 прихожан). Слід зауважити, що серед волинських чехів євангелісти вважались найбільш релігійними. Вони вели досить замкнутий спосіб життя, фактично не спілкуючись з іншими чеськими общинами. У той же час богемські брати найвищу мету вбачали в збереженні національної спільності й тому підтримували стосунки з іншими общинами. Варто підкреслити, що в декількох колоніях

мешкали також чеські баптисти, які переселилися сюди з Польщі.

Таке розмаїття релігійного життя призвело до того, що члени однієї родини часто належали до різних віросповідань. Пересічні чехи добре розуміли, що багато колізій навколо церковних питань йшло в першу чергу від їхніх духовних наставників. Ситуація невизначеності не могла тривати довго. Чеські священники все більш втрачали авторитет серед своїх парафіян.

Характерно, що чеська старшина, колишні уповноважені з купівлі землі, багаті ремісники були гарячими прихильниками В. Грдлічки, розуміючи, що створення нової церкви входить у плани уряду й забезпечує їм привілеї та владу над масою поселенців. Бідніша частина населення, якій були чужі релігійні чвари, швидко зближувалася з місцевим польським католицьким чи українським православним населенням.

Все ж таки уряд не залишав надії створити нову чеську церкву. В 1879 р. у Києві з ініціативи міністерства внутрішніх справ була скликана нарада православних богословів за участю чеських священників, яким запропонували: 1) за основу нової віри взяти догмати старохристиянської церкви, що існували до їхнього поділу на православну й католицьку; 2) навчання Закону Божого проводити в школах обов'язково із православного катехізису, перекладеного на чеську мову; 3) запровадити старохристиянську літургію; 4) храми будувати на зразок старохристиянських, а внутрішнє оформлення робити на кшталт православних.

Чехи просили для виконання цієї програми зрівняти їх у правах з віруючими інших віросповідань, надати матеріальну допомогу на утримання чеських священників і будівництво церков, обмежити новоприбулих чехів при купівлі землі умовами приєднання до чеських парафій.

Як бачимо, ці прохання, хоч і були висловлені у церковній дискусії, мали швидше економічний характер, аніж духовний.

У подальшому пошук можливості об'єднання волинських чехів однією релігією тривав. Так, у 1880 і 1881 рр. в Квасиліві Володимир-Волинського повіту відбулися два з'їзди чеських священиків і старшини, на яких були прийняті рішення визнати найкращим для чехів віровчення "чеських братів" у тлумаченні В. Грдлічки. Проти цього рішення виступили прибічники Я. Саски, які подали скаргу в Міністерство внутрішніх справ.

Розслідувати чеські релігійні проблеми Київський генерал-губернатор послав свого представника Є. Крижановського, який зробив висновки, що чехи дуже далекі від православ'я і настроєні пропольски. Як результат – поданий у Міністерство внутрішніх справ проект Статуту чесько-братської церкви в Російській імперії не був затверджений.

Свій внесок у релігійний розлад серед волинських чехів внесла і православна церква. Багато священиків тих парафій, де мешкали чехи, ставилися до них доволі байдуже, а деякі навіть вороже. Основна маса православного духовенства Волині у релігійному відношенні ігнорувала чехів, не вбачаючи в зближенні з ними ніякої користі. Не краще ставилася до чехів і місцева влада. Складалася дивна ситуація, коли адміністрація та поліція майже нічого не знали про духовне й громадське життя близько двадцяти тисяч мешканців своєї губернії. Їм навіть не було точно відомо, скільки чехів проживало на Волині. Курйозний випадок стався в с. Глинськ Рівненського повіту. Становий пристав, який прибув туди для розгляду доносу на священика Я. Саску, який "шанує якогось Я. Гуса", спитав : "Де проживає чех Іван Гус".

Заплутаністю чеського релігійного питання одразу ж скористалося місцеве римо-католицьке духовенство, яке, на відміну від православного, цікавилось новими мешканцями краю. Деякі священники відкрито вели пропаганду католицизму серед чехів Острозького і Дубенського повітів. Особливою активністю відзначався настоятель Острозького костьолу ксьондз В. Клименський. Римо-католицьке духовенство намагалося якомога міцніше закріпити зв'язок волинських чехів зі своєю церковною громадою. Для цього використовуються різноманітні методи – урочисті богослужіння в пишно оздоблених католицьких храмах, безкоштовне виконання духовних потреб, постійні роз'їзди ксьондзів по чеських населених пунктах. Особливо успішною ця діяльність була в Луцькому й Володимир-Волинському повітах. Тутешні чехи дещо відрізнялися від своїх земляків, що жили в інших повітах губернії. Вони прибули на Волинь під час другої хвилі переселення і були вихідцями вже не з Богемії, а з інших областей Чехії, де опозиція до офіційної римо-католицької церкви була не такою сильною. До того ж за їхнім релігійним життям не було достатнього нагляду ні з боку місцевої влади, ні з боку православного духовенства, ні самих чеських священників.

Схожі процеси відбуваються і в інших регіонах краю. Оцінюючи релігійну ситуацію, яка склалася на Волині в кінці 80-х рр. XIX ст. генерал-губернатор А. Дондуков-Корсаков заявив: “Коли колонізація здійснилась, то виявилось, що гуситської віри не існує, є секта католиків-гуситів”, і тому чехи прямо увійшли в католицькі приходи й почали будувати католицькі храми. А в самому чеському переселенському середовищі його розрізнені течії та рухи так і не були об'єднані в єдину національну церкву.

Таким чином, у другій половині 80-х рр. серед волинських чехів склалася ситуація, коли

невизначеність у релігійному питанні стала безвихідною. Побачивши, що політичні плани щодо створення з чехів-емігрантів антикатолицької сили не здійснилися, царський уряд різко змінив своє ставлення до них. У 1884 р. був виданий указ, який заборонив чехам-переселенцям купувати землі на Волині.

Логічним продовженням нової політики уряду щодо чеських переселенців була ліквідація у 1888 р. окремих чеських парафій, а в 1891 р. – чеських волостей. Період існування так званого чеського питання в політиці царського уряду закінчився. Тепер зусилля чиновників були спрямовані на залучення чехів до православної віри.

З 1888 р. серед чехів на Волині розпочинається особливо широка його пропаганда. Робляться конкретні кроки щодо залучення колоністів до нової віри. Зокрема в усі православні парафії, сусідні з чеськими селами, починають надсилати найбільш досвідчених священиків. Агітація за прийняття православної віри, яку вони проводили, підкріплювалась обіцянками для православних чехів урядових та економічних пільг. Для координації цієї роботи на Волинь направляють члена навчального комітету й училищної ради при Синоді Є. Крижановського, який повинен був на місці дослідити стан чеських релігійних справ та за підтримки місцевого духовництва підготувати заходи з посилення у чехів потягу до православ'я. У той же час при духовних навчальних закладах були відкриті особливі стипендії для молодих чехів, які бажали отримати духовну православну освіту. У Києві під керівництвом професора університету Св. Володимира Й. Яреша починають видавати чеською мовою православний календар, листівки з описом обрядів православної церкви, православні релігійні книги.

Посилюється пропаганда православ'я і в періодичній пресі. Так, чеська газета “Восток” від

13 травня 1887 р. помістила передову статтю “Слово к русским чехам”, яка була розрахована саме на чехів-волинян. Її автори переконували волинських чехів у тому, що: “якщо чехи в Росії хочуть знайти нову спокійну батьківщину, то їм потрібно приблизитись до православної церкви й російської мови. Хай чехи в Росії збережуть свої звичаї, материнську мову та любов до старої батьківщини, але вони повинні приєднатися до однієї спільної літературної мови й до народної церкви”.

Питанню переходу чехів у православ'я багато уваги приділяється в 1887–1888 рр. на сторінках газети “Волинь” і часопису “Волинские епархиальные ведомости”. Основною тезою їх публікацій було те, що чехи не приймають нової віри, а повертаються до своєї старої, яку проповідували їм Кирило й Мефодій, а згодом – Я. Гус та І. Празький. Так, описуючи подробиці прийняття православної віри колишнім чеським ксьондзом Я. Саскою, кореспондент “Волини” підкреслював: що “прийшлий народ – чехи, знайде щастя в Росії лише в тому випадку, коли повністю зіллється з народом російським, тобто прийме не лише підданство, а й віру: російську, православну, народну”.

Як орган Православної єпархії Волині “Волинские епархиальные ведомости” протягом 1889 р. регулярно друкували відомості про чехів, які прийняли православну віру. Не залишалася осторонь пропаганди переходу чехів до православ'я і столиця імперії.

Так, у 1901 р. в Петербурзі була видана й поширена серед чехів Волинської губернії брошура “Чешское торжество православия”, в якій докладно описувались події “возз'єднання” з православною церквою першої групи чехів, яке відбулося 1 жовтня 1870 р. Характерно, що в тому ж році російська влада не удостоїла новохрещенців-чехів такою увагою, і лише в 1901 р. про це стали писати.

Та найбільш дієвим агітаційним засобом виявилась постанова уряду 1892 р., яка дозволяла православним чехам купувати землі на Волині. Після неї почався масовий перехід чехів різних віросповідань у православну віру. Це ще раз підтверджує, що релігійне питання не було для них визначальним. Нову віру одні приймали формально, інші – з бажанням. У даних звіту про стан Волинської єпархії у 1886 р. йшлося про те, що перехід чеських колоністів у православ'я спостерігався лише в окремих чеських колоніях. Так, у с. Селянщина Житомирського повіту православну віру прийняло 16 чехів, у с. Високому цього ж повіту – 54. За повідомленнями парафіяльних священиків у 1887 р. до православ'я приєдналося вже 454 волинських чехи. Різке ж зростання їхнього переходу в православ'я припадає на 1888 р. За даними “Волынских епархиальных ведомостей” протягом цього періоду до православ'я приєдналося понад 5,5 тисяч чехів. Ці підрахунки були зроблені автором на підставі повітових поіменних списків цих осіб.

Потрібно зазначити, що процес переходу чехів у православ'я охопив усі повіти губернії, в яких мешкали чехи, проте найбільш активно приєднувалися до православ'я чехи Дубенського й Рівненського повітів, за ними – Житомирського та Луцького, оскільки саме ці повіти були найбільш густонаселені чехами, і до того ж серед них активно тривав процес перерозподілу земель. На кінець 1889 р. до православної церкви у Волинській губернії приєдналося ще до 7 тисяч чехів. В подальшому цей процес дещо ослаб, хоча, як зазначав волинський губернатор, і залишався одним із найбільш втішних явищ місцевого життя. Усього до православної церкви станом на 1890 р. перейшло 8 699 осіб, що складало близько 40 % загальної кількості чеського населення краю.

Аналіз історичних джерел свідчить про те, що наприкінці XIX ст. найбільш активно переходили у православ'я саме чехи-гусити, які емігрували на Волинь у 60–80-х рр. XIX ст.

Зрозуміло, що з політичної та економічної точок зору на той час православ'я для них було найбільш прийнятним кроком. З одного боку чехи прагнули довести свою лояльність до російського уряду та зберегти пільги, надані їм при переселенні. З іншого – залишатися католиком було навіть небезпечно, адже царський уряд дозволяв собі застосовувати й репресивні дії щодо осіб, які не бажали змінювати свої релігійні переконання. Так, у 1890 р. розглядалася справа про виселення з чеської колонії с. Великі Дорогостаї Дубенського повіту російського підданого чеха Ф. Долежала за негативне ставлення до чехів, що прийняли православну віру. У 1891 р. аналогічна справа розглядалася стосовно вчителя чеського реформаторського училища с. Купичев Володимир-Волинського повіту І. Горака. За такий же проступок у 1892 р. за розпорядженням Волинського губернатора чеху с. Ольшанка Житомирського повіту І. Вайскеберу було заборонено проживати з сім'єю в Південно-Західному краї.

Економічним фактором як знаряддям залучення до православної церкви чехів скористався уряд і тоді, коли своєю постановою від 1892 р. дозволив купувати землю тільки тим із них, хто прийняв православ'я. Так, у ДАЖО є досить багато справ, у яких чехи просять видати свідоцтво на право власності на землю (Ф. 70). У своїх заявах чехи обов'язково повідомляють про прийняття російського підданства та про перехід до православ'я. Показовою в цьому є справа з проханням чеха с. Мирогоща Дубенського повіту В. Свободи, який до заяви додає посвідчення православного священика. Зазвичай ці прохання задовольнялися. У той же час

чехам Г. Цимбалу, П. Кендику, А. Волаку було відмовлено в проханні видати дозвіл на право купівлі землі в с. Угринів Луцького повіту через їх агресивне ставлення до православної віри.

Волинський губернатор у своїх пропозиціях щодо заходів уряду з масового залучення чехів до православ'я пішов іще далі. Він запропонував надавати дозвіл на набуття російського підданства чехам тільки після прийняття ними православної віри. Все це спричинило масовий перехід чехів різних віросповідань у православну віру. Слід зазначити, що їхній перехід у православ'я здійснювався цілими селами. Наприклад у с. Крошня Житомирського повіту тільки за один день, 29 червня 1888 р. до нього приєднався 81 чех.

Не стояло остронь від процесу залучення чехів до православної віри і православне духовенство, яке нарешті зрозуміло, що цей стихійний процес вимагає керівництва й спрямування в потрібне русло. Так, за Указом Святійшого Синоду від 5 травня 1888 р. на Волині було введено посаду завідуючого чеськими справами. Ним було призначено священика с. Здовбиця Острозького повіту протоієрея К. Метельського. При ньому створювався штат так званих співробітників із чеського питання. Це були парафіяни й священики тих місцевостей, де мешкала найбільша кількість чехів. Вони працювали в шести повітах Волинської губернії – Рівненському, Дубенському, Житомирському, Овруцькому, Луцькому та Володимир-Волинському. Обов'язки протоієрея К. Метельського та його співробітників були викладені в спеціальній інструкції, яку склав член Волинської консисторії протоієрей О. Хотовицький. Цей документ складався з трьох основних розділів, які регламентували обов'язки й ставлення завідуючого чеськими справами до єпархіальної влади, священиків-настоятелів парафій із чеським населенням і до самих чеських поселенців.

Останній розділ свідчив про те, що офіційна влада повернулася “обличчям” до чеських справ. Зокрема інструкція передбачала такі завдання: “Привести в точну відомість чисельність чехів в кожному селі, які приєдналися до православ’я з часу поселення їх у Волинську губернію. Довідуватися час від часу про те, чи мають чехи, які приєдналися до православ’я, необхідні умови для задоволення своїх релігійних потреб; чи не заважає їм віддаленість або тіснота храмів, відсутність місць для поховання покійників, неухвалне ставлення до них із боку православних священиків, зневажання з боку місцевого населення”.

Для спрямування чеського релігійного питання у потрібне русло Синодом були надані необхідні кошти на влаштування храмів у найбільших чеських колоніях. Зокрема у с. Гульча Острозького повіту колишня римо-католицька каплиця була перебудована в православну церкву й у 1891 р. освячена, у Глинську Рівненського повіту, Квасиліві Володимир-Волинського повіту побудували кам’яні церкви. У с. Крошня Житомирського повіту в 1889 р. збудували церкву-школу, учителем якої був призначений Д. Кудімов як “особа чисто російського походження”. Він мав бути висвячений у сан священика при архієпископі Модесті. Як бачимо, вибір кандидата обумовлювався його національною приналежністю та перспективою його висвячення. Отож маємо підстави говорити про дотримання владою важливого принципу російської імперської політики щодо іновірців, в основі якої було поступове залучення їх до православ’я як засобу їх зросійщення.

Через деякий час практика діяльності завідуючого чеськими справами показала неефективність такої інституції. Приєднання чехів до православ’я, яке відбувалося одночасно в різних місцях, проходили, як правило, без його участі, а його діяльність обмежувалася лише доставкою письмових відомостей про перебіг

подій, яку він отримував від парафіяльних священиків, і виконанням доручень єпископа Модеста. Тому консисторія визнала недоцільним існування посади завідуючого чеськими справами й указом від 10 січня 1890 р. скасувала її. Тим же указом було створено Раду з чеських справ. До її складу увійшли Волинський Кафедральний протоієрей А. Пурієвич, протоієреї М. Трипольський, К. Метельський, А. Бродович, священник с. Глинськ Рівненського повіту М. Тарнавський та с. Високе Житомирського повіту – М. Зінкевич. Окрім постійних членів до Ради також входили тимчасові члени з числа священиків, які найкраще зарекомендували себе в місіонерській діяльності. В разі необхідності Рада збиралася під головуванням єпархіального архієрея. Всі рішення у ній приймалися колегіально на підставі відомостей, наданих постійними й тимчасовими членами Ради. На засіданнях розроблялися також правила й інструкції, що регламентували діяльність православних священиків.

Слід зазначити, що політика уряду щодо чеського релігійного питання і сам процес переходу чехів-колоністів у православ'я неоднозначно оцінювались у середовищі переселенців і зустрічали опір.

Так, проти духовного насилля щодо чехів-переселенців виступали окремі представники чеської інтелігенції. Зокрема учитель місцевої Купичевської школи Володимир-Волинського повіту Й. Горак поширював серед місцевих чехів газету “Голос із Сіона”, на сторінках якої порушувалися питання свободи віросповідання в Росії, критикувалося імперське законодавство, яке підміняло духовну владу церкви світською, де “насилля закону притісняло церкву”. Аналіз архівних матеріалів свідчить також про те, що процес релігійного самовизначення чеських колоністів Волині ускладнював стосунки й між самими переселенцями. Так, при всій їх лояльності в релігійних

питаннях у середовищі чехів мали місце суперечки, факти публічного приниження своїх же співвітчизників за прийняття ними православ'я. У ЦДІАУК є цілий ряд справ про скарги чехів на своїх односельчан, які висловлювали неприязнь до чехів-православних. Серед них можна виділити скарги чехів с. Грушвиці Рівненського повіту Муравця, Вацлавека, Волошика та Світерка, с. Софіївка Дубенського повіту та ін.

Безумовно ця ситуація не могла залишатися поза увагою католицьких священиків. Так, у 1888 р. чеські села Волинської губернії відвідав римо-католицький ксьондз, редактор журналу "Obrana" Ф. Жак. Результатом цієї поїздки стала стаття під промовистою назвою "Чому волинські чехи прийняли православ'я?". У ній автор критикує чехів, що прийняли російське підданство, та звинувачує "попівський уряд" у переслідуванні чехів, які не хочуть змінювати свої релігійні переконання. У відповідь газета "Волинские ксендзы" в 1888 р. опублікувала статтю, автор якої визнає, що перехід волинських чехів у православ'я здійснюється майже кожного дня. "Православних поміж чехами уже рахують тисячами, – пише газета. Але проти цього "природного руху" чехів застосовуються дієві заходи волинських ксьондзів". Як приклад газета описує випадок із чехами с. Ульбарів Дубенського повіту, 96 з яких 14 лютого 1888 р. прийняли православ'я, і від цього "стрепенулись" сусідні ксьондзи. Вони почали поширювати різного роду чутки й вести агітацію, сіяти сумніви серед чехів, і як наслідок – у жовтні цього ж року 65 чехів села повернулися до римо-католицької віри стали відвідувати костьол.

Про вороже ставлення до чехів, що прийняли православ'я, з боку настоятеля Берестейського римо-католицького приходу ксьондза Л. Тузинкевича йдеться в скарзі чеха с. Митниці Дубенського повіту В. Веселака. За його словами, ксьондз принижує

православну віру, критикує чехів, що її прийняли. Зокрема останній заявляв, що, коли “чехи змінюють релігію заради можливості придбати клаптик землі, то хай вони краще їдуть до Австрії, бо хто змінює релігію заради куска землі, той продає душу чортові”.

Але усе це не змогло зупинити масового переходу чехів у православ'я, і він продовжувався до кінця 90-х рр. XIX ст. Так, за всеросійським переписом 1897 р. на Волині проживало 27 670 чехів, з них 18 323 православних, 7 916 – католиків, 1 424 – протестантів. Майже в усіх повітах із чеським населенням переважаючою конфесією було православ'я, виняток становив тільки Володимир-Волинський повіт, де налічувалося 843 католики й 561 православний.

Наведені цифри свідчать про те, що в конфесійному відношенні волинські чехи не були однорідними. Незважаючи на всі зусилля російської влади та церкви їх не вдалося повністю залучити до православ'я. Значна частина чехів-переселенців продовжувала сповідувати католицизм.

Отже, процес релігійного самовизначення чеських колоністів Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. був складним і неоднозначним. Переселившись на Волинь вони представляли широкий спектр релігійних течій, напрямків і рухів, що існували тоді в чеській церкві, і сподівалися знайти тут повну свободу віросповідання. Разом із тим, виходячи з практичних міркувань, чехи досить прихильно поставилися до православ'я та були готові до переходу в нього. Але цей ентузіазм чехів на початку їхньої еміграції в регіон не був підтриманий російським урядом, і зусилля царських чиновників спрямовувалися тільки на авантюрний задум створити з їх допомогою “знаряддя боротьби з католицизмом”. Російський уряд відповідно до нього приступив до створення окремої чеської церкви. Але ця ідея не була реалізована. Реалістичний підхід до

проблеми віросповідання привів генерал-губернатора Черткова до думки, що “створити нову релігію з канцелярії та провести її в життя адміністративними розпорядженнями неможливо”. Окрім того ряд істориків схильні вважати, що однією з причин провалу ідеї створення чеської церкви на Волині була роз’єднаність самих чехів. Є. Крижановський вважав, що саме спроба об’єднати чехів під прапором гусизму створила для них “замкнуте коло, в якому вони б’ються, витрачають духовні сили, плодять міражі, усе більше й більше заплутуються та не бачать можливості вийти із цього кола”. Вплив на чеських переселенців з боку католицького духовенства ще більше ускладнював внутрішньо релігійне питання.

Зрозумівши, що політичні плани щодо чехів не здійснилися, царський уряд різко змінив своє ставлення до них. Тепер зусилля чиновників були спрямовані на залучення чехів до православ’я. Не випадково у своєму звіті Волинський губернатор відніс процес переходу чехів у православ’я до “найбільш втішних явищ місцевого життя”, що було свідченням певних успіхів адміністрації та місцевого духовництва в послабленні позицій католицизму на Волині. Разом з тим державність православного віросповідання спричинила еволюційні зміни в релігійній свідомості чеського населення Волинської губернії (від гусизму і католицизму до православ’я), що у свою чергу суттєво позначилося на життєдіяльності чеських громад краю, оскільки релігійний світогляд у другій половині XIX – на початку XX століття продовжував складати основу національної свідомості. Але попри всі відмінності й складнощі у віросповіданні волинські чехи зберегли свою національну самобутність, мову, звичаї та традиції.

Література

1. Арндт Н. /ФРН/ Чехи на Волині // Велика Волинь: минуле і сучасне. Тези міжнародної краєзнавчої конференції. – Житомир, 1993.- с. 19-22
2. Вацулік Я. /Чехія/ Чехи на Волині в 1868-1947 роках // Волинь і Волинське зарубіжжя. Тези доповідей та повідомлень міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 1994. – С. 6-8.
3. Бармак М.В. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796-1917 рр.). – Тернопіль, 1999. – 208 с.
4. Ковба Ж.М. Чеська еміграція на Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Дис. канд. іст. наук. – Львів, 1974 р. – 212 с.
5. Надольська В.В. Національні меншини на Волині (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – Дис. канд. іст. наук. – Луцьк, 1996 р. – 260 с.
6. Рафальський О. Національні меншини України у ХХ ст. Історіографічний нарис. – К., 2000. – 447 с.
7. Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. Очерки чешко-русских отношений в ХІХ – ХVІІІ вв. – Прага, 1917. – 458 с.
8. Шпиталенко Г. Соціально-економічне та духовне життя чехів Волині (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) Дис. канд. іст. наук. – Київ, 2003 р.

Усков Вадим,

*студент історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М*

ГРОМАДСЬКЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЧЕСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Від початку масової еміграції в Україну чехи були офіційно визнані як представники окремої нації, що забезпечило їм на початках приїзду певну національну самостійність. Як уже зазначалося вище, у 1870 р. після прийняття поселенцями російського підданства, на Волині було створено три чеські волості (Глинська, Дубенська та Луцька), а в 1872 р. – четверта – Купічевська. Російський уряд надав новим підданам право адміністративного та судового самоуправління [1].

Чеські волосні управління, крім інших функцій, брали на себе організацію культурно-освітніх закладів по селах. Міністерство внутрішніх справ Росії дозволило адміністрації чеських волостей організовувати свої школи. В 1870 р. за дозволом міністерства освіти було відкрито 4 школи для чеських дітей – у Глинську, Купічеві, Мирогощі та Будеражі. Ці школи мали два ступені. У першому (*підготовчому*) діти навчались чеської мови, а у другому – російської. Впродовж 70-х років XIX ст. було відкрито ще 17 шкіл, підпорядкованих чеським волосним управлінням.

У Волинській губернії школи були у селах Квасилові, Грушвиці, Ульбарові, Страклові, Підгайцях, Борятині, Мстишині, Теремно, а також у селах Високе, Гульча, Антонівка, які не входили до чеських волостей. Для чехів, які вже мали освіту і претендували на посаду шкільних учителів, було відкрито спеціальні курси при Острозькій вчительській семінарії [3].

Звичайно, ті чехи, які проживали в незначній кількості в українських селах, не могли дозволити собі відкрити чеську школу і тому їх діти ходили до загальної російської. Але це зовсім не означає, що вони не вивчали рідної мови, яка завжди була, є і буде основним чинником національної самосвідомості будь-якого народу. Чеська сім'я стала осередком не тільки вивчення мови, а й передачі основних національно-культурних надбань багатьох поколінь.

В 1870-х роках у Глинську, Семидубах, Мирогощі та деяких інших чеських поселеннях виникають своєрідні клуби. Це були, як правило, окремі приміщення у шинках, де можна було почитати газети, журнали, послухати оркестр, подивитись виставу. Із заснуванням перших чеських колоній на Волині рознеслася слава про чехів, як про чудових музикантів. В багатьох сім'ях діти грали з дитинства на скрипці чи на якомусь із духових інструментів. Тому чи не першими громадсько-культурними осередками в чеських селах стали самодіяльні оркестри. Багато бідняків-чехів грою в оркестрі на весіллях, у неділю та під час різних свят поповнювали бюджет своєї родини [2].

Організовувалися в багатьох колоніях і самодіяльні театри. Найбільший з них був у Чеському Борятині Дубенського повіту. Найчастіше режисерами в таких театрах були вчителі, а артистами – сільська молодь і школярі. Серед п'єс, які ставилися на аматорських сценах, найпоширенішими були ті, що присвячені життю Я.Гуса, Я.Жижки та побутові комедії. У 1890-х роках, коли політика російського уряду у ставленні до чеських колоністів різко змінилася, широко проводилася русифікаторська політика, були розформовані чеські волості, закривалися їхні національні школи, заборонялися театральні вистави. Лише після революційних подій 1905-1907рр. чехи знову отримали

право організовувати свої клуби та бібліотеки, влаштовувати театральні видовища. В цей час знову починають діяти чеські школи, але тепер уже в основному приватні, засновані окремими чеськими товариствами сіл. Громади наймали приміщення під школу і платили гроші чеському вчителю [1].

Здобуття освіти в середніх і, особливо, у вищих навчальних закладах коштувало дуже дорого. Базових знань для вступу до гімназії чеські початкові школи не давали, тому багато коштів потребувала підготовка до вступних іспитів. Протягом 9 років навчання для учнів доводилося наймати у місті житло і платити за харчування. Ось чому, більшість чехів вважали, що вища освіта для роботи на землі зайва і є навіть шкідливою для молоді, бо учні "*набирались*" чужої культури, а іноді брали участь в антицарських виступах. А це все тяжіло додатковими переслідуваннями батьків і взагалі іноземних поселенців з боку царської влади. Тому чехи намагалися, щоб їхні діти набули лише професійних навичок, які допомогли б їм у майбутньому прогодувати свою сім'ю. Хоча поселенці займали таку позицію щодо середньої та вищої освіти, за переписом 1897 р. на Волині грамотою володіли тільки 17,2 % всього населення, а серед чехів цей показник сягав 59% [2].

Отже, в перші роки масової еміграції у Волинську губернію визнання офіційною владою чехів представниками окремої нації забезпечило їм на початках певну національну самостійність і обособлення. Після масового переходу колоністів у російське підданство урядовці, крім інших пільг, дозволили створити власні чеські волості з правами адміністративного та судового самоуправління. Чеські волості управління активно сприяли збереженню національної самобутності, дбали про залучення одноплемінників до досягнень культури та освіти:

організовували у чеських селах школи, клуби, бібліотеки, самодіяльні театри та оркестри. Звичайно, що тим чеським родинам, які проживали в українських селах, було значно важче зберігати свою культурну автономію. Тому тут саме сім'я, як і у німецьких колоністів, стала осередком не тільки вивчення рідної мови, а й передачі основних культурних надбань багатьох поколінь етнічної батьківщини. Більш тісним контактам чеських переселенців із місцевим українським населенням у Волинській губернії перешкоджало те, що чехи сповідували хоч і дещо змінену, але католицьку віру. Крім того, політика царського уряду по створенню окремої чесько-гуситської церкви створювала навколо колоністів певну атмосферу ізоляції. Перехід у російське підданство та прийняття православ'я значно зблизили колоністів із місцевим українським населенням.

Часто мовою спілкування серед поселенців, особливо другого і наступних поколінь, була поряд з чеською українська. В селах, де поряд проживали українці та чехи не рідкістю були випадки взаємодопомоги, святкування спільних свят (православних), ходіння в гості, запрошення чеських музикантів на українські весілля та свята, нерідко відбувалися й укладення чесько-українських шлюбів, втім, якщо говорити про змішані німецько-українські сім'ї, то вони були великою рідкістю [3].

Масова еміграція чехів у Волинську губернію починається з другої половини XIX ст. Вона була викликана загостренням національних проблем в Австро-Угорщині, поширенням русофільських поглядів серед населення Чехії, зростанням кількості зuboжілого населення. Українські селяни, розорені роками панщини і необхідністю сплачувати після реформи 1861 р. викупні платежі, в переважній більшості не могли купити навіть невеликі клаптки землі. В другій

половині XIX ст. у Волинській губернії з'являється значна пропозиція землі при малому попиті на неї [2].

Основна маса чеських, як і німецьких, емігрантів оселилася у Волинській губернії і лише незначні їх групи заснували свої колонії на інших територіях Правобережжя. Першими переселенцями були в основному малоземельні чи безземельні селяни та розорені ремісники з сільськогосподарських районів Чехії. Родини емігрантів на Волині оселялись в українських селах окремими вулицями або засновували власні поселення на придбаних землях колишніх панських фільварків. До початку 80-х рр. XIX ст. чеська еміграція мала свій особливий, тільки їй притаманний порядок. Бажаючі переїхати чехи гуртувалися ще задовго до переселення. Як правило, до такої групи входили мешканці з одного чи кількох сусідніх сіл. Вони вибирали чи наймали уповноваженого посередника, який на зібрані кошти купував землю, що згодом розподілялася згідно з грошового внеску кожного поселенця. Такий порядок еміграції зумовив і певний соціальний статус її учасників: переважна більшість новоприбулих у Волинську губернію (Південно-Західний край взагалі) стали дрібними чи середніми землевласниками. Готовність чехів, на відміну від німців, відразу після переїзду на нові землі приймати російське громадянство, значно вищий середній рівень забезпеченості чеських селян, ніж українських, нові методи ведення господарства швидко привернули до чеської еміграції увагу місцевих та столичних чиновників, які прихильно поставилися до прибульців.

Проте, замість того, щоб сприяти новозаснованим господарствам в економічному плані, російські урядовці вирішили використати чеську еміграцію не стільки для покращення стану в сільському господарстві, як для боротьби з католицизмом, створивши нову церкву. Але лояльні у питаннях релігії чехи більше уваги звертали на

розвиток власного господарства і підвищення власного добробуту, а не на церковні інтриги російських властей [4].

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XIX ст. російський уряд вживає ряд рішучих заходів по припиненню масової еміграції в імперію чеського населення. Основним приводом до цього стало погіршення відносин із Австро-Угорщиною, частиною якої були чеські етнічні землі. Різка зміна політики щодо емігрантів привела до перетворення в кінці XIX ст. Волині з регіону, в який приїжджали, на регіон, з якого емігрували [3].

Наприкінці XIX ст. відбувається різке скорочення та навіть припинення еміграції чехів, що мали які деякі статки, кошти на придбання землі та влаштування власного господарства на новій батьківщині. З іншого боку, доводиться констатувати протилежну тенденцію, коли мова йде про переселенців із незаможних чеських селян, – їхній міграційний потік зростає. Щоб уникнути конкуренції, чеські емігранти намагалися створити власні сфери господарської діяльності. Так чехи широко запроваджують вирощування технічних культур. Завдяки чеським господарствам у Волинській губернії почалося розгортання сільськогосподарського виробництва хмелю, яке набирає наприкінці XIX ст. промислового характеру [4].

В чеських землеробських поселеннях проживали не тільки селяни, а й ремісники. Вони виконували замовлення своїх односельців і тому не дивно, що як і в українських селах та німецьких колоніях, тут можна було зустріти ремісників традиційних для того часу професій: ковалів, столярів, кравців, шевців, бондарів, слюсарів, бляхарів, малярів тощо. Починаючи з 80-х років XIX ст., чеські підприємці засновують броварні, олійні, млини, майстерні по виготовленню та ремонту сільськогосподарських машин та реманенту. Ці перші,

хоч і малопотужні підприємства забезпечували не тільки потреби колоністів, а також виробляли продукцію на продаж.

Отже, громадське, виробниче, культурне життя чеських поселенців у Волинській губернії сприяло розвитку як економічних так і просвітницьких відносин між українцями та чехами.

Література

1. Ковба Ж.М. Чеська еміграція на Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. Дис. канд. іст. наук. – Львів, 1974 р. – 212 с.
2. Кваснецкий Е.М. Чешские школы на Волини. // Волинские епархиальные ведомости. – 1889. – № 34; Сведения о количестве учебных заведений в Юго-Западном крае. – СПб., 1879 – С. 325-326.
3. Крыжановский Е.М. Чешские учительские курсы в Остроге. Соч. Т . 1. -К., 1891. – С. 474-479
4. Рафальський О. Національні меншини України у XX ст. Історіографічний нарис. – К., 2000. – 447 с.

Новаківська Альона,
*студентка історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М*

ЧЕСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ГОСПОДАРСТВО НА ВОЛИНІ

Перші поселенці чеського походження з'явилися на українських землях ще в XIII ст. – на півночі Галицького князівства, у XIV – XV ст. вони селились на південь до

Львова, а далі аж до молдовських кордонів. Значна кількість чехів приїхала в Україну, в тому числі й на Волинь, у другій половині XIX століття.

Зокрема, в 1864 році 17 сімейств із Богемії поселились у Лубенському повіті й утворили тут перше поселення Людгардівку. У Рівному була створена приватна компанія, яка займалася скуповуванням земель для вихідців із Чехії [1, с.87].

Переселення їх на Волинь посилювалося після 1867 року, коли царський уряд гарантував їм свободу віросповідання, звільняв на п'ять років від сплати податків і поземельних зборів, військової служби. Російський уряд сподівався також використати чехів для послаблення в краї полонізації і католицизму. З цим було пов'язано постанову Комітету міністрів від 10 червня 1870 року «О водворении чехов на Волыни», яка надавала колоністам великі пільги.

Внаслідок цього лише за 1868 – 1870 роки сюди переселилося 921 сімейство, а в 1875 році на Волині їх налічувалося 2190. За даними 1884 року в губернії поселилося 19699 чехів. Найбільше у Луцькому повіті (10 поселень). Чехи осідали у Лубенському, Луцькому, Рівненському, Новоград-Волинському, Житомирському, Овруцькому повітах [5, с. 28].

У 1884 році у приватній власності їх знаходилося 34519 десятин землі, а також 1128 десятин орендованих. Чехи-переселенці належали до різних майнових груп, тобто існувала майнова диференціація. Вони були заможнішими за місцеве корінне населення. Середній земельний наділ у переселенців становив 8-15 моргів, тоді як в українських селян максимальний – 6,8 морга.

Незважаючи на пільги, чехів на місцях чекали й труднощі. Передусім вони виникали через неправильне оформлення документів. Близько половини переселенців, які купували землі в 1869 – 1871 рр., були

обдурені або продавцями, або власними агентами. Про це свідчить і позов чеської громади колонії с. Вільшанки Житомирського повіту про недодержання умов і видання купчої. Лише 57 % чехів володіло землею за купчими [3, с. 289].

З 1870 року чеські переселенці на Волині, які прийняли російське підданство, одержали право організовувати окремі общини і волості. В результаті цього виникли чотири чеські волості: Любечівська, Купичівська, Луцька, Рівненська.

За переписом 1897 року на Волині налічувалося 27670 чехів, 66,2 % яких були православними, 28,6 % римо- католиками. Прийняти православ'я чехів змусив царський уряд. У 1892 р. він заборонив іноземцям купувати землю у власність. Винятком були православні колоністи. Чехи селилися переважно біля великих доріг. У глибині ж прокладали дороги до найближчого шляху. Вони будували 2- 4-х кімнатні будинки, садиби обгороджували, всюди панувала чистота і порядок. Переселенці цінували землю, дбайливо її обробляли, осушували. Займалися зернових культур, городництвом, садівництвом, розведенням молочної худоби. На Волинь чехи принесли культуру вирощування хмелю [1, с. 23].

Хмелярство стало одним із джерел добробуту колоністів. Навіть у найбільш несприятливий за врожайністю й цінами рік, реалізація хмелю давала не менше 100 крб з десятини, а в середні й добрі роки від 1000 до 1800 крб. Завдяки надзвичайним зусиллям і працелюбству чехи досягли в Україні певного достатку. Вони створили квітучі поселення, які своїм культурним веденням господарства служили добрим прикладом для місцевого населення.

Кожен чех-селянин мав у своєму дворі необхідну сільськогосподарську техніку: плуги, борони, сівалки, жниварки, молотарки, віялки. Застосовувалося травосіяння (конюшина), удобрення землі.

Чеські промисловці Махачек і Янса, брати Альбрехти заснували ряд пивоварених заводів у Житомирі.

Колоністи багато уваги приділяли розвитку освіти. Майже в кожному чеському поселенні була своя школа, молитовня. Так, у 1890 році у 23 школах на Волині навчалось 1162 чеські дитини, із них 436 дівчаток. 21 школа утримувалася тільки на кошти чехів, 6 на дотації казни, у 8 навчалися російські та українські діти. Рівень грамотності чехів за переписом 1897 року становив майже 60 % , тому вони посідали, перше місце серед інших національностей, які мешкали у Волинській губернії [4, с. 15].

В кінці 70-х років потік чеських переселенців на Волинь зменшився. Це було пов'язано з відміною пільг і введенням для чехів з 1874 року військового обов'язку. Перед початком першої світової війни на Волині проживало 27400 чехів. Найбільше в Любешівському повіті – 10836, Житомирському – 3642, Володимир-Волинському – 2782, Луцькому – 162, Новоград – Волинському – 781, Овруцькому – 508 чоловік. У Коростенському окрузі чехи мешкали в 143 населених пунктах: Базарському повіті у 67, Кутузівському — у 76, у Житомирському окрузі в 249 населених пунктах, зокрема в Піщевському повіті – в 65, Черняхівському – в 80, Пулинському – в 104. У Шепетівському окрузі в 125 населених пунктах: в Анапольському повіті – у 38, Славутському – в 29, Плужанському – в 58 [3, с. 21].

На 1 листопада 1926 року у Волинському окрузі діяло 94 національні сільради, з них 4 чеські. Просвітницька робота серед чехів полягала в ліквідації неписьменності, створенні національних шкіл, хат-читалень, клубів, бібліотек. У 1924 році з цією метою при Волинському відділі народосвіти створили окреме чехо-словацьке бюро. В 1925 році діяли: чеська школа в Окілку (Черняхівський район), яка обслуговувала 48

дітей, Зорківська 4-річна трудова школа, Іванівська з чеською мовою викладання, Крученецька 4-річна школа для українських і чеських дітей, в селі Високому – чеська школа, де вчилася 69 чехів. На 1 січня, 1928 року в Житомирському окрузі було 3 чеські школи, в яких навчалося 85 дітей. 95 % чеського населення України володіли, рідною мовою, 80 % – російською. Учні одержували допомогу від міністерства шкільництва Чехо-Словаччини. Так, воно безплатно надіслало 30 пакетів з чеськими підручниками, олівцями, зошитами. При Наркомосі УРСР вживалися заходи до видання чеською мовою букваря та книги для читання через Українську філію центрвидаву. У зв'язку з нестачею вчителів Наркомос запрошував їх з Чехо-Словаччини, а також готував кадри на місцях. В 1928 навчальному році при Житомирському українському педтехнікумі ім. М. Драгоманова був організований чеський семінар для підготовки вчителів, мала відкритися чеська кафедра при одному з педтехнікумів України.

Однак на початку 30-х років почалася ліквідація національних чеських сілрад. Національні школи реорганізувалися в українські. В ці ж роки працьовитих чехів, які не знали, що таке злидні і нестатки, почали розкуркулювати і репресовувати. В далеких північних таборах обірвалося життя відомого чеського педагога з Київщини Ярослава Боучка, вченого-етнографа і громадського діяча Євгена Рихліка і багатьох інших [4, с. 278].

У кожній чеській хаті була піч, але іншої конструкції, ніж у корінних мешканців краю. У печах пекли хліб, пироги, а їжу варили на плитах, яких на кухні було 3–4. Досить часто плити, грубки були обкладені кахлями. У коминах печей були вмуровані залізні пруті, до яких підвішували для коптіння сало, м'ясо, ковбасу. У деяких господарствах коптильні були зведені на подвір'ях. Хати і хліви в селі були криті

соломою і зрідка – гонтою. Біля хат стояли погребі, колодязі з «журавлями». Чеські колоністи, в основному, займалися сільським господарством, на вищому рівні, аніж корінні мешканці краю.

У колоніях можна було зустріти і добротну молочну худобу, і млини, сіялки та багато іншого сільськогосподарського реманенту. Чехи-переселенці були більш заповзятливими та культурнішими з-поміж волинського селянства. Успішно провадили торгівлю і різного роду ремісниче виробництво. Тримали по декілька дійних корів, свиней, пару робочих і пару коней на виїзд. У кожній хаті був сепаратор, і з переробленого молока виробляли масло, яке збували в м.Острозі, а після 1921 р. в м. Славуті. Прокидалися о 2-3 годині ночі, запрягали коней, вантажили на фаетон масло і везли до Славуті, де здавали євреям гуртом. Це було до колективізації. Випаси були поділені на секції, у яких по черзі пасли худобу чехи та німці. Там були викопані криниці, а біля них стояли дерев'яні корита для води. Орної землі в чехів було мало. Сіяли більше жита, яке виростало, за свідченнями очевидців, до 1,5 м. Жито жали серпами. Поля удобрювали гноєм. За подвір'ями під гноївку було відведено спеціальне місце, де за зиму збиралася гора гною, який весною вивозили на поля возами [2, с.27].

На жаль, через забруднення радіонуклідами Малинського і Коростенського районів багато чехів виїждять до Чехії і Словаччини. В 1992 році покинуло Україну 400 чоловік.

Література

1. Воловик О. В., Рішан Н. А. Чехи на Волині // Національні меншини – С. 159.
2. Кимюх В.В. Про населення національних меншин на Волині у другій половині XIX ст. // Національні меншин – С. 29.

3. Манько М. П. До історії чеських поселень на Волині // Велика Волинь: минуле і сучасне. Тези регіональної наукової конференції. – Рівне, 1991. – С. 29.

4. Цинкаловський О. Велика Волинь і Волинське Полісся. – Вінніпег, 1984. – С. 561.

5. Щербак М. Г., Щербак Н. О. Політика царського періоду щодо німців та чехів на Правобережній Україні в ХІХ столітті // Національні меншини – С. 12.

Федорчук Марія,

*студентка історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М*

ЧЕХИ НА ВОЛИНІ В ХІХ СТОЛІТТІ

Чехи-колоністи з'явилися на Волині ще у ХІХ ст.. Вони були запрошені на сюди Франтішеком Пршибилом для огляду земель та місць, запропонованих для проживання. На початку 60-х рр.. на Волинь почали переїздити чеські селяни. Царський чиновник О.Воронін відзначав, що в Південно-Західному краї станом на 1871 р. проживало 44 064 іноземці, а на Волині колоністи у той час становили більше 2% населення [1].

Зокрема, в 1864 році 17 сімейств із Богемії поселились у Лубенському повіті й утворили тут перше поселення Людгардівку. У Рівному було створено приватну компанію, яка займалася скуповуванням земель для вихідців із Чехії. Переселення їх на Волинь посилювалося після 1867 року, коли царський уряд гарантував їм свободу віросповідання, звільняв на п'ять років від сплати податків і поземельних зборів, військової служби. Російський уряд сподівався також використати чехів для послаблення в краї полонізації і

католицизму. З цим було пов'язано постанову Комітету міністрів від 10 червня 1870 року «О водворении чехов на Волыни», яка надавала колоністам великі пільги. Внаслідок цього лише за 1868—1870 роки сюди переселилося 921 сімейство, а в 1875 році на Волині їх налічувалося 2190. За даними 1884 року в губернії поселилося 19699 чехів. Найбільше у Луцькому повіті (10 поселень). Чехи осідали у Лубенському, Луцькому, Рівненському, Новоград-Волинському, Житомирському, Овруцькому повітах.

Садиби чехів були досить практичними. Основну частку забудови Садибні житлові будинки становлять. Найбільш характерним представником цієї типологічної групи є одноквартирний будинок із земельною ділянкою та господарськими будівлями для утримання худоби і птиці, зберігання речей, продуктів та реманенту. Віднайдені архівні матеріали засвідчують, що у складі кожного двору розташовувалися, зокрема, хлів, стодола та льох. До категорії садибних належать і всі види блокованих будинків. В даному випадку, поруч з одноквартирними, зустрічаємо переважаючу забудову двох- і трьохквартирних блокованих будинків, що в сукупності становлять типологію житлової забудови у відповідності до об'ємно-планувальної структури. За поверховістю усі без виключення житлові будинки колонії належать до малоповерхового типу, який, проте, включає будівлі як одноповерхові, так і мансардні.

Окрім класифікаційних особливостей, забудова колонії відрізняється низкою ознак, що є спільними для різних типів будівель саме чеського поселення. Перш за все, серед них варто звернути увагу на матеріал огорожуючих конструкцій. Чехи будували стіни з «батіни» – висушених на сонці блоків з глини і полови, обкладали жовто-коричневою цеглою і не білили. Покриття будинків двоскатне, дуже рідко-напіввальмове, з листового металу, з'єднання і

кріплення елементів якого виконувалося за допомогою подвійного стоячого фальцу. Матеріалом покрівлі слугувала жерсть — тонкий листовий метал покритий оловом з товщиною листа близько 0,8-0,9мм.

Цікаво зауважити, що ряд елементів чеських будівель мали особливе значення з точки зору естетики. Наприклад, лучкова надвіконна перемичка, використання якої є характерною рисою чеського зодчества, виконувала, також, декоративну функцію відіграючи роль сандрика з дугоподібним фронтоном. Будинки мали досить розвинений цегляний карниз. Характерним, також, є розбиття площини фасаду на прясла за допомогою лопаток та огинаючих лопаток на кутах будівлі, які одночасно виконували функцію декоративних елементів, акцентували увагу на блокованій структурі будівлі.

Відзначалось певними особливостями і сільське господарство чехів. Чеські поселенці вирощували різноманітні культури, яких на Волині, через нестачу коштів для її подальшої обробки, майже не сіяли – окрім зернових, а також цукровий буряк, картоплю, люцерну. Чехи привезли з собою металічні плуги, борони, культиватори, яких волинське селянство, ще не бачило. В якості добрива почали використовувати перегній, завдяки чому отримали високу урожайність.

В.Оліч у своїх мемуарах писав, що вже в 1869 р., побувавши в чеських селах, генерал-губернатор Південно-Західного краю був вражений "зразковим веденням господарства, виглядом добре одягнених людей, ситої худоби, наявністю борон, плугів і інших сільськогосподарських машин, що були відомі на Русі більше з ілюстрацій". Далі автор підкреслював, що до приходу чехів на Волинь у господарствах селян на 90 % панувала трипільна система, багаторічних та просапних культур не було взагалі. За прикладом чехів українці почали садити картоплю у полі, краще орати землю,

застосовуючи замість рала чеські плуги, сіяти конюшину, ввели нові сорти злакових. Я.Ауерган говорить про примітивне селянське господарство на Волині до появи чехів, про те, що ґрунти не удобрювались, а "гній замість полів селяни вивозили або на дороги, або у водоймища".

На нашу думку, ці твердження є надто категоричними й упередженими, хоч частка правди в них і є. Розвитку господарства у чехів сприяло значне поширення грамотності. Воно дозволяло чехам користуватися для покращення рільництва, тваринництва та інших галузей господарства рекомендаціями численних чеських та російських посібників.

На початку ХХ ст. земства широко пропагували чеський спосіб господарювання. Газети писали про властиву чехам культуру праці, їх кращу агротехніку, вміння раціонально вести господарство тощо. Автор дослідження сільського господарства у Київській губернії робив висновок, який можна застосувати і до Волинської губернії: "Чеські господарства можуть бути показником тих успіхів, які доступні середнім селянським господарствам при певному рівні культури" [1].

Волинські чехи продовжили знамениті традиції вирощування, сушки хмелю та пивоваріння. Тільки в Дубенському повіті вони заснували декілька пивоварень – в Дубно, Мирогощі, Семидубах.

В Житомирі з 1908 р. діяло "Товариство хмелівників", яке мало навіть свій друкований орган "Листок хмелівника". Воно поширювало передовий досвід, сприяло розширенню площ під цю культуру, допомагало початківцям у придбанні якісного насіння, великим господарства [1].

Колоністи багато уваги приділяли розвитку освіти. Майже в кожному чеському поселенні була своя школа,

молитовня. Так, у 1890 році у 23 школах на Волині навчалось 1162 чеські дитини, із них 436 дівчаток. 21 школа утримувалась тільки на кошти чехів, 6 – на дотації казни, у 8-ми навчалися російські та українські діти.

Для чехів, які вже мали освіту і претендували на посаду шкільних учителів, були відкриті спеціальні курси при Острозькій вчительській семінарії.

Здобуття освіти в середніх і, особливо, у вищих навчальних закладах коштувало дуже дорого. Базових знань для вступу до гімназії чеські початкові школи не давали, тому багато коштів потребувала підготовка до вступних іспитів. Протягом 9 років навчання для учнів доводилося наймати у місті житло і платити за харчування. Ось чому, більшість чехів вважали, що вища освіта для роботи на землі зайва і є навіть шкідливою для молоді, бо учні "набирались" чужої культури, а іноді брали участь в антицарських виступах. А це все тяжіло додатковими переслідуваннями батьків і взагалі іноземних поселенців з боку царської влади. Тому чехи намагалися, щоб їхні діти набули лише професійних навичок, які допомогли б їм у майбутньому прогодувати свою сім'ю. Хоча поселенці займали таку позицію щодо середньої та вищої освіти, за переписом 1897 р. на Волині грамотою володіли тільки 17,2 % всього населення, а серед чехів цей показник сягав 59%. В 1870-х роках у Глинську, Семидубах, Мирогощі та деяких інших чеських поселеннях виникають своєрідні клуби. Це були, як правило, окремі приміщення у шинках, де можна було почитати газети, журнали, послухати оркестр, подивитись виставу.

Із заснуванням перших чеських колоній на Волині рознеслася слава про чехів, як про чудових музикантів. В багатьох сім'ях діти грали з дитинства на скрипці чи на якомусь із духових інструментів. Тому чи не першими громадсько-культурними осередками в

чеських селах стали самодіяльні оркестри. Багато бідняків-чехів грою в оркестрі на весіллях, у неділю та під час різних свят поповнювали бюджет своєї родини.

Організовувалися в багатьох колоніях і самодіяльні театри. Найбільший з них був у Чеському Борятині Дубенського повіту. Найчастіше режисерами в таких театрах були вчителі, а артистами – сільська молодь і школярі. Серед п'єс, які ставилися на аматорських сценах, найпоширенішими були ті, що присвячені життю Я.Гуса, Я.Жижки та побутові комедії.

Значний вклад чеських учених у розвиток науки. Так, у Харкові працювали О. Дурович, В. Лямбль, Ч. Шеруль, в Одесі — В. Пахман, у Києві— В. Цих, В. Томса, С. Паліш, А. Паночіні. З 1948 року і до виходу на пенсію працював викладачем чеської мови у Київському університеті В. Волейник, який підготував не одне покоління богемістів.

Життя чеських поселенців в Україні висвітлювалося на сторінках часописів «Руські Чех» (1906-1908 рр.), редактором якого був доктор Вондрак, і «Чехослован» (1911-1914 рр.), видавцем і редактором останнього був відомий чеський журналіст Венцеслав Швіговський.

В кінці 70-х років потік чеських переселенців на Волинь зменшився. Це було пов'язано з відміною пільг і введенням для чехів з 1874 року військового обов'язку. Як повідомляв Київський генерал-губернатор, кількість переселенців за три роки (з 1878 р.) зменшилась у порівнянні з попередніми у 3,5 рази, а придбання ними землі у 5 разів.

Волинські чехи завжди вважали себе невід'ємною частиною чеського народу, незважаючи на те, що покоління, яке народилося на Волині, батьківщина була незнайома. Завдяки родинному вихованню душі патріотизму, чехам вдалося зберегти народні звичаї, мову, культуру в далечині від Батьківщини.

Література

1. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914 рр.) / М.Бармак. – Тернопіль: , 1999. – С. 89-99
2. Воронин А. Об иностранных поселенцах в Юго-Западном крае / А.Воронин . – С. 11-12
3. «Бланік» – організація Руху опору волинських чехів [Електронний ресурс] / С.Шульга – Режим доступу. : <http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference/Shulga.pdf>
4. Типологічні особливості забудови чеських колоністів на Волині / [авт.. тексту С. Омельчук]. – Рівне, 2013. – С.10-13
5. Чешская эпопея Волыни [Електронний ресурс] // «Зеркало недели. Украина». – 2013. – №22. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/history/cheshskaya-epopeya-volyni-.html>

Морару Діана,
*студентка історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М*

МІЖЕТНІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ГРОМАДИ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ З УКРАЇНЦЯМИ

Тисячолітня історія українсько-чеських культурних, політичних та економічних зв'язків підтверджує їх велику роль у цій історії та особливий статус в історії Волині, регіону, де такі зв'язки були найбільш інтенсивними. Унікальна сторінка нашого спільного минулого – це масове переселення чехів на Волинь в 60-70-х рр. ХІХ ст. і заснування ними на цих віддалених

рубежах Російської імперії десятків чеських поселень. Тоді в безпосередні господарські та культурні контакти вступили десятки тисяч українців та чехів, і ці контакти тривали протягом життя кількох поколінь, аж до тривожних 80-х років ХХ століття, коли у зв'язку з чорнобильським лихом багато жителів двох компактних чесько-волинських поселень – Малинівки і Малої Зубівщини, що на півночі Житомирщини – у більшості своїй вирішили повернутися на батьківщину предків, до Чеської Республіки.

Перші чеські поселення на території Волині виникли після скасування кріпосного права в Російській імперії. Чеська колонізація стала самобутнім історичним явищем. Вона була наслідком складних соціально-економічних та політичних чинників як в Австро-Угорщині, так і в Російській імперії. Причини переселення до Російської імперії у різних верств чеського населення були різні: бідність, безземелля, безробіття, духовна пригніченість, а над усе – пронимецька владна політика в Чехії. Певну роль зіграла також розруха в північно-східній Чехії, Моравії, що було спричинено австро-пруською війною 1866 р.

Про те, що на Волині було багато чехів свідчить клопотання випускника філософського факультету Карлового університету М. Немечека про висвячення його в диякони та прийняття до Волинської єпархії задля служіння «справі православ'я в середовищі його співвітчизників-чехів». Одразу по завершенні навчання, у червні 1891 року, єпископ волинський і житомирський призначив Немечека на посаду чеського місіонера Волинської єпархії. Починаючи з 1895 року, він видавав у Житомирі «*Pravoslavný Kalendář*», а в 1902 році побачив світ його опис чеських колоній Волині «*Sborník české společnosti zeměvědné*».

На Волині чехи були зосереджені в основному у Луцькому, Дубненському, Новоград-Волинському і

Житомирському повітах. Переважна більшість чеських колоністів проживали в сільській місцевості, займались землеробством, хмелярством, тваринництвом та різними ремеслами. Однак щодо питання міжетнічного взаємозв'язку висувуються різні погляди взаємовпливу чехів та українців. Українські історики та етнографи радянської доби у контексті тогочасних ідеологічних настанов зазвичай підкреслювали взаємозв'язки «двох братніх народів», економічні та культурні взаємовпливи чехів та українців, що формувалися унаслідок тісних близьких контактів місцевого населення та колоністів. На підтвердження такого підходу в українській історіографії наводяться конкретні історичні факти та об'єктивні аргументи. Зокрема, такі: по-перше, частина колоністів розселялася серед місцевих мешканців, де в змішаних поселеннях жили в окремій частині села або на окремій вулиці; по-друге, упродовж десятиріч спільного проживання з українцями колоністами було накопичено позитивний досвід взаємодії в сфері духовного життя; як правило, чехи відвідували місцеві православні церкви; по-третє, слов'янське походження чехів сприяло їх зацікавленому ознайомленню з українськими традиціями; по-четверте, в побуті поруч з чеською мовою колоністи нерідко вживали запозичення з української, польської, російської мов. Натомість, у чеських працях стикаємося з протилежними підходами – наголошується роль чехів, як єдиного носія господарського прогресу та побутової культури на відсталих західних теренах Російської імперії. Підсумовуючи такі погляди, варто погодитись з професором Масариківського університету Ярославом Вацуліком, який у своїй багатотомній праці «Історія волинських чехів» доходить висновку, що, «хоча чехи мали вплив на середовище, у якому жили, середовище також впливало на них».

Дослідники у цій галузі стверджують, що співробітництво і взаємодія в господарській діяльності, культурному житті та побуті, які були викликані проживанням в іноетнічному середовищі, створили підґрунтя для розвитку чехів Волині як особливої етнорелігійної групи, традиції, мова та спосіб життя якої зазнавали суттєвих змін. Це підтверджують висновки численних етнографічних експедицій та досліджень 20-30 років ХХ століття. Зокрема, у листі до професора Рихліка від 1929 року, дописувач М. Когоут зазначає: «В нас ще зберігаються старі звичаї та обряди. Суворо дотримуються релігійних свят. Але молодь, на яку вплинули радянські погляди, ставиться до цього не так серйозно». В іншому листі повідомляється: «Внутрішній вигляд кожного житла досить приємний, хоча вже відчувається українізація в стилі. В кожній кухні є піч, здебільшого – цегляна, яка додає затишку під час інтимних вечірок, негоди та в осінні дні».

Отже, розташовуючись на землях, які здавна були заселені корінним українським населенням, навіть при збереженні певної відособленості, колоністи змушені були вступати з ними в різнобічні контакти; перебування в іноетнічному середовищі накладало відповідний відбиток на життєдіяльність іммігрантів, у свою чергу іноземна колонізація привносила нові риси в культуру місцевого населення.

Найпомітнішими наслідками адаптації чехів до нових умов життєдіяльності стали масовий перехід колоністів до православ'я й білінгвізм. Перехід до православ'я відбувався під тиском влади. Загалом станом на 1889 р. у православ'я перейшло 8699 чеських колоністів Волинської губернії. Однак такий перехід нерідко мав формальний характер для чеської громади, яка потайки продовжувала дотримуватись католицьких обрядів.

Неоднозначним було ставлення до поширення православ'я в чеському середовищі і з боку російських можновладців, частина яких вважала, що перехід православних чехів під захист Синоду ускладнював застосування до них репресивних заходів, як до інших іновірців.

Особливу симпатію до чехів з боку українців викликала їх освітньо-культурницька діяльність. Забезпечення якісної освіти для дітей чехів, які проживали в Російській імперії, було одним із основних завдань. Засновуючи у своїх колоніях початкові навчальні заклади, чехи привнесли на українські землі виплекані в Богемії духовні цінності й педагогічну культуру. Керівництво чеськими школами здійснювала училищна рада, що складалася з трьох обраних і підзвітних громаді членів. Учитель забезпечувався платнею в розмірі 140–250 руб. на рік, квартирою та опаленням. Більшість шкіл, завдяки зусиллям громади, мали зручні приміщення, географічні карти, картини з природничої історії, класні дошки, бібліотеки. Навчально-виховний процес був пронизаний римо-католицькими духовними впливами; викладання здійснювалось чеською мовою. Російська вивчалась як іноземна. Відданість чехів шкільній справі та дисциплінованість була справді вражаючою, наприклад, у грудні 1887 року батьки відправляли до чеської Терешненської школи дітей, незважаючи навіть на те, що родина вчителя захворіла на віспу.

В роки так званої «коренізації» в 20-30х роках ХХ ст. чеське населення почало активно добиватися відкриття офіційних чеських шкіл.

Чеське населення Житомирщини активно включилося в процес «коренізації», досягло певних успіхів у національно-культурному житті. Так, відбувається з'їзд чеських колоністів Волині, видаються

чеською мовою газети комуністичного напрямку – «Kronika», «Volynska Pravda», «Revoluce».

Проте чеську інтелігенцію постійно глибоко хвилювала проблема виживання їхньої спільноти в Україні. Вона, як ніхто інший, відчувала, що на практиці, незважаючи на декларовану політику «коренізації», влада з недовірою і пересторогою ставиться до спроб відродження чеської культури. Дійсно, доба «великого терору» не оминула чеську громаду. Чеську інтелігенцію тодішній політичний режим робив об'єктом цькування та репресій через те, що вона, маючи тісні контакти в середовищі чеського заможного селянства, могла поширити досвід «господарської опозиції» на інші версти населення та очолити цей процес. Цим вона була небезпечна радянській владі. Найбільш резонансною справою щодо чехів Житомирщини у період «великого терору» була так звана справа «військово-повстанської шпигунської організації» «Чеське дружество», яка була сфальсифікована у 1938 р. Серед представників чеського етносу в Україні, що стали жертвами репресій, неможливо не згадати професорів Євгена Рихліка і Олександра Янати, талановитих педагогів Ярослава Боучека і Яна Волседалека, краєзнавця і винахідника Стефана Кржижанека та інших.

Завершуючи висвітлення питання міжетнічного взаємовпливу волинських чехів та українців, варто зацентрувати на тому, що на українських землях народились діячі, які зробили внесок в культуру Чехії та України водночас. Зокрема, на початку ХХ ст. у Житомирі проживав відомий музикант і мистецтвознавець Ернст Несвадба, який очолював міське музичне товариство. Уродженець села Вільшанки знаний чеський педагог і етнограф Є.А. Рихлік загинув у сталінських енкаведистських застінках. 10 листопада 1906 року в селі Новини Чеські (нині Новини)

Малинівського району Рівненської області народився Володимир Лібовицький. В 1923-му він поступив до танцювальної школи Василя Авраменка, яка тоді щойно відкрилася в Рівному. В грудні 1938-го року В.Лібовицький став головним режисером театру «Нова сцена» в столиці Карпатської України в м.Хуст. В «Новій сцені» він поставив, або відновив п'єси «Запорожець за Дунаєм», «Запорозький скарб», «Ой, не ходи Грицю», «Пошились у дурні», «Часи минають» та інші. Найуспішнішою його постановкою була драматична поема Олександра Олеся «Над Дніпром», на прем'єрі якої був присутній і сам автор. Та справжнім шедевром театрального мистецтва мала бути інсценізація поеми Т.Г.Шевченка «Гайдамаки», яка не відбулась через окупацію Західної України.

Окреме місце посідає роль чеської літератури в середовищі поселенців. Одним з найвідоміших чеських поетів, життя яких пов'язано з Україною, був Ян Поспішіл, творчість якого розпочалася в Україні, однак, розцвіла вже після реєміграції в Чехії. Він народився на українське Різдво, 7 січня 1921 р., у волинському селі Глинськ на Рівненщині і походив з родини, яка була добре відома серед чехів України і Росії в другій половині XIX – на початку XX століття. Його вірші – «*Dumka*», «*Setkání s mládím*», «*Po čtyřicetí letech*», «*Vesničko moje na Volyni*», «*Ukrajinská noc*», пройняті мотивом туги за Україною, за минулим. Ці рядки свідчать, що, незважаючи на радість від повернення на історичну Батьківщину, його душа розривалася між Чехією й Україною. І хай поет писав рідною чеською мовою, однак, вся його творчість випромінює незнищенну любов реємігрантів всіх поколінь до рідних сіл і міст, Волині і України. На жаль, поет є маловідомим українському суспільству. Приємно відзначити те, що вірші його вже перекладаються українською мовою.

В останні роки з'явилося багато наукових праць про чесько-українські культурні взаємозв'язки. Значним внеском у розвиток чесько-українських культурних відносин стало проведення кафедрою україністики Оломоуцького університету (Чехія) Міжнародних наукових конференцій «Україністика на порозі нового століття і тисячоліття: проблеми мови, літератури і культури», в якій беруть участь викладачі Житомирського державного університету імені Івана Франка. Ці конференції, які згодом стали симпозиумами, проходять два роки і їх було уже 7.

Піднесення українсько-чеських культурних взаємин в умовах незалежності нашої держави до рівня європейських культурно-освітніх структур сприяє створенню самобутніх творів у літературі, музиці і живопису митцями обох народів.

Отже, колонізація чехів на Волині 60-70-рр. XIX дала новий імпульс міжетнічним культурним зв'язкам двох народів, які були закладені ще до імміграції та створила підґрунтя для тісного їх співробітництва в сьогоденні.

Герасимчук Оксана,
*студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
професор Березюк О.С.*

ВНЕСОК ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ У СОЦІАЛЬНО- КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЖИТОМИРЩИНИ

Перші поселенці чеського походження з'явилися в українських землях ще в XIII ст.. – на півночі Галицького князівства, згодом у XIV – XV ст. вони перемістилися до Львова та кордонів Молдови [2].

Індивідуально селилися чехи в Перемишлі, Коломиї, Холмі, а головним чином у Львові, який з XV ст. став містом, яке притягало увагу господарське значення колоністів з чеських і німецьких земель. Серед львівських міщан було на той час уже кілька прізвищ з додатком «чех», «чеський». Один з них Ніколас Богемус побудував каплицю на честь святих Віта, Вацлава і Прокопа. У XV ст. війтом Львова був Альберт Чех Тучампський (лат. *Albertus dictus Czech de Tuczamp*). У результаті релігійних війн у Чехії, а зокрема після Білогорської битви, на західно-українські землі заїжджали втікачі з чесько-братської спільноти. Діячі цієї спільноти Ян Брож (лат. *Brosius*) разом з своїми однодумцями поселився в 1630-их рр. на Підляшші у Володаві; тут 1634 відбувся з'їзд представників чесько-братських громад Польщі й Литви, в якому брав участь Я. Коменський [4].

У XVIII – XIX ст. на українських землях жили відомі чеські музиканти, які з своїми капелами (*hudby*) мандрували від міста до міста. Уславилися цією діяльністю Я. Прач, А. Єдлічка і Я. Ландвара. Постійно приїжджали в Україну чехи-купці, ремісники з Моравії, а до Галичини і Буковини як австрійські службовці. Популярними були чеські бровари, яких було досить багато.

Але значна кількість чехів приїхала в Україну у 60-70 х роках XIX ст.. у пошуках праці. Царський уряд, зацікавлений у розвитку промисловості, сільського господарства Південно-Західного краю, запропонував їм низку пільг : їх звільняли від податків і військової повинності, вони мали адміністративне самоврядування тощо [3].

Тому в 1860-х рр. чехи почали селитися в Україні цілими колоніями. Це була хліборобська еміграція, головним чином на Волині. У Рівному було створено спеціальну комісію для поселення. На вигідних умовах

після скасування кріпацтва купували поміщицькі землі, найбільші з них у Дубенському, згодом Луцькому, Острозькому та Житомирському повітах, а також на Херсонщині, в Таврії і на Кубані [4]. Великими поселеннями були села.: Людгардівка (1863) на Волині, Чехівка на Поділлі, а в Криму — села Табір, Богемка, Царевич, біля Мелітополя село Чехоград. В 1870р. царський уряд дозволив чехам приймати російське підданство. Вони записувалися до селянського стану і підлягали місцевій адміністрації, могли зараховувати себе до існуючих або створювати свої власні волості. Так було утворено чотири чеські волості: Рівненську, Дубенську, Луцьку і Купичівську; інші чеські поселення належали до українських волостей. Чотири такі волості мали власні школи. У 70-х рр.. XIX ст.. існувало вже 17 шкіл, підпорядкованих волосним управлінням, але 1891р. царський уряд ці чеські волості розформував [5].

Отже, всіх чеських поселень було близько 130, а чисельність чехів доходила на поч. XX ст. до 65000. Наприклад, тільки у Волинській губернії проживало 27670 чехів. Майже всі чехи прийняли православну віру, але частина з них залишилася протестантами (чеські брати). Довгий час чеські поселення зберігали свій національний характер, хоч перебрали деякі риси побуту з українського оточення. У містах чехи асимілювалися швидше. Завдяки доброму володінню сільсько-господарською технікою та методами хліборобства, чехи ставали заможними, відкривали свої школи, пресу, товариства та кооперативи. З Чехії привозили сільсько-господарські машини. Організацією та технікою ведення господарства чеські меншини впливали на сусідні українські поселення.

Чехи селилися місцинах біля великих доріг, в глибинці прокладали шляхи. Будували 2-4 – кімнатні будинки з кухнею та коморою. Сільськогосподарські знання чехи відновлювали читанням різних спеціальних

часописів . Особливо поширеним на Волині був «Чеський Рольник» [6]. Окремі чеські колонії існували також у Херсонській, Таврійській, Подільській, Катеринославській губерніях, в Одесі, Харкові, Чернігові, Полтаві та багатьох інших містах України. Центром політичного та культурного життя чехів став Київ.

У 1880-1890 рр. активізується громадське життя чехів Києва. Їхньому згуртуванню сприяли вистави аматорських театрів, екскурсії, преси тощо. Великого розголосу набув урочистий бал, влаштований у 1900 р., в якому взяли участь і представники волинських чехів. На початку ХХ ст. було засновано Чеське освітнє товариство, а пізніше фізкультурне товариство «Юг», на базі якого у 1905 р. створено громадське об'єднання київський «Сокіл». На сцені Українського театру в Києві була поставлена опера чеського композитора Б.Сметани «Продана наречена». В Україні регулярно збирали пожертви для підтримки національних шкіл Чехії. Кошти пересилались на адресу організації «Матица шкільна», під патронатом якої перебувала чеська освіта в Австро-Угорщині.

З метою створення власної національної школи чеською громадою Києва було створене культурно-просвітнє товариство імені «Яна Амоса Коменського», яке тривалий час залишалося центром культурного життя чехів. З ініціативи цього товариства було відкрито чеську школу в м.Києві, де навчалося близько сотні учнів, які бездоганно володіли чеською та російською мовами. Очолював цю школу талановитий педагог, волинський чех Ярослав Боучек.

Визначною подією став вихід 17 жовтня 1906 р. першого номера політичного тижневика «Рускі Чех», видавцем і редактором якого був Вондрак, найактивніший популяризатор чеської музичної культури в Україні. «Рускі Чех» належав до часописів,

що виступили на захист і підтримку української культури. На його шпальтах уперше був надрукований повний переклад поеми Т.Шевченка «Єретик» чеською мовою, який здійснив Н.Жерновський.

Під час українського національного відродження в Галичині та на Буковині багато видатних діячів української культури і науки, зокрема З.Доленга-Ходаковський, Д.Зубрицький, члени «Руської трійці» М.Шашкевич, І.Вагилевич та інші, тісно співпрацювали з П.Шафариком, активним діячем чеського і словацького національного відродження. Його наукові праці «Історія слов'янської мови та літератури всіма наріччями», «Про походження слов'ян», «Слов'янська етнографія» мали в той час неабияке значення. Існують переконливі докази, що відомий політичний діяч, гетьман Війська Запорозького в екзилі Пилип Орлик веде свій родовід із Чехії.

Велика кількість чехів проживала і проживає також на Житомирщині. Житомир як адміністративно-культурний центр Волині був завжди економічним, культурним осередком. Він притягував людей до себе по різних адміністративних справах, а також для купівлі та продажу. Тут зустрічалися, знайомилися, дізнавалися, що робиться в окремих колоніях, одним словом, взаємно зближувалися. Так, за переписом 1911 р., на Волині налічувалось близько 130 чеських колоній та 65 тисяч чеських поселенців.

Чехи почали впроваджувати свої способи хліборобства та вирощування нових культур. Усе це суперечило українській селянській традиції і спершу не могло не викликати непорозуміння, навіть протидію корінного населення, але, переконавшись у певних перевагах такого способу господарювання емігрантів, поступово з'явилися і спроби його наслідування. Поступово виник ряд змішаних приватних торговельних підприємств, які забезпечували продаж продукції

хліборобства та сільськогосподарських машин, завезених з Чехії. Серед переселенців було 65% католиків, решту становили реформовані євангелісти, прихильники інших конфесій. Під тиском русифікаторської політики згодом 75% чехів перейшли в православну віру.

Про школу чехи дбали протягом всього свого перебування в Україні. Забезпечення вчителів та шкільного приміщення вважались добре вкладеним капіталом. З Чехії виписувалася література з культури землеробства та багато белетристичних видань, які zostалися у спадок радянським чеським школам і здебільшого були вилучені з обігу органами політичного нагляду. Справді високорозвинену шкільну мережу чехам зробити не вдалося, але в кожній колонії чи громаді траплявся вільніший та схильний до інтелектуальної праці селянин, якому доручали початкову освіту дітей. Згодом деяких з цих селян-педагогів відряджали до Чехії для набуття ними професійної освіти.

1 серпня 1921 р. з ініціативи чехословацького відділення Волинського губернського комітету Української комуністичної партії (більшовиків) було скликано Перший з'їзд чеських колоністів Волині. З'їзд проходив у Селянському будинку в місті Житомирі. Делегатами з'їзду були викладачі – вчитель Боучек та Євген Рихлик. Завдяки їхній ініціативі з'їзд не став лише політичним мітингом бідноти, а спрямував свою увагу на культурний розвиток чеської спільноти.

У 1923 році в середовищі чехів Волині виникає ідея створення організації під назвою « Чехословацьке Народне Об'єднання».

Адже саме Житомирщина є одним з тих регіонів України, де широко розгорнулася чеська колонізація , яка почалася ще в 1870-х роках. Перша чеська колонія тут в селі Вільшанка Чуднівського району заснована

1874 року, в селі Високе Черняхівського району в 1878 року, в селі Зеленщина Червоноармійського району в 1879 року, Крошня – 1880 року. Це п'ять найбільших чеських колоній у Житомирському повіті, які завжди були самостійними та окремими адміністративними одиницями, тобто мали свого чеського старосту та інше. Від них походили дрібні колонії в селі Івановичі – 1892 рік, в селі Виногради та в с.Плехова – 1890 рік, в селі Кручинець та в с.Аліновка – 1893, в селі Городище та в с.Горбаші. На Житомирщині в середині 20-х років ХХ ст. жило понад 4000 чехів. Головне заняття чехів – землеробство. Із спогадів Валентини В'ячеславівни Шварц (Борисова) 1926 року народження, можна дізнатися, що чехи переважно сіяли пшеницю, жито овес, вирощували картоплю, буряки. Чехи працювали всією родиною, родичами, інколи допомагали сусіди. В кого землі було більше, ті жили заможніше.

Щодо культури та освіти України чехи Житомирщини стояли нижче від інших чеських поселень. Організація національних чеських шкіл починається з 1923 року. Вихідцями цих шкіл були етнограф Євген Антонович Рихлік, уродженець с. Ольшанка Чуднівського р-ну, працював доцентом у Київському університеті, проводив дослідження про розвиток чеських поселень. Проте ця робота так і не була надрукована, тому, що в 1931 р. Є.Рихлік був репресований і помер на засланні. Чехом був видатний український письменник Василь Земляк (В'ячеслав Сидорович Вацик). Його повісті «Рідна сторона» (1956р.), «Кам'яний брід» (1957 р.) та інші були написані у Житомирі.

В післявоєнні роки на Житомирщині працювали видатні лікарі-чехи: Пишель Ярополк, Вабець Людмила, Пишел В'ячеслав, Перглер Володимир, Вабець Поліна та інші.

В умовах незалежної України, чехи нарівні з

іншими національними меншинами дістали можливість вільно влаштовували своє життя. З 1991 року в м. Житомирі існує Спілка Волинських чехів. Засновниками Спілки є сестри Литвинець Анна та Снідевич Емілія. Родом сестри походять з Чеського поселення – колонії Мала Зубовщина з родини лікарів. Підтримали та допомогли створити Чеське товариство їх друзі та родичі: родина Тарасенка В'ячеслава, Гашек Володимира, Перглери, Цімбровичі та інші. Коли більшість родичів виїхали до Чехії в 1991-1994 роках по програмі переселення, сестрам вдалося об'єднати Чехів м. Житомира (Крошня Чеська) та області: Вільшанське, Окілок, Івановичі, Словечно, Крученець, Високе Чеське та інші.

Основною метою діяльності товариства на той час було сприяння всебічному розвитку чеської культури, мови, збереження та розвиток фольклору, відродження духовних і культурних традицій, народних обрядів та свят, захист громадських та соціальних прав, честі та гідності чехів України. Видатну роль в житті товариства відіграють родини Єфимових, Новаків, Черних, Юшкових, Денисюк-Сищикових, Романових, Хмари, Слами, Гербеди, Чижевських, Борисових-Шварцових, Вікарчук, Гайдалович та багато інших. В товаристві створено дитячий та дорослий ансамбль, які приймають участь у фестивалі «Чеський плес», де збираються чехи зі всієї України, у фестивалях «Поліська родина», «Ми діти твої, Україно» та інші.

Чехи, які мешкають на Волині, внесли істотний вклад у розвиток економіки, культури, науки України. В національних чеських селах на Волині компактно проживає понад три тисячі чехів (Мала Зубівщина, Малинівка та Пухів на Житомирщині; Миколаївка на Вінничині). В побуті зберігаються чеська мова, звичаї, обряди, працюють товариства «Голендерські чехи» в с. Миколаївка Вінницької обл., «Матіце волинська»

(м.Луцьк), «Волинські чехи» (м.Житомир), «Вишеград» (м.Київ) та інші. Головними умовами свого національно – культурного відродження товариства вважають збереження мови, розвиток національної освіти, відкриття шкіл з чеською мовою навчання у місцях компактного проживання, видання чеської газети, підготовку вчителів. Поки що лише у Львівському національному університеті готують фахівців чеської мови і літератури.

Чеськими національно-культурного відродження товариства проводяться різноманітні культурно – мистецькі заходи, зокрема свята й фестивалі чеської культури , фольклорно-етнографічні свята, створено чеські художні самодіяльні колективи.

Література

1. До вивчення нацменшин Волині // Вітчизна. — 1994. – № 3-4. – С.111
2. Житник В,К. Чехи України // Відродження. – 1994. – № 10 , 11. – с.62-66.
3. Заславський І. В. Волинські Чехи: маловідомі сторінки історії, чеські меншини за кордоном // Вітчизна. – 1998. – №9-10. – С.148
4. Етнічні спільноти України : Довідник. – Київ: Видавництво Фенікс, 2001. – 252 с.
5. Лутай М.Є. Чехи на Житомирщини : історія і сьогодення – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2008. – С.3-6.
6. Луцький Ю.В. Чехи на Україні (1917-1933) // Вітчизна. – 1994. – № 3-4. – С. 122.
7. Чехи на Волині : історія і сучасність. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т.24/ Відп. Редактори М.Ю Костриця, В.І. Тимошенко / Житомир – Малин : «Волинь», 2001. – С.116-117.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ В УКРАЇНІ

Андерш Йозеф,

Університет імені Палацького в Оломоуці

УКРАЇНІСТИКА В УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ПАЛАЦЬКОГО

Говорячи про україністику в Університеті імені Палацького в Оломоуці, слід, бодай коротко, сказати про славістичні традиції Оломоуця.

Славістика в Оломоуці тісно пов'язана з ім'ям засновника славістики як науки Йозефом Добровським, який з 23 серпня 1787 р. по 20 серпня 1790 р. працював у Градіску біля Оломоуця спочатку віцеканцлером, а потім ректором Генеральної духовної семінарії. У XVIII ст. славістика вивчалась на теологічному факультеті оломоуцького єзуїтського університету та в Становій академії. Після 1848 р. славістичні студії в Оломоуці припиняються і поновлюються тільки в першій половині ХХ ст. на Кирило-Мефодіївському теологічному факультеті. У післявоєнні роки з поновленням університету (1946 р., він починає називатися Університет імені Палацького) на філософському факультеті відкривається Семінар слов'янської філології, який згодом (у 1946 р.) був перетворений на Інститут слов'янської філології з міжфакультетським статусом. На базі цього інституту в 1950 р. була створена кафедра славістики філософського факультету, головними галузями якої були богемістика і русистика. Пізніше кафедра славістики поступово розпалася на два самостійні підрозділи - кафедру богемістики й полоністики та кафедру русистики. У 1994 р. кафедра русистики була перейменована на кафедру славістики з двома секціями - русистики та полоністики, до яких згодом додалась і

секція україністики. Але це було пізніше. Спочатку українська мова викладалася студентам-русистам зі спеціальності „російська філологія” як друга слов’янська, як така, що має важливе значення для глибшого пізнання історії, розвитку й функціонування російської. Із запровадженням у 1996 році нової спеціальності „російська мова в сфері комерції і туризму” інтерес студентів до української мови ще більше посилювався, оскільки знання цієї мови збільшувало їхні шанси на влаштування на роботу у фірмах і організаціях, які здійснюють свою комерційну і ділову діяльність у пострадянських країнах. До речі, це було причиною того, що і в Остравському університеті, де також готуються спеціалісти з російської мови в сфері комерції і туризму, курс практичної української мови є бажаною дисципліною.

Разом з тим виникнення незалежної держави Україна, поживавлення чесько-українських господарських, політичних і культурних зв’язків, підвищення статусу української мови як мови державної і міждержавного спілкування зробили актуальним відкриття самостійної спеціальності „українська філологія” в провідних чеських університетах. Так, у 1993 р. спеціальність „українська філологія” відкривається в Масариковому університеті в Брні, а згодом і в Університеті імені Палацького в Оломоуці. Відкриття нової славістичної спеціальності в Університеті імені Палацького стало можливим завдяки переїзду в 1992 р. до міста Оломоуця на запрошення керівництва Філософського факультету УП доктора філологічних наук, проф. Йозефа Андерша, наукового працівника Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України, якому й було доручено підготувати акредитацію „української філології”.

Українська філологія як спеціальність була акредитована в Міністерстві освіти Чеської Республіки в

1997 році. Вивчення української філології констатувалось як п'ятирічне магістерське навчання у комбінації з якоюсь іншою спеціальністю (англійська, чеська, німецька, італійська, російська, латинська, французька, іспанська, японська чи китайська філологія, історія, філософія, соціологія, театрознавство тощо). Навчання мало проходити паралельно в мовознавчій і літературознавчій частинах. У мовознавчій частині увага мала бути приділена як практичному й теоретичному оволодінню сучасної української літературної мови з допомогою практичних занять, лекцій та семінарів з фонетики й фонології, морфології, лексикології, синтаксису та стилістики, так і пізнанню інших різновидів національної мови, зокрема діалектів, жаргонів тощо, та тенденцій її розвитку, вивченню основ славістики і старослов'янської мови, а також однієї зі слов'янських мов - російської чи польської. У літературознавчій частині пропонувались студентам відомості з теорії літератури, розвитку української літератури з найдавніших часів до сучасності, реалій української історії і культури. Крім того, складовою частиною української філології мали стати основи усного і письмово перекладу. Для початку реалізації цієї програми було придбано в Україні найнеобхідніші навчальні матеріали й створено кілька власних посібників, зокрема: Андерш, Й.: Українсько-чеські діалоги (мовний етикет). Оломоуць 1996, 68 с.; Anders, J.: Cesko-ukrajinske dialogy (jazyková etiketa). Brno 1998, 111 s.; Anders, J.: Ukrajinstina vāzne i vesele. Olomouc 1999, 268 s.).

І ось уже 28 вересня 1999 року урочисто відкривається Секція україністики, а в 2000-2001 навчальному році робиться перший набір студентів. Першими студентами-україністами (їх було 7) стали Андреа Пацовська, Петра Яноушкова, Барбора Штімелєва, Радана Семеракова, Вендула Гімерова,

Олександра Бржезовська і Мартін Старий. Приємно відзначити, що усі ці студенти, крім Мартіна Старого, успішно завершили навчання, одержали диплом магістра і працюють у різних галузях народного господарства, а Р. Семеракова (після одруження - Мерзова) і В. Гімерова продовжують навчання в докторантурі (відповідає українській аспірантурі) зі спеціальності „порівняльна слов'янська філологія (українська філологія)”. Майже весь перший семестр практичні заняття з української мови вів Й. Андерш, а з грудня 2000 р. до нього поступово долучалися й інші викладачі, зокрема закордонні лектори з Київського національного університету імені Тараса Шевченка кандидати наук Галина Наєнко й Наталія Маліневська, магістра Елена Оплеталова, д-р філософії Уляна Холод та магістра Радана Мерзова. Екстернами в секції україністики працювали також д-р філософії Богдан Зілінський, магістр Ростислав Стройвус, магістра Петра Рудінська та магістра Ріта Кіндлерова.

Подальші набори україністів не завжди були однаковими; були роки, коли студентів було більше, але й були роки, коли їх було менше. У цілому ж за 10 років існування спеціальності українська філологія на навчання було прийнято 80 студентів. Правда, не всі вони з різних причин завершили навчання. Зараз на трьох курсах бакалаврської програми і двох курсах магістерської програми вчиться 40 україністів.

Підготовку україністів на кафедрі славістики ФФ УП забезпечували або продовжують забезпечувати такі викладачі: професор Й. Андерш (вступ до мовознавства, основи славістики і старослов'янської мови, синтаксис, історична граматики української мови, типологія слов'янських мов (слов'янське речення), старослов'янська мова, праця з друком і ТБ, мовний етикет), професор Г. Флідрова (вступ до вивчення мови), к.ф.н. Н. Маліневська, пізніше д-р філософії У. Холод, а

також частково магістр Р. Мерзова (фонетика і фонологія, морфологія, лексикологія, стилістика української мови, огляд культури, фонетичні, граматичні, розмовні, перекладні вправи, українські реалії), доц. З. Пехал (вступ до літературознавства), доц. З. Виходілова (вступ до теорії перекладу), доц. І. Добротова (основи польської граматики), д-р філософії Б. Зілинський, пізніше д-р філософії ї. Ком ендова (Історія України), д-р філософії М. Махалова (практичні курси чеські і російської мов), магістр Е. Оплеталова (граматичні, розмовні, перекладні вправи, український фільм, практичний курс української мови), д-р філософії П. Рудінська, пізніше магістр Р. Мерзова (українська література XIX і XX ст., сучасна українська література, практичний курс української мови). До ведення семінарських занять з української мови та літератури залучаються також докторанти стаціонарної форми навчання В. Гімерова, Р. Немець, Г. Мольнарова, Ян Габернал та Адела Альтереова. Особливо слід відзначити вагомий внесок у розбудову оломоуцької україністики к.ф.н. Маліневської, яка не тільки читала лекції та вела практичні заняття, але й активно допомагала готувати навчальні матеріали й створювати секційну бібліотеку. У нас вона підготувала монографію і готувалася стати доцентом. Та доля вирішила по-іншому - у березні 2007 -го року Наталії Маліневської не стало.

Будування нової спеціальності стало можливим завдяки грантам, одержаним від Фонду розвитку вищих навчальних закладів Міністерства освіти Чеської Республіки та Філософського факультету УП на інновацію магістерської навчальної програми - українська філологія. Грантові гроші було використано для підготовки власних учбових текстів, укомплектування бібліотеки підручниками, словниками, монографіями і художньою літературою, доповнення

фонотеки і відеотеки фонетичними вправами, літературним і фольклорним матеріалом, художніми та документальними фільмами, забезпечення занять різними візуальними засобами - таблицями, портретами письменників та українських діячів тощо, придбання комп'ютера, принтера і діaproектора. Крім того, 10 наших студентів побували на тижневій пізнавальній практиці в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка та Львівському національному університеті ім. Івана Франка, з якими наш університет має угоди про співпрацю (до речі, така ж угода про співпрацю підписана в 2009 р. і з Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича). Для читання лекцій у секції україністики був запрошений ряд українських і чеських учених, зокрема, д.ф.н., проф. Михайло Наєнко, декан Філологічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, який у жовтні 2001 р. прочитав лекцію на тему: „Жінки у житті Тараса Шевченка”; д-р Ростислав Омеляшко, керівник Історико-культурної експедиції для Чорнобиля, який у жовтні 2002 р. прочитав дві лекції: „Чорнобильська катастрофа і її наслідки” і „Збереження культурної спадщини в зоні чорнобильської катастрофи”; д-р Богдан Зілінський, викладач Педагогічного факультету Кардового університету в Празі, син відомого літературознавця д-ра Ореста Зілінського (він, до речі, раніше якийсь час викладав українську літературу на нашому факультеті), який у листопаді 2002 р. прочитав лекцію; „Українські традиції Оломоуця і Моравії”; д.ф.н., проф. Віталій Жайворонок, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАМ України, який у жовтні, 2004 р., прочитав цикл лекцій, присвячених українській етнолінгвістиці, мові як етнографічному джерелу, типам словників і двомовній перекладній лексикографії. З 20 лютого 2006 р. протягом трьох

місяців на нашій кафедрі перебувала на стажуванні аспірантка Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка Катерина Усачова., працюючи в наукових бібліотеках Оломоуця і Праги над темою своєї кандидатської дисертації; у нас вона прочитала спецкурс „Сучасна українська література". Її лекції і семінарські заняття студентам сподобались. Можна сказати, що стажування аспірантки К. Усачової було корисним як для неї так і для студентів. Особливо запам'ятається студентам і викладачам секції україністики зустріч з сучасним українським письменником Юрієм Андруховичем, яка відбулася з 2 березня 2007 р. і студентсько-мистецькій господі „Понорка", де письменник у невимушеній обстановці читав уривки зі свого творчого доробку, співав рокові пісні у супроводі польської групи і відповідав на питання присутніх, попиваючи смачне червоне моравське вино.

Для успішного функціонування україністики в нашому університеті слід було створити власну секційну бібліотеку. Утворення і комплектування секційної бібліотеки відбувалося різними шляхами, а саме: закупівлею необхідної літератури в книжкових магазинах України та Чехії, за рахунок подарунків від бібліотек (Слов'янської бібліотеки в Празі, Наукової бібліотеки Інститутів мовознавства ім. О.О. Потебні та української мови Національної академії наук України) та колег (Я. Моравія, О. Паламарчук. ЛІ. Даниленко, В. Брицина, В. Жайворонка, Б. Зілінського, М. Кочергана, С. Соколової, ЛІ. Ставицької, Р. Омеляшка та ін.), а також книг, які я привіз з собою (зокрема, одинадцятитомний Словник української мови) і які привозили викладачі, студенти та докторанти з України. Сьогодні наші книжні каталоги нараховують біля 4 тисяч одиниць. Важливим джерелом поповнення бібліотеки є також книжки, які нам дають учасники

оломоуцьких симпозіумів українців; за це ми їм щиро дякуємо.

Література

1. Дворжакова, І.: Українська мова чехам подобається. Йозеф Андерш про успіхи і труднощі відділення україністики в Університеті Палацького в Оломоуці.- Ін: Пороги. Прага, листопад - грудень 2007, рік 2007, с. 6-7.

2. Anders, J.: Novy slavistický obor.- In: Zumâl UP. Roc. 9, с. 5. Olomouc 1999.

3. Historie slavistiky v Olomouci.- In: www.slavistika.upol.cz.

Литвинець Анна,
*мешканка м.Житомир,
засновник Житомирської
спілки волинських чехів*

ПРО ЖИТОМИРСЬКУ СПІЛКУ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ

Прийшов 1986 рік. Весь багатонаціональний український народ продовжував мирно жити й працювати, дітлахи ходили до школи, до дитячих садочків, займалися в різних гуртках (що кому до вподоби). Сім'ї планували де і як будуть відпочивати влітку. Але в кінці квітня поповзла чутка, що в Чорнобилі вибухнула атомна станція, що велика частина України має радіаційне забруднення, в тому числі чеське поселення Мала Зубівщина, місто Коростень та інші райони! Чутка підтвердилася. Жителі Малої Зубівщини звернулися за допомогою до президента Чехії Вацлава Гавела з проханням щодо оздоровлення дітей в Чехії. Тоді ж почалося переселення чехів-мешканців з Малої Зубівщини, яке тривало включно до 1990 року.

Але багато чехів, що були родом з Малої Зубівщини, роз'їхалися по всій Україні, утворили змішані сім'ї і не мали бажання переселятися. Отже, родина Людмили Врабець та Вячеслава Пішл, сім'ї їх дітей: сина Ярослава, дочок Емілії Снідевич та Анни Литвинець залишилися в Житомирі. Їздити в Малу Зубівщину можливості не було.

Тому в родинному колі виникла думка про те, що може в Житомирі ще є етнічні чехи, потрібно знайти їх і утворити чеську спілку.

На початку 1991 року Анна Литвинець і Емілія Снідевич відвідали Чеське консульство в Києві, зустрілися з консулом Зденеком Гумалом. Мета їх відвідування – це організація спілки етнічних чехів в Житомирі. Працівники консульства були приємно вражені тим, що жінки вільно розмовляють старочеською мовою і пообіцяли їм підтримку в реалізації їх задуму. По місцевому радіо, через газету було оповіщено всіх, хто мав відношення до чеської нації в м. Житомирі та області.

6-го травня 1991 року відбулися перші збори чеської спілки м. Житомира. В них взяли участь чеський консул Зденек Гумал та інші представники консульства, серед яких була і Віра Коларжська. В організації спілки активну участь брали Емілія Снідевич, Анна Литвинець, Володимир Башек, Вячеслав Пералер, Марія Цилебровіч, Вячеслав Карасек, Олена Кокочева та інші. На цих зборах головою спілки була обрана Емілія Снідевич.

Житомирська чеська спілка з 1991 року отримала назву «Чехословацьке культурне товариство ім. Яна Амоса Коменського», яка об'єднувала житомирських чехів, які були вихідцями із чеських поселень Мала Зубівщина, Малинівка, Вільшанка, Висока Піч, Словеччина, Окілок Житомирської області, а також чехів з Чеської Крошні (тепер це район м. Житомира).

В 1995 році товариство було перейменовано в Житомирську спілку волинських чехів. Головою спілки до 2014 року була Емілія Снідевич. За цей час була проведено дуже велику роботу по збереженню історії, культури, звичаїв і традицій чеського етносу в Україні і на Житомирщині зокрема.

В спілці було організовано дві тисячі груп з вивчення чеської мови: перша об'єднувала дітей до 10 років, де вивчались «Буквар» (Slabikař) і «Читання» (Čítaku); друга група – це були підлітки, які займалися серйозно і сумлінно тому, що мали бажання навчатися в Чехії. Була і велика група, яка об'єднувала людей старшого віку після 30 років. Це була найбільш активна група в товаристві. Тривалий час вчителями чеської мови були Олена Луковець та Анна Литвинець, які самостійно досконало вивчали чеську мову.

Спілка та її голова Емілія Снідевич, активні члени спілки Анна Литвинець, Алла Новак та інші, а також головний лікар Житомирської дитячої лікарні Володимир Башек проводять велику роботу з оздоровлення Чеських та українських дітей, які проживають на Житомирщині. Діти відвідують Чехію, знайомляться с історією, культурою, традиціями та звичаями чеського народу, їздили на екскурсії по Україні.

Члени чеської спілки і зараз беруть активну участь у святах, що організовуються на Житомирщині, пов'язаних із заснуванням міста Житомира, в фестивалі «Поліська родина» та інших.

В спілці організовано фольклорний ансамбль, члени якого самі пошили собі національні чеські костюми і на різних святах в цих костюмах виконують з великою любов'ю чеські пісні.

Також члени товариства приймали активну участь в республіканських фестивалях чеської культури, зокрема в Одесі, Києві, Вінниці; відвідували чеські товариства в

селі Мала Зубівщина, Малинівка, де були виступи фольклорних ансамблів, відбувалось знайомство присутніх з традиційною чеською кухнею, родинними традиціями чехів та ін.

Декілька років тому гостем товариства був чеський письменник Іво Мичка. Він пожив в Житомирі в різних родинях протягом двох місяців, ознайомився з культурою та традиціями сімей, а повернувшись в Чехію, написав книжку чеською мовою «Dva měsíce u volyňských Čechů» - (Два місяця у волинських чехів). Він же написав для товариства пісню-гімн «Кожен чех з Волині». Член товариства Станіслав Слама також написав пісню «Ta našich praotců zem» (Та наших пращурів земля), в якій він відтворив життя чехів в Україні, їх скорботу та радість.

У 2008 році видано книжку «Чехи на Житомирщині – історія і сьогодення», яку написала доцент Житомирського державного університету М.Є. Лутай, а документальні матеріали про чехів їй допомогли зібрати члени спілки.

З 2006 року Товариство волинських чехів щороку бере участь у Міжнародному краянському фестивалі у м. Прага. Молодь товариства має змогу навчатися чеської мови в Чехії в містах Прага та Брно протягом двох семестрів, а також навчатися в вищих навчальних закладах на таких самих умовах, як і чеські студенти.

Життя спілки надалі залишиться насиченим, різноманітним і цікавим. Її завдання зберегти чеську мову на Житомирщині, передати молоді любов до землі наших пращурів, поширювати знання про чеську культуру та традиції чеського народу.

Шевцова Лариса,
директор Центру богемістики,
доцент
Житомирський державний університет ім. І.Франка

ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ РОБОТИ ЦЕНТРУ БОГЕМІСТИКИ

У Житомирському державному університеті імені Івана Франка з 2007 року існує Центр богемістики при кафедрі дидактичної лінгвістики та літературознавства Навчально – наукового інституту філології та журналістики. Виникнення такого Центру, що займається не лише вивченням чеської мови, не випадкове та має своє історичне підґрунтя.

Житомирщина здавна є багатонаціональною областю. Поряд з українцями та іншими народностями тут проживають і етнічні чехи, перші колонії яких з'явилися в другій половині XIX ст. Переважна більшість чеських колоністів проживала в сільській місцевості, займаючись землеробством, льонарством, хмелярством або тваринництвом [1,с.7]. Згодом вони розширили коло своїх занять, зберігши народні традиції, мову своїх предків. На жаль, чехам нашого краю, разом з іншими нацменшинами, довелось зазнати сталінських репресій, від яких передусім постраждали священики та інтелігенція [2, с. 6].

Як повідомляє сайт Посольства Чеської Республіки в Україні, сьогодні найбільша кількість чехів зосереджена в Житомирській області – 1835 осіб. Сучасні чеські товариства в Україні є залишками раніше численних чеських заселень, що виникли внаслідок декількох еміграційних хвиль протягом XVII – XIX ст. На сайті говориться: «Чеські колоністи приїжджали на землю, де незадовго до того (1861 р.) було відмінено кріпацтво. До 1930 року в місцевостях, де проживали чехи, вивчали

чеську мову. Згідно з даними Етнологічного інституту Академії Наук Чеської Республіки 1924 року, в Україні було 19 чеських шкіл та 2 чеські школи в Криму (в Александровці та в Богемці). На початку 30 – х років в Україні відбулися політичні процеси над чеськими вчителями, частина з яких була засуджена до страти або заслання до східного Сибіру. З 1937 року школи з викладанням мовами національних меншин були заборонені. Понад півстоліття асоціювання на національній основі змінювалося на роздуми».[8]

Сьогодні залишилось мало національних чеських поселень. Деякі з них є в Житомирській області – це Мала Зубівщина (заснована в 1871 році) в Коростенському районі та Малинівка у Малинському районі. У кінці 80 – х років ХХ ст. почали відновлюватись земляцькі товариства. У нашій області вони є в Житомирі, Коростені, Малині. Вони виникли заради збереження чеської мови, культурної спадщини, відновлення чеських шкіл та мистецьких колективів.

Слід зазначити, що чехи залишили помітний слід у розвитку української культури Житомирської області. Так, у кінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. у Житомирі проживав знаменитий музикант і мистецтвознавець Ернест Несвадба. У статті «Сторінки музичного життя Житомирщини» Бориса Тена читаємо: «... вчителями гри на фортеп'яно в 60 – х роках минулого століття поряд із звичайними тоді чехами (Чопек, Ришанек, Грейніх та ін.) ми бачимо в Житомирі поляків... Особливо виділявся як учитель скрипкової гри чех Несвадба, якого розпочав своє музичне виховання відомий пізніше петербурзький скрипаль П.П.Пастернаков...» [3, с.125]. З 1877 року Е.Несвадба очолював у Житомирі «Музичне товариство», діяльність якого розвивалася протягом кількох років.

Відомий чеський дослідник – етнограф Євген Рихлік, уродженець с.Вільшанки Чуднівського району,

працював у Київському університеті, завідував чеською школою на Шулявці в Києві. З 1927 р. він очолював кабінет національних меншин при Всеукраїнській Академії Наук, проводив цікаві дослідження про розвиток чеських поселень, але в 1931 р. був репресований і помер на засланні [5].

Чехом за походженням був видатний український письменник Василь Земляк (Вацик), який тривалий час проживав у Житомирі, працюючи в сільськогосподарському інституті та відповідальним секретарем обласної газети. Саме в Житомирі В.Земляк написав повісті «Рідна сторона» (1956), «Кам'яний брід» (1957) та інші.

Широко відоме ім'я талановитого оранжувальника і диригента чеха Олександра Вацека, володаря багатьох міжнародних дипломів, медалей, гран – прі. Виступи Житомирської муніципальної хорової капели «Орея» кожного разу з великим успіхом проходять у багатьох країнах світу [4].

Слід зазначити, що внесок волинських чехів Житомирщини ще недостатньо вивчений та потребує дослідників, що певною мірою зумовило появу нашого Центру богемістики.

Крім того, взаємозв'язок у вивченні слов'янських мов відіграє важливе значення у формуванні майбутнього вчителя – словесника. Розширення кругозору студента – філолога можливе за умови надання додаткової інформації, що допомагає створити цілісну картину про місце української мови у системі інших споріднених мов. З цією метою створено Центр богемістики, що сприяє вивченню чеської мови та знайомству з традиціями, культурою і літературою Чехії.

Мета роботи Центру полягає у здійсненні наукових досліджень у галузі чеської мови та літератури, етнографії, культури регіонів у історичному, компаративному аспектах, а також у вивченні

лінгводидактичних питань. Крім того, важливим є ініціювання й координування наукових досліджень, пов'язаних з чеською тематикою Волині – Житомирщини, допомога у проведенні наукових експериментів. Загалом робота Центру спрямована на сприяння розвитку культури і співпраці народів України та Чеської Республіки. Цьому сприяє залучення членів Студентського наукового товариства ЖДУ до дослідження проблем богемістики.

Центр богемістики плідно співпрацює з кафедрами, дирекцією інституту, навчально – методичними, науково – дослідними, соціально – гуманітарними та іншими відділами, структурними підрозділами, студентським науковим товариством ЖДУ. Центр богемістики налагоджує контакти та співпрацює з науковцями інших навчальних закладів, у т.ч. в Чеській Республіці, громадськими та державними організаціями України та інших країн. Загалом діяльність Центру богемістики стосується студентів та професорсько – викладацького складу ЖДУ.

Нас цікавить здійснення різнобічних наукових досліджень у галузі богемістики. З цієї метою проводиться ініціація та координування наукових досліджень, пов'язаних з чеською тематикою, що передбачає залучення до роботи студентів, викладачів та співробітників університету; допомога у проведенні науково – методичних досліджень, установлення та координування співпраці з науковими інституціями Чеської Республіки. Важливою є участь в узгодженні тем курсових, дипломних, магістерських, дисертаційних робіт та допомога у процесі їх написання. Центр богемістики сприяє проведенню міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових зібрань (засідань, семінарів, нарад, конференцій тощо); опублікуванню наукової продукції, наданню рекомендацій до видання наукових досліджень у

фахових часописах, збірниках наукових праць, матеріалів конференцій; популяризації ідей та наукових здобутків викладачів та студентів.

Центр богемістики сприяє поширенню міжнародної співпраці в галузі досліджень чеської мови, літератури, культури, історії тощо. З цією метою він співпрацює із зарубіжними та вітчизняними науковцями, які досліджують чеську тематику. Саме тому передбачено виконання спільних міжнародних наукових проектів, організацію і проведення спільних конференцій, нарад, зібрань, спільне видання наукової продукції, сприяння проходженню наукового стажування студентів, аспірантів, науковців, здійснення наукового обміну науковцями для читання лекцій, проведення консультацій, керівництво написанням курсових, дипломних та магістерських робіт.

За сприяння Центру богемістики викладачі та студенти взяли участь з доповідями у наукових конференціях в Україні та Чеській Республіці (I. – VII. Оломоуцькі симпозиуми українців, м.Оломоуць, 2000 – 2014 р.; Оломоуцькі дні русистів, 2001, 2007 р.; IV. Міжнародна конференція «Паремія слов'янських народів», м.Острава, 2008 р., II Міжнародна науково – методична конференція «Теорія і практика навчання української мови як іноземної» (Львівський національний університет імені Івана Франка, травень 2008 р.), Міжнародна конференція «Мовна політика і проблеми сертифікації» (Львівський національний університет імені Івана Франка, квітень 2009 р.). Всього опубліковано 35 статей. Протягом 2008 – 2011 р. видано посібники з вивчення чеської мови для студентів – філологів.

Щороку студенти беруть участь у проведенні літературно – мистецьких вистав, присвячених культурним традиціям чеського народу («Цикл зимових свят», «Весняні свята в Чехії», «Твори Карела та Йозефа

Чапеків в українському читанні», «Екранізація героїв чеської літературної казки», «Новорічні національні свята в Чехії», «Чеські народні традиції», «Оповідання: Зденек Св'єрак» та ін.). Разом з кафедрами ННІФЖ щороку проводиться «Конкурс знавців чеської мови».

Важливість проведення такої україно – чеської наукової та культурно – виховної роботи важко переоцінити. Адже духовність кожного народу починається з його витоків, з усвідомлення свого місця у системі інших мов. Тому Центр богемістики буде й надалі проводити цілеспрямовану систематичну роботу з ознайомлення з науковими досягненнями, традиціями, культурою чеського народу. Центр і надалі буде сприяти налагодженню україно – чеських зв'язків, щоб духовно збагатити студентів – словесників та усіх небайдужих до цього напрямку роботи.

Література

1. Агасієв І. Чеські колоністи на Волині в політиці Царської Росії (II пол. XIX ст.) // Волинь і волинське зарубіжжя. – Луцьк, 1994.

2. Андрощук О.В. Репресовані священики Житомирщини // Житомирщина крізь призму століть. – Житомир, 1997.

3. Борис Тен. Сторінки музичного життя Житомирщини // Жадань і задумів неспокій. – К., 1988. – С. 125-126.

4. Кондратюк Р. Ю., Шевцова Л. С. Чеська культура на Волині // Поліський дивосвіт. I ч. – Житомир, 2000. – С. 346 – 347.

5. Костриця М.Ю. В'язень №373 (повернення з небуття) // Житомирський вісник. – 1997.

6. Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год. – Житомир, 1913

7. Vaculík Jaroslav. Dějiny Volyn'ských Čechů. I. Léta 1868 – 1914. – Praha 1997. – 211 s.

8. Сайт Посольства Чеської Республіки в Україні (Київ). Режим доступу: www.mzv.cz.

Шмідт Ніна,
член Житомирської спілки волинських чехів

ДО ІСТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ СПІЛКИ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ

Існування національних меншин на Волині не могло не вплинути на створення організацій, у яких люди були б об'єднані спільними інтересами та вподобаннями. Такою є Житомирська спілка волинських чехів, витоки якої бачимо ще в 1991 році. Починаючи з цього року, діти житомирських чехів мали можливість поїхати влітку на відпочинок до своєї прабадьківщини.

Як можемо читати в газеті «Моравсько-сілезький день» від 25 листопада 1991 року, біля Теплицького водосховища у Моравсько – Сілезькому краї відпочивала група дітей волинських чехів з Житомира у складі сорока чоловік. Дітям відпочинок дуже сподобався. Вони мали можливість поплавати, відвідати сауну, грати в ігри, ходити на дискотеку, до стрілецького гуртка, прогулюватись з екскурсоводом, їздити до навколишніх міст. Кожен день перебування був насиченим на цікавим. Зразу після приїзду було проведено лікарський огляд в поліклініці м. Карвіна у дитячому відділенні лікаря Дагмар Паучкової. Все проходила за згодою і сприяння міністерства охорони здоров'я Чеської Республіки, а допомагала в проведенні Спілка друзів народів колишнього Радянського Союзу в Карвіні, яка залучила допомогу багатьох спонсорів. Готель «Імпульс» запропонував безкоштовне користування сауною і автобусом для екскурсій, школа в селі Терлицькому організувала спільні дискотеки,

роботу стрілецького гуртка і кликала в гості. Всебічно допомагали староста с.Терлицьке Фойтік, римсько – католицька і євангельська церкви, районний і шкільний виконавчі комітети вКарвіні та інші. Діти відвідали музей міста Рожнов під Радгоштем, музей автомобіля «Татра» в селищі Копржівніце, міста Остраву, Гавіржов і Карвіну. Дітям всюди сподобалось, крім того, вони займалися чеською мовою і знайомилися з чеським побутом.

Такі традиції літнього відпочинку для дітей в Чехії стали постійними. Щороку діти їздили на лікування з добре продуманою розважальною програмою. Діти та їхні батьки дуже вдячні владі Чеської Республіки та громадським організаціям, які їм у цьому допомагали.

Література

1.Děti z Žitomyru // Hlasy Navířova. 22. listopadu 1991.

2. Blízko byl Černobyl // Moravskoslezský den. 25. listopad. 1991.

Курильчук Наталія,

студентка історичного факультету

Житомирський державний університет ім. І.Франка

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,

доцент Власенко О.М

ЧЕСЬКИЙ ПЕДАГОГ-ФІЛОЛОГ ЄВГЕН РИХЛІК ТА ЙОГО ВНЕСОК В ОСВІТУ

Україна на сьогоднішній день має складну етнічну структуру, яка склалася через низку певних історичних чинників. Тому дослідження історії національних меншин та вивчення діяльності їхніх найяскравіших представників належить до актуальних

та суспільно вагомих напрямків дослідження історії педагогічних та інших суспільних наук.

Дослідження чеської меншини, яка проживала на території нинішньої Житомирської області, що впродовж XIX століття входила до складу Волинської губернії досить актуальне для історії України.

Перша чеська колонія виникла в селі Вільшанка Чуднівського району, потім у Черняхівському районі (Окілок, Івановичі, Крученець, Високе – Чеське), Коростенському (м.Зубовщина, Новаки), Малинському районі (Малинівка), у Житомирі – Крошня Чеська та інші. На території Волинської губернії вони мали розвинену систему шкільної та позашкільної освіти. Популярними центрами позашкільної освіти у чеських поселеннях стали громадські «готелі», «Потарні дружини», «Сокольські організації» і «Драматичні товариства», при яких діяли аматорські театральні, музичні, спортивні й танцювальні гуртки, що сприяли об'єднанню чеської громади та збереженню її національної ідентичності [3; 12].

Одним з найяскравіших представників чеської меншини на Волині був Євген Антонович Рихлік, уродженець села Вільшанка Чуднівської волості Житомирського повіту, Волинської губернії, відомий на початку XX ст. вчений – славіст, краєзнавець, етнограф, педагог і громадський діяч, який зробив вагомий внесок у розвиток славістичної науки. Видатне значення Є.Рихліка як одного з дослідників історії, мови, літератури й етнографії слов'янських народів було високо поціноване колегами – науковцями – академіком Академії наук СРСР і Всеукраїнської Академії наук В.Петерцем та директором Інституту слов'янознавства Академії наук СРСР Н. Державіним.

Сучасні українські вчені, повертаючи до наукового обігу славістичну спадщину Є.Рихліка, відзначили важливість доробку в галузі полоністики цього

талановитого дослідника, «фахівця слов'янського світу», «одного з найбільших знавців «української школи» у польській романтичній літературі першої половини XIX ст.

Євген Антонович Рихлік народився 16 листопада 1888 року у Вільшанці, в сім'ї чехів – переселенців хмелярів. Коли йому виповнилося 12 років, батьки відвезли його до родичів у Чехію, де він отримав трирічну початкову освіту. Після повернення в Україну Євген продовжує навчання у Київській Першій гімназії. Тут серед учнів на початку XX ст. поширювались революційні ідеї, до яких він також долучився. Згодом, навчаючись на історико – філологічному факультеті в Київському університеті Св. Володимира, Є.Рихлік бере участь у студентських протестах, за які в 1910 році деякий час перебував під арештом [1; 195].

Здібний від природи юнак ще зі студентської лави визначив свої наукові інтереси. Він їх пов'язує, в першу чергу, з етнографією, вивченням чеської і польської мов та літератур. За конкурсне студентське дослідження з історії чеського літературного відродження Є.Рихліка у 1913 році було нагороджено Золотою медаллю. Після закінчення університету його залишають на кафедрі слов'янської філології стипендіатом для підготовки професорського звання. Одночасно він викладає російську мову, граматику, методику і педагогіку в Київській жіночій гімназії Євсеевої і слов'янську філологію на Київських вищих вечірніх жіночих курсах.

Влітку 1917 року Є. А. Рихлік успішно складає магістерський іспит, після якого його обирають приват – доцентом Київського університету на кафедрі слов'янської філології. Того ж року його призначають лектором історії польського письменства Київського народного університету, де Є. А. Рихлік бере активну участь в організації історико – літературного товариства та видає перші наукові статті й розвідки, присвячені

історії слов'янства.

У березні 1918 року вченому запропонували посаду професора на кафедрі слов'янської філології у Самарському педагогічному інституті, який реорганізовувався в університет. Не вагаючись, він приймає це запрошення, намагаючись випробувати себе, але вже через рік Євген Антонович повертається до Києва, де стає доцентом кафедри слов'янської філології Першого Українського державного університету, а згодом – комісаром вузу. Його також обирають секретарем ради історико – філологічного факультету[1; 195].

У травні 1920 року Є.А.Рихлік став членом Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН), яку очолював відомий вчений – народознавець А. М. Лобода. Під час літніх відпусток за завданням Етнографічної комісії ВУАН він досліджує на Волині побут і культуру чеських колоністів, де зібрав унікальні матеріали, які згодом були передані на зберігання в Академію наук України [4; 281].

Через тяжку хворобу Євген Антонович змушений був залишити роботу в Києві та переїхати до батьків у Вільшанку на лікування, де давав приватні уроки чеської мови місцевим дітям. Перебуваючи в рідному селі вчений продовжував наукову роботу, про що свідчить праця «Лексичні особливості мови с.Вільшанки». Водночас він брав активну участь у громадському житті, виступав на конференції (з'їзді) чехословаків Волині, яка відбулася в Житомирі, з доповіддю, в якій закликав своїх земляків дбати про подальший розвиток рідної мови, культури, плекати і примножувати традиції. У 1923 – 1924 рр. працював директором школи.

У 1921 році Є.А.Рихлік за власною ініціативою бере участь у роботі «з'їзду трудящих чехів», який скликали чеські комуністи в Житомирі. Його палка

промова на з'їзді була присвячена проблемі розгортання національно – культурної революції серед чеського населення України.

Перебування на Волині хоч і приносило Є.А.Рихліку певну користь та моральне задоволення, проте віддаленість від наукових осередків обмежувала його дослідницьку діяльність. Невдовзі з'явилася нагода повернутися до Києва. З 1 вересня 1924 р. він завідує чеською школою на Шулявці та намагається перебудувати її роботу відповідно до вимог радянської трудової школи. В цей час Євген Антонович відновлює свою співпрацю з Етнографічною комісією ВУАН, друкує наукову статтю в збірнику «Досліди над чеськими колоніями на Україні». Великий досвід ученого, висока ерудиція, активна громадська робота, сприяли росту авторитету в наукових колах, і його обирають співробітником науково – дослідницької кафедри мовознавства ВУАН.

В кінці 1923 року під протекторатом Володимира Чермака, уповноваженого у справах сільськогосподарського кредиту від чеського представництва в Москві, в чеських колоніях було створено сільськогосподарські товариства «Друзтво» члени яких займалися реалізацією сільськогосподарських машин, що підходили з Чехословаччини, за узгодженням з СРСР. Членом цього товариства був і Є.Рихлік. Але в 1928 році було проведено слідство. В ньому йшлося про те, що нібито учасники «Друзтва» займалися антирадянською агітацією, підривали роботу радянських кредитних органів, наносили збитки чехам – колоністам, підтримували зв'язок з чеським консульством та передавали Є.Рихліку та В.Чермаку відомості економічного характеру [5].

З 1925 до 1929 років Євген Антонович працює в

Ніжині. Починаючи з листопада 1925 р. він був професором кафедри Ніжинського інституту народної освіти. У 1926 Є.Рихліка призначено науковим представником – кореспондентом Наукового інституту книгознавства. Учений виступив одним з ініціаторів відкриття в Ніжині вечірнього робітничого університету і в 1927—1929 рр. був у цьому закладі деканом, керував семінаром вивчення культури національних меншин. З 1927 по 1929 р. – заступник голови бюро Ніжинського наукового товариства краєзнавців. Під час роботи в Ніжині Євген Антонович працював над дисертацією «Українські мотиви в польському письменстві ХІХ століття», опублікував чимало наукових розвідок («З нової літератури про польсько – українську школу», 1927; «Про деякі польські переклади українських народних дум», 1929; «Українські мотиви в поезії Юлія Словацького», 1928 – 1929 та ін.).

Ще на початку 20 – х років ХХ століття учений виношував ідею про організацію при Етнографічній комісії ВУАН Кабінету з вивчення національних меншин в Україні. Саме з цією пропозицією він виступив на Першій Всеукраїнській нараді з роботи серед національних меншин, яка відбулася 8 – 11 січня 1927 р. у Харкові. Навесні 1929 року за рішенням ВУАН в її структурі було створено Кабінет нацменшин з метою наукового вивчення їхньої історії, культури та економічного життя, який очолював Євген Антонович. Завідувач власноручно розробив структуру і план роботи кабінету, склав програму збирання етнографічних матеріалів. Її було розіслано українською, болгарською і польською мовами вчителям і культпрацівникам національних меншин у різні регіони України. Кореспонденти на місцях повинні були досліджувати соціально – економічне становище національних спільнот, причини класової боротьби на селі, колективізації та радянзації нацменшин тощо.

Крім анкетного методу, вчений застосував також експедиційний. Він особисто влітку 1929 року відвідав багато чеських поселень: Високе, Соколів, Зубівшина, Малинівка, Окілок та інші. З – під пера вченого виходить ряд статей, де узагальнено великий досвід організаторської та дослідницької роботи з етнографії. За матеріалами експедиційних досліджень Є.А.Рихлік готує до друку монографію з історії та культури чеських колоній в Україні. У 1929 р. вийшла друком його книжка «Науково – дослідна робота серед нацменів Радянської України», а через рік – «Ольбрахт і робітничий рух Чехо – Словаччини» [1; 196].

5 січня 1931 р. органи ОДПУ заарештували Є.А.Рихліка, проти якого висунули обвинувачення у належності до «чеської агентури». 15 червня 1931р. Судова трійка при Колегії ДПУ УСРР прийняла таке рішення : «Рихліка Євгена Антоновича ув'язнити в концтабір строком на 10 років, рахувати строк з 10 січня 1931 року. Справу здати в архів» [2].

У травні 1932 року Є. А. Рихлік звернувся до Прокурора УСРР з клопотанням про перегляд справи. Постановою Судової трійки при Колегії ДПУ УСРР від 26 грудня 1932 р. було залишено попереднє рішення. Останні звістки від нього до рідних надійшли в 1937 році. Цього ж року сім'ю повідомили, що він нібито помер, відбуваючи покарання, хоча насправді його розстріляли. Реабілітовано 30 грудня 1958 року.

Після розвінчання культу особи Й. Сталіна, з клопотанням про перегляд справи батька та його реабілітацію звернувся син ученого Ростислав Євгенович Рихлік. У 1959 році він одержав довідку, в якій зазначалося, що відомостей про «місцезнаходження або смерть Рихліка Є.А. не знайдено». Зусиллями дослідників і краєзнавців ім'я професора повернуто народові, з'явилися перші публікації про його життєвий і творчий шлях, про його

науковий доробок йшлося на міжнародній науково – краєзнавчій конференції «Чехи на Волині: історія і сучасність», що проходила у жовтні 2001 року в м. Малині Житомирської області [6 ; 119].

Отже, Євген Антонович Рихлік зробив досить вагомий внесок у розвиток педагогічних закладів. Ми можемо це прослідкувати за його трудовою діяльністю: робота в Київському, Ніжинському, Самарському університетах, у Вільшанській школі, чеській школі на Шулявці. Він намагався удосконалити систему освіти, реформувати її за радянським зразком не викорінюючи, при цьому, національної компоненти, що не подобалося радянській владі. Також Євген Антонович активно займався розвитком етнографічного дослідження чеських переселенців – колоністів на Волині, про що свідчить ряд його праць. Проте офіційна ідеологія мала своє бачення щодо певних національних процесів і тому вклад Євгена Рихліка не був гідно оцінений, а сам вчений був заарештований, а згодом розстріляний. Лише на сучасному етапі ми можемо використовувати та продемонструвати світові його науковий доробок.

Література

1. Костриця М. Ю. Професор з Вільшанки / М. Ю. Костриця // Реабілітовані історією : у 27 – и кн. – Житомир : Полісся, 2006. – Кн. 1. Житомирська обл. – С. 194 – 198.
2. Костриця М. Ю. В'язень 373 //Житомирський вісник. – 1997.
3. Можарівська І.М. Розвиток позашкільної освіти на Волині – Житомирщині (друга половина XIX – 30 – ті роки XX століття). – Житомир, 2011. – 21 с.
4. Пшенишна О.О.Чеські общини на Волині: з історії дослідження I пол. XX ст. – С.282
5. Реабілітовані історією : у 27 – и кн. – Житомир : Полісся, 2006. – Кн. 2. Житомирська обл.
6. Чехи на Волині: історія і сучасність: Праці

Житомирського наук. – краєзн. тов – ва дослідників Волині. – Т. 24. – Житомир – Малин: Волинь, 2001. – 119 с.

Ткачук Ольга,
*студентка історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М*

ФРАНТИШЕК РЖЕГОРЖ ТА ЙОГО КОЛЕКЦІЯ СВІТЛИН З ГАЛИЧИНИ

Україна здавна була багатонаціональною землею. Впродовж своєї історії чехи не один раз осідали на Україні, а в другій половині ХІХ ст. вже відбулося масове переселення чехів. Коли чеські землі і Галичина були у складі однієї Австро-Угорської монархії, чехи їздили до Галичини у відрядження, за власною ініціативою туди переселялися окремі особи та цілі родини. Вони вважалися гарними господарями і галицькі землевласники з радістю здавали їм свої угіддя в оренду [2].

Багато чехів внесли помітний слід в українську історію. Наприклад, в умовах незалежної України, вони нарівні з іншими національними меншинами дістали можливість вільно влаштовувати своє життя. З 1991 року в м. Житомирі існує Спілка Волинських чехів. Засновниками Спілки є сестри Литвинець Анна та Снідевич Емілія. Також в Україні працювали видатні лікарі – чехи: Пишель Ярополк, Вабець Людмила, Пишел В'ячеслав, Перглер Володимир, Вабець Поліна та інші[2].

Великий внесок для вивчення історії та етнографії Галичини вніс Франтішек Ржегорж – видатний

чеський етнограф, який жив у Галичині, часто бував у Львові, дружив з Іваном Франком, в його честь названо вулицю у Львові. Євген Топінка в 1999 році організував наукову конференцію, присвячену чеському етнографові, досліднику українського побуту та фольклору в Галичині. Його батько, Йозеф Ржегорж, орендував маєток Грабник у селі Вовків біля Львова і у 1877 році переселився туди разом зі своєю родиною. Внаслідок цього переселення його син глибоко зацікавився місцевою народною культурою [4]. Франтішек Ржегорж народився 16 грудня 1857 року у Стежерах, до Галичини переїхав у липні 1877 року. Після переселення Франтішек придивлявся до місцевої культури, розшукував і літературу про Галичину. Після знайомства з Войтехом Напрстеком, який був засновником Чеського промислового музею в Празі, Ржегорж почав збирати східно-галицьку етнографічну колекцію, яка налічує більше тисячі найменувань і зараз розміщується в Етнографічному відділі Національного музею в Празі. Була зібрана також галицька українська література (колекція знаходиться в бібліотеці Національного музею). Ф.Ржегорж публікував багато статей про українську народну культуру, високо цінується і його збірка світлин. Більшість коштів на збірки для Чеського промислового музею надавало подружжя Напрстеків [4].

Велику увагу Ржегорж приділяв фотографії. Як випливає зі збережених скляних пластин (9x12 см) та фотокарток, які акуратно підписувалися колекціонером, його збірка світлин походить з 1891 – 1893 рр., коли Ф.Ржегорж жив у Зарогізному біля Жидачева і звідти виїздив до різних місць. 1891 року у своєму зошиті для дослідження він записав, що фотоапарат для зйомок йому позичив В. Шухевич. У листі в Прагу до пані Йозефи Напрстекової, написаного з Поділля, дослідник пише, що фотографував пасхальні ігри, а в Жидачеві –

„сцени з тижневих торгів” [4].

Колекція світлин зі Східної Галичини в музеї Напрстека складається з двох частин. У першій частині знаходяться фотокартки, які Франтішек Ржегорж купив у професійних фотографів у 80 – х роках ХІХ століття для Чеського промислового музею подружжя Напрстеків. На світлинах зображені переважно постаті, вони є важливим джерелом дослідження вбрання, характерного для селян та мешканців маленьких містечок тієї епохи. У другій частині знаходяться фотографії, зроблені самим Ржегоржем. Збереглися як фотокартки, так і скляні негативи (понад 500). Тематично знімки містять цілу шкалу зображень, які можна розділити на декілька груп: архітектура (житлові сільські будівлі, господарські приміщення, школи, сакральні будівлі – церкви, каплиці), одяг (святковий і повсякденний, чоловічий і жіночий), робота (робота в полі сівба, сінокіс, викопування картоплі, збирання буряків тощо, домашнє виготовлення, носіння води, прання та інше), церковні свята та родинні святкування, базари, кладовища, хрести та інше. Практично всі знімки робились у екстер'єрі, фотознімки інтер'єрів, домашніх робіт, застілля відсутні. Хоча дослідник і відвідав багато родин у святкові дні і будні, був присутнім на родинних подіях (весілля, похорони), та всередині будинків, де було мало світла, він фотографувати не міг. Ф. Ржегорж прагнув якомога детальніше задокументувати галицько-українську народну культуру, тому він не лише писав про неї, збирав етнографічну колекцію, але й фотографував і навіть робив замальовки окремих предметів. З його спадщини у Меморіалі народної письменності в Празі на Страгові знаходяться, окрім кореспонденції, виписки з літератури, нотатки з терену. Технічне оснащення для роботи в терені було досить важким і складним.

Дуже ефектні знімки, зроблені під час святкування

Великодня. Тут і суботнє запалення вогнища, і недільне посвячення пасок, і пасхальні танці – «гаївки» дівчат у гарному святковому вбранні. Унікальними є фотокартки гімнастичних вправ парубків, що були складовою частиною святкувань Великодня, дзвоніння, традиція поливати дівчат водою, а також «проводи» – спомини померлих, обдаровування бідних, які молилися за душі небіжчиків, молитви на цвинтарі біля могил.

Неповторну атмосферу передають знімки, зроблені на тижневих торгах в Жидачеві та в галицькому Косові. На світлинах бачимо жінку, що продає різні керамічні вироби; вірменин пропонує шкіряне взуття, кожухи; у єврейській крамничці продається галантерея; продаються продукти, живі домашні тварини – поросята, корови, а також сіно, дошки на будівництво тощо.

З огляду на територіальний розподіл, найбільше знімків Ф. Ржегорж зробив у Жидачівському районі (наприклад, Бережниця Королівська, Деменка Лісова, Гніздичів, Іванівні, Сидорівна, Яйківці, Лубша, Мазурівці, Мельнич, Туради, Вільхівці, Заболотівці, Зарогізно, Журавне, Жидачів). Декілька фотознімків було зроблено в околицях Долини, Городенки, Калуша, Львова, Стрия, Тернополя, Товмача. Дослідника дуже цікавила гуцульська народна культура, про це свідчать не лише прекрасні предмети народної творчості у збірці музею, але і фотознімки, які Ржегорж зробив у Косові, Дорі, Микуличині тощо [4]. Під час свого перебування в Галичині Ф.Ржегорж налагодив особисті контакти з галицькими та буковинськими українцями – редакторами, вчителями, письменниками, священнослужителями [1].

Коли Ф.Ржегорж важко захворів, то 1890 року повернувся до Чехії, але вже в 1891 році знову приїхав на Галичину, в село Зарогізно біля Жидачева, де його сестра з чоловіком купили маєток. Тут Ржегорж жив до

1893 року, та через погіршення стану здоров'я був змушений їхати на лікування. Працював у Празі, але і надалі тужив за Галичиною. Тому у 1899 році Ф. Ржегорж здійснює ще одне етнографічне дослідження. Коли він повертався до Чехії, його галицькі друзі не знали, що прощаючись з ним, вони прощаються назавжди. 6 жовтня 1899 року, після важкої недуги, Франтішек Ржегорж помер у Празі. Похований на Ольшанському цвинтарі [4].

Опублікувати свої фотографії як єдину колекцію Ржегорж не встиг. Деякі були опубліковані в часописах «Světlozor» (1894), «Zlatá Praha» (1897), «Sokol» (1898/99). Його світлини викликали велике зацікавлення українців в Канаді, де окремою публікацією вийшло 125 знімків. У 1999 році Мілена Сецка видала 550 фотографій Ржегоржа на комп'ютерному диску як додаток до часопису Annals of the Náprstek Museum [2].

Отже, збірка фотографій Ржегоржа має велику документальну цінність як історичне та етнографічне джерело. Світлини походять з доби, коли фотографування проходило під час польових досліджень. Згадка про вказану колекцію світлин – унікального свідoctва східно-галицьких реалій того часу, відбувається у рік 150-ліття від народження Франтішека Ржегоржа, який вважається визначним представником чесько-українських взаємин 80-90-х років XIX століття.

Література

1. Житник В.К. Чехи України // Відродження. – 1994. – № 10 , 11. – с.62 – 66.
2. Луцький Ю.В. Чехи на Україні // Вітчизна. – 1994. – № 3 – 4. – С. 126
3. Наулко В.І. Хто і відколи живе в Україні – К., 1998. – С. 61
4. Надя Валашкова. Франтішек Ржегорж та його колекція світлин з Галичини, Український журнал, № 4,

Колодюк Крістіна,
студентка історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М

ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКЕНТІЯ ВОЙКИ – УКРАЇНСЬКОГО АРХЕОЛОГА ЧЕСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Вікентій В'ячеславович Хвойка – видатний український археолог першовідкривач і фундатор української археології. Чех за національністю, Вікентій Хвойка народився 21 лютого 1850 р. в чеському місті Семіні на Ельбі. Походив із старовинного шляхетського роду, але їхній маєток було спалено під час битви, всі родові документи загинули, й вони стали звичайними поселенцями.

По закінченні комерційного училища в місті Хурдимі Вікентій переїхав до Праги. Там він захопився вивченням давньої історії та старожитностей, багато читав спеціальної літератури, знайомився з відомими чеськими істориками й археологами. У 27 – річному віці, не знайшовши застосування своїм силам на батьківщині, підвладній тоді Австро – Угорщині, Вікентій переїхав на постійне проживання в Російську імперію, де і провів решту життя. Оселившись у Києві й шукаючи засобів до життя, він почав викладати німецьку мову та малювання, займався агрономічною наукою. Але ці заняття не приносили Хвойці особливої втіхи. Він дедалі частіше повертався до свого захоплення стародавньою історією. Почав

колекціонувати старожитності, вивчав давній період української історії, прилучився до роботи до Київського товариства старожитностей та мистецтв [2, с. 304].

Свої перші розкопки Вікентій Хвойка зробив на Кирилівських висотах у Києві, де було виявлено поселення часів палеоліту, неоліту та бронзового віку. Спостерігаючи за роботою земляними роботами на Кирилівських висотах Хвойка помітив у розколі гори жовту пляму, яка видавалася йому бивнем мамонта. Його припущення були виправданими. Так, стараннями Вікентія Хвойки було відкрито знану тепер в усьому світі Кирилівську палеолітичну стоянку поблизу центру Києва.

Під час розчищення культурного шару він звертав велику увагу на горизонтальне розташування культурних залишків, зберігав їх у тому стані, в якому вони були знайдені, розчищаючи з усіх боків. Було виявлено фрагменти житла, різноманітні кремінні знаряддя і т. ін. З відкритої Хвойкою Кирилівської стоянки первісної людини почався якісно новий етап вивчення пам'яток палеоліту в Російській імперії. Кирилівська стоянка була першою пам'яткою палеоліту дослідженою в Російській імперії.

Перша археологічна робота спонукала його до нових відкриттів. Він започаткував низку археологічних робіт на Київщині. Тут і було віднайдено залишки тієї самої культури. Згодом у промові на XI Всеросійському археологічному з'їзді Вікентій В'ячеславович оголосить що, в Україні відкрито нову неолітичну культуру. З того часу розпочалися систематичні дослідження цієї давньої землеробської культури. Яку Вікентій Хвойка у 1901р. нарече Трипільською культурою. Він відстоював свою теорію, що це саме неолітична культура в той час коли науковці вважали, що землеробські культури могли існувати тільки в таких місцях як Єгипет, біля річок Нілу, Євфрату. Доводив, що трипільська культура

автохтонного походження. Що її залишили пращури слов'ян – арійські племена, які були першими землеробами Середнього Придніпров'я. У праці «До питання про слов'ян» (1902) він заявляв, що у Середньому Придніпров'ї «з незапам'ятних часів протягом цілих віків жив осілий землеробський народ арійського походження, у якому я вбачаю тільки наших предків – слов'ян, і, крім того, вважаю його терен європейською прабатьківщиною» [5, с.57].

Учений досліджував трипільську культуру понад десять років. Поруч із поселенням біля села Трипілля він розкопав цілу низку йому подібних об'єктів, описав їх особливості, час виникнення й місце серед інших старожитностей Східної Європи. Хвойка першим зібрав і порівняв усі відомі в різних місцях України трипільські знахідки, виділив їх в окремі групи для подальшого вивчення. На основі своїх досліджень учений констатував величезне значення трипільської культури серед інших пам'яток Східної Європи, розробив її періодизацію [1, с.188 – 198].

Хвойка підтримував зв'язки зі своїми чеськими друзями – любителями старовини. Вікентій Хвойка долучився й до відкриття східнослов'янських старожитностей VI—VII ст., розкопавши ряд поселень на Черкащині, виявив відомий могильник літописних сіверян у селі Броварці на Полтавщині та ін.

Значну увагу вчений приділяв і вивченню пам'яток давньоруської доби. Ще в 1894 р. під час дослідження Флорівської гори він знайшов залишки давньоруських ремісничих майстерень — косторізної та ювелірної. В наступні роки Хвойка продовжував розкопки як у Києві, так і в інших місцевостях України.

Найбільш сенсаційними стали результати його розкопок на Старокиївській горі. У 1907 р., оглядаючи її схили дослідник побачив у розрізі давню кладку, що послужило приводом для нових розкопок на садибі

М.Петровського. Результати проведених робіт вражали. Було виявлено язичницьке капище VIII—IX ст., що підтверджувало сакральне значення Старокиївської гори. Що це був центр давньої столиці, показав розкоп залишків великокнязівського кам'яного палацу X—XI ст., оздобленого фресками й мозаїками. Окрім цього, були виявлені залишки жител та ремісничих майстерень, які обробляли камінь, кістку, метал тощо. Серед особливо відомих знахідок — унікальні ливарні формочки, запрестольний хрест. Саме тоді Вікентій Хвойка знайшов цеглу із зображенням великокнязівського тризуба [3, с.199].

Відкриття центру давнього Києва викликало резонанс серед громадськості держави. Старокиївську гору назвали “руським Капітолієм”, її дослідження порівнювали з розкопками римського Форуму. За ініціативою Хвойки уряд викупив садибу М. Петровського в державну власність. Проте від подальших розкопок у ній Вікентій Вячеславович був відсторонений через інтриги заздрісників.

Тогочасна археологія знаходилася на власному самозабезпеченні, не маючи державних субсидій В.В. Хвойка був змушений шукати мецената для фінансового забезпечення археологічних робіт. Таким меценатом для Вікентія Хвойки став Богдан Ханенко – відомий український колекціонер та громадсько – культурний діяч кінця XIX – початку XX ст. Приватне зібрання Ханенка стало основою археологічного відділу створеного наприкінці XIX ст. музею Товариства старожитностей та мистецтва. Проте іноді грошей бракувало й доводилося вишукувати інші джерела фінансування. Дійшло до того, що Вікентій Хвойка змушений був продати уряду за безцінь свою особисту колекцію старожитностей, аби тільки мати змогу продовжувати польові дослідження [4, с.170].

Вікентій Хвойка відіграв значну роль у заснуванні в

1899 році Київського музею старожитностей та мистецтв — тепер це Національний музей історії України. Помер талановитий український археолог з чеським корінням на шістдесят четвертому році свого життя через важку хворобу. Похований на Байковому кладовищі у Києві.

Отже, внесок Вікентія Хвойки у вітчизняну археологію важко переоцінити. Український археолог, чех за походженням був талановитою, цілеспрямованою особистістю, яка довела своєю плідною працею почесне місце в списку ста видатних людей України. Його ім'я обезсмертили фундаментальні відкриття у сфері археології. Праці, які він написав, пам'ятки, які відкрив стали невичерпним джерелом вивчення історії не тільки української.

Література

1. Бахмат К.П. Вікентій Вячеславович Хвойка // Археологія. – 1964. – Т. XVIII. – С. 188-198
2. Бедрик – Білан Х., Безносик А., Гнатюк М. та ін. 100 найвідоміших українців /Заг. ред. д. філос. наук, канд. іст. наук, Павленка. – К.: Орфей, 2005. – С. 303-309.
3. Вікторії Колесникової «Вікентій (Чеслав) Хвойка Сторінки наукової біографії». – Київ: «КОРВІН ПРЕСС». – 2007. – 191 с.
4. Івана Чернякова «Вікентій Хвойка 1850 – 1914». – Київ: «Архетип». – 2006. – 199 с.
5. Хвойка В. До питання про слов'ян // Космос Древньої України // К.; 1992. – С. 57-65

Васильчук Катерина,
студентка історичного факультету
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М

ТВОРЧІСТЬ ВАСИЛЯ ЗЕМЛЯКА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ВОЛИНИ

Василь Земляк увійшов в історію української літератури ХХ ст. як митець унікальний, автор поетично – філософських творів, сповнених любов'ю до рідної землі, історії свого краю. Народився письменник 23 квітня 1923 року в селі Конюшівці (тепер Липовецького району) на Вінниччині в чеській селянській родині. Його справжнє ім'я і прізвище Вацлав Вацек. По батьковій лінії рід його походить з Чехії, звідки в 1874 році в Україну переселився прадід майбутнього письменника Йосиф Вацек. Мати Катерина Олександрівна Гарлінська походила з польсько – шляхетської родини, яка теж мала чеське коріння. Згодом письменник згадував своє дитинство: «... виріс і жив серед чехів, знаю їхню мову, звичаї, культуру... Я люблю Україну, вважаю себе споконвічним українцем, але ніколи не забуваю про чехів, і коли приїжджаю в рідне село, то почуваюсь майже правовірним чехом» [5]. За плечима письменника були юнацькі враження довоєнної дійсності (його вабило небо, і він, сільський хлопець із Вінниччини, став курсантом авіаучилища в Харкові), жорстоко скорочена війною молодість, тяжкий ратний досвід (вів партизанську боротьбу на території Житомирської та Вінницької областей), звідав увесь драматизм боротьби з окупантами в тилу. Всі свої переживання він виклав у своїх творах [2, с. 6].

Ім'я Василя Земляка як митця непересічного таланту привернуло увагу громадськості після появи друком двох його повістей – «Рідна сторона» та

«Кам'яний брід». Ці твори не могли бути непоміченими, свіжим і задушевним був голос їхнього автора. Присвячені темі українського повоєнного села, в них розповідав про цікаві життєві колізії, вражали колоритним народним стилем, розширювали географію образного освоєння дійсності, тяжіли до філософських узагальнень. Водночас творчість В.Земляка була помітною даниною часові з типовими рисами так званої колгоспної теми. І на повість «Рідна сторона», яку сам автор назвав «Поліською повістю», і саме на неї захоплено відгукнувся Михайло Стельмах, відзначивши, що з цього твору «повіяло зеленим пахучим шумом Полісся і свіжістю молодого таланту». Отже, в українську літературу прийшов письменник зі своїм поетичним поглядом на світ, зі знаннями життя, а людей, про яких пише.

Усе життя для Василя Земляка проблема «людина і хліб» буде темою його постійних роздумів і творчого пошуку. Письменник з повним правом міг стверджувати: «Я добре знаю поліські колгоспи перших повоєнних років і писав про них. Я бачив, як важко давався там хліб». Саме повість «Рідна сторона» й з'явилася як наслідок роздумів митця про важкий хліб Полісся, виросла з глибокої переконаності в багатстві цієї щедрої землі, з віри, що людина й хліб стануть врівень, «шануючи одне одного, перебуваючи в честі, славі і добрім союзі». Майже в кожного героя «Рідної сторони» є свій живий прототип і твору композиція нагадує своєрідний ланцюг з характерів людей різного віку, соціального стану, рівня мислення, з їхніми життєвими турботами і проблемами [2, с. 9].

У інших своїх творах, а саме «Підполковник Шиманський», «Ніч без милосердя», «Гнівний Стратіон», «Дочка Стратіона», в оповіданнях «Родина Сосніних», «Гіпократ» Василь Земляк поставив складні філософсько – етичні проблеми, зокрема, морального вибору, честі,

обов'язку, самопожертви, які поставали перед людьми у неймовірно важких обставинах війни, у героїчній боротьбі з ворогом та. Письменник розкриває антигуманну, людиноненависницьку суть фашизму, який намагався зруйнувати людські душі, відкидаючи ті морально – етичні принципи, що стверджувались віками. Зображаючи фатальний збіг обставин, трагічну ситуацію, письменник стверджує необхідність пошуків діяльного виходу з неї навіть ціною тяжких, часом непосильних, душевних мук. Ці твори були написані в місті Житомирі в де тривалий час мешкав письменник.

У своєрідній романтичній формі витворена епопея історії українського народу роман «Лебедина зграя», що є лебединою піснею творчості Василя Земляка. За свій останній роман «Зелені млини», був удостоєний Державної премії ім. Т. Г. Шевченка в 1977 році.

Герої творів Василя Земляка – хлібороби, вчителі, робітники, чехи, євреї, поляки. Скільки їх було, відомих і невідомих героїв, які захищали українську землю, клали на вівтар її незалежності власне життя, несли й несуть відповідальність за її долю, її майбутнє. В цих книгах так химерно переплелись реальне і фантастичне, земне і казкове, радісне і трагічне, що неможливо визначити міру автобіографічного у витвореній письменницькою уявою художній реальності.

Працюючи над цими романами, письменник добре усвідомлював, що, крім середовища, в якому людина живе й формується, дуже багато важить у її житті також духовне середовище народу, його пам'ять, традиції, адже культури без коріння немає, всебічно розвиненою стає та особистість, в якій гармонійно поєднуються такі поняття, як народна мораль, совість, історична пам'ять, багатовіковий естетичний досвід народу, різна мова та історія

Василь Земляк у згаданих творах виявив синівську уважність до етнографічних барвистих звичаїв рідного

Побужжя, Волині, Полісся їх святинь, злетів і трагедій, до побутового народного етикету, мови, яка завжди була душею народу, душею його культури. Саме уважність до людини, мовна культура, невимушений гумор, щира лірична інтонація надають Земляковим книгам справжньої краси й чарівності [1, с. 5].

У творчості Василя Земляка проза посідає винятково високе місце. Вона для нього – своєрідний синтез поезії, музики, живопису і фольклору. Кодекс честі письменника Василя Земляка з'ясував ще на початку свого творчого шляху: «Правда – це тільки слухняний інструмент у руках художника». Його мистецьким імперативом було – відкриватися читачеві в своїх творах аж до найпотаємніших глибин своєї душі. Усі герої В.Земляка – добрі й злі, мудрі й наївно простакуваті, ліниві й працьовиті, хоробрі й боягузливі, похмурі й веселі – «заземлені» на народний характер у всій його складності й простоті, визначеності й неоднозначності. Вони у складних катаклізмах історії гинуть і воскресають, перемагають і вічно залишаються в пам'яті нащадків – живуть життям, яке судилось одвічно людині на землі. Письменник прагнув творити так, щоб поєднати минуле з майбутнім, «побачити землю свою в єдності й цілісності великого й малого, у величчі загиблих і в буденності живих» [4, с. 10].

Спадщина цього талановитого письменника цікава для нас тим, що з неї можна дізнатися багато цікавих фактів з історії Поліського краю, зокрема Житомирщини в період Вітчизняної війни. У його творах описується буденне життя людей, їх настрої і погляди на тодішню ситуацію в державі. Працюючи у царині літератури він також зробив внесок у дослідження історії рідного краю, адже у його творах викладений багатий етнографічний матеріал про населення Полісся. У повістях письменника, який пішов з життя у розквіті творчих сил, присвячених періодові окупації

фашистами української землі він виклав власний погляд на світ, погляд іронічний, з глибоким філософським роздумом. На думку П. Загребельного це – «веселі легенди про трагічні часи нашого життя», в яких тісно переплелись і високий романтизм, і химерний політ фантазії, і теплий гумор [3, с. 17].

Смерть березневого дня 1977 року обірвала життя видатного прозаїка саме в період його справжнього творчого злету. Численним творчим замірам письменника не судилося здійснитися але в українській літературі середини ХХ ст. та історії загалом творчість Василя Земляка посіла своє, належне їй місце – серед явищ найпомітніших.

У Житомирі у нього залишилось багато друзів та шанувальників його таланту. Адже Василь Земляк разом з Борисом Теном та Михайлом Клименком у далекі 50 – ті роки ХХ ст. стояли біля колиски нинішньої обласної організації Спілки письменників України. Не втрачав В.Земляк зв'язків з житомирянами й після того, як виїхав до Києва і працював на кіностудії ім. О.Довженка. Його друзі видали гарну книжку спогадів під назвою «Заповіт любові» [1, с. 3].

Про роки життя В. Земляка в Житомирі нагадує меморіальна дошка на будинку №16 по вулиці Б. Лятошинського, де колись містилась редакція обласної газети, його ім'я носить міська бібліотека. Славний син чеського та українського народів посів гідне серед видатних людей Волинського краю.

Література

1. Жулинський М. Г. За мудрим словом лебединої зграї / Рад. Житомирщина. – 1983. – С. 2-6.
2. Жулинський М. Г. Я поведу вас у вічність / Земляк В. Твори: у 4 т. – К., 1983. – Т.1 – С. 5-18.
3. Заповіт любові. Оповідання, статті, виступи. – К., 1983.
4. Панченко В. Реальність розмаїття / Дніпро. –

1981. – № 6-7.

5. Земляк В. Твори. – К., 1994.

Лутай Майя,

доцент

Житомирський державний університет ім. І.Франка

НАУКОВЦІ ЖИТОМИРСЬКИХ ВУЗІВ ЧЕСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Перші чеські поселенці з'явилися в Україні у XIII ст. Масово чехи почали переселятися в Україну, в тому числі й на Волинь у другій половині XIX ст. На Житомирщині чехи заснували свої поселення у колишньому Базарському, Коростенському, Малинському, Романівському, Черняхівському, Чуднівському районах сучасної Житомирської області, мешкали чехи і в Житомирі та інших містах. У Житомирському державному університеті імені Івана Франка працювали і працюють нащадки колишніх волинських чехів, про них і піде мова.

БЕРЕЗЮК ОЛЕНА СТАНІСЛАВІВНА – професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Народилася в с. Яблунець Ємільчинського району Житомирської області в родині педагогів. Батько, Пультер Станіслав Олександрович, чех за національністю, більше 50 років працює на педагогічній ниві: вчителем, завучем школи, доцентом, деканом філологічного факультету, завідувачем кафедри, нині професор кафедри ННІ філології та журналістики ЖДУ ім. Івана Франка. Мати, Пультер Катерина Пилипівна, 45 років пропрацювала на педагогічній ниві, вчитель – методист, керівник міських та районних об'єднань вчителів іноземної мови.

Березюк О.С. закінчила фізико – математичний факультет Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка, де і працює з 1986 року,. Пройшовши шлях від асистента до професора кафедри педагогіки.

Після закінчення цільової аспірантури при лабораторії дидактики Інституту педагогіки АПН України, захистила дисертацію, у 1997 р. їй було присвоєно вчене звання доцента., в 2011 році – професора. Більше 25 років О.С.Березюк викладає педагогічні дисципліни, активно займається науковою роботою. У науково-методичному доробку О.С. Березюк – понад 180 праць, серед яких монографії, посібники з грифом МОН України, фахові статті тощо. Брала участь у Міжнародних науково-практичних конференціях не тільки в Україні, а й в Польщі, Росії, Чехії. У 2005 р. на базі кафедри та споріднених кафедр філологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка О.С.Березюк організувала та очолила науково-методичну лабораторію «Освітньо-виховна система Полісся» як структурний підрозділ університету та регіональна філія Інституту педагогіки АПН України (м. Київ). Цілі науково-методичної лабораторії: дослідити організаційно-педагогічні основи побудови поліської школи як регіонального українського національно – виховного закладу (етнодидактичний аспект); розробити концепцію поліської школи, програму народознавства Полісся та ін.

На базі лабораторії під керівництвом О.С. Березюк та її колег було проведено 22 науково-практичних конференцій як Всеукраїнського, так і регіонального рівня.

О.С.Березюк успішно керує науковою роботою аспірантів. Під її керівництвом захищено 10 кандидатських дисертацій.

ВОДСЕДАЛЕК АНТОН АНТОНОВИЧ (1899 – 1943) – викладач чеського семінару Волинського ІНО. Народився 1899 року в містечку Мост (Чехія) в родині інженера залізниці. Початкову освіту здобув у народній школі міста Лоуни, куди переїхала вся сім'я. Згодом навчався в реальному училищі, а напередодні Першої світової війни закінчив місцеву гімназію. Добровольцем пішов до айстро-угорської армії, де служив до жовтня 1918 року. Після війни вступає в організацію «Молода генерація», в 1921 р. в компартію Чехословаччини. Закінчив філософський факультет Празького університету. З 1922 р. почав працювати вчителем у с.Летче поблизу Пользена. За комуністичну пропаганду йому заборонили працювати вчителем. А. Водседалек поринає у вир партійної роботи. Весною 1924 р. за вказівкою ЦК він їде до Закарпаття і бере активну участь у передвиборчій кампанії комуністів. У травні 1925 р. КПЧ посилає Водседалека окружним секретарем партії в місто Градець–Караловий, де він працює до кінця року. В 1926 р. він дає згоду на від'їзд до СРСР учителем чеської школи. В лютому 1927 р. він прибув в Україну і отримав призначення на роботу в чеську колонію Крошня. Тут Водседалек починає активно працювати на освітянській ниві, веде активну культурно–просвітницьку роботу серед чеських поселенців. У колонії Крошня він організував спортивний клуб «Сокіл», створив музей чеської культури, збирав матеріали про життя і побут чеських колоністів в Україні й на Волині. Свої статті він надсилає в редакцію газети «Руде право» (було відправлено 15 кореспонденцій), публікує свої матеріали в житомирських газетах «Радянська Волинь», «Робітник», збирає матеріал для книги, яку планував видати у Чехословаччині. А. Водседалек налагоджує знайомство, веде активну переписку з місцевою чеською інтелігенцією, зокрема з професором Ніжинського ІНО

Євгеном Рихліком, з вчителями чеських колоній на Житомирщині. В 1927 р. стає лектором Всеукраїнських курсів підвищення кваліфікації чеських вчителів, де читає лекції з історії чеської літератури та граматики, організовує чеські курси в Житомирському педтехнікумі, які згодом переведуть у Волинський ІНО. У Волинському ІНО читає курс чеської мови та історії класової боротьби Чехії. Саме тут він стає членом КП(б) України. В 1928 – 1929 рр. відбувається перший випуск чеського сектору Волинського ІНО, який назвали «П'ятирічка в один рік». Водседалек докладає чимало зусиль, щоб організований ним чеський сектор ІНО в Житомирі набув всеукраїнського значення. В 1929 р. читає лекції на всеукраїнських курсах перепідготовки секретарів чеських сілрад, восени цього ж року виступає з доповіддю «Стан та перспективи культроботи серед чехів на Україні» на з'їзді чеських культпрацівників. Проводить велику підготовчу роботу щодо проведення з 1 по 15 липня 1930 р. II всеукраїнських курсів чеських вчителів у Житомирі. Разом з директором Волинського музею Кравченком організовують етнографічний музей, з допомогою чеських вчителів створюють буквар для шкіл. Але настають інші часи, в країні утверджується сталінський тоталітарний режим, починається пошук «контреволюційних і «шпигунських» організацій. З серпня 1930 р. А. Водседалек був заарештований на вулиці в Житомирі без будь-яких пояснень причин затримання. Спочатку його відправили до Києва, згодом спецконвоем до Харкова, де звинувачують у приналежності до «шпигунської організації чехословацької розвідки». Хід слідства знаходився під контролем голови ДПУ УСРР Балицького. По справі проходило 37 осіб. 14 червня 1931 року Верховним Судом УСРР 10 осіб по цій справі були засуджені до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією

майна, в т.ч. й А. Водседалек. 4 жовтня 1936 року ВУЦВК вищу міру покарання замінив на 10 років ув'язнення у виправно-трудових таборах. Після відбуття покарання Водседалек опинився в Кірові (сучасна В'ятка). 10 липня 1941р. був заарештований вдруге за «шпигунську діяльність». Особливою нарадою при НКВС СРСР знову був засуджений на 5 років виправно-трудових таборів. Але на цьому Одісея А. Водседалека не закінчилася. З архівно-слідчої справи відомо, що в роки Другої світової війни служив у лавах Радянської армії і загинув у боях під Дуклою в 1943р. Реабілітований посмертно 28 листопада 1964р.

КУДИМОВА ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА – кандидат філологічних наук, доцент.

Народилася 3 серпня 1939 р. в містечку Любар Житомирської області в чеській родині педагогів. Батько, М.Д. Кудімов (1897-1980), закінчив Житомирську гімназію і працював учителем російської і німецької мови у чеській школі колонії Селянщина (сьогодні село Черняхівського р-ну Житомирської обл.). У 30 -х роках ХХ ст. працював директором чеської школи в колонії Зубівщина (Коростенський р-н), директором школи в с. Новий Любар Житомирської обл. Мати, Кудімова (Прокеш) Ємілія Йосипівна – чешка. В. Кудімова закінчила семирічну школу, в 1957 р. – Бердичівське педагогічне училище. З 1957 по 1959 р. працювала піонервожатою Бердичівського дитбудинку №2. В 1966 р. закінчила філологічний факультет ЖДПІ ім. Івана Франка. З 1966 р. працювала вчителем російської мови і літератури в Житомирській районній заочній школі. В Житомирському державному педагогічному інституті ім. Івана Франка В.М.Кудімова пропрацювала 25 років: з 18 січня 1971 р. по 28 серпня 1996 р. Пройшла шлях від асистента до доцента. Працювала на кафедрі російської мови асистентом, старшим викладачем, з 1984 р. – доцентом. Читала

курси «Історія російської літературної мови», «Сучасна російська мова», керувала написанням курсових і дипломних робіт, педагогічною практикою студентів, активно займалася науковою роботою, опублікувала 22 наукові праці, постійно була куратором групи. 28 серпня 1996 року вийшла на пенсію. 2002 року виїхала на постійне місце проживання в Чехію.

ПУЛЬТЕР СТАНІСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ – кандидат педагогічних наук, професор ННІ філології та журналістики ЖДУ ім. Івана Франка.

Народився 6 січня 1935 р. вс. Адамівка (тепер Веселе) нинішнього Червоноармійського району Житомирської області у чеській селянській родині. Закінчив історико-філологічний факультет Житомирського державного педагогічного інституту ім. Івана Франка. По закінченні інституту з 1958 р. працював заступником директора Яблунецької середньої школи (тепер Ємільчинський район) з навчально-виховної роботи. Певний час (1963) працював методистом української мови і літератури Житомирського обласного інституту підвищення кваліфікації вчителів. Упродовж 1969 – 1970 рр. перебував у річній аспірантурі при кафедрі методики мови і літератури Київського педагогічного інституту ім. М. Горького. У 1973 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Моральне і естетичне виховання старшокласників засобами художньої літератури (на матеріалах прозових творів О. Довженка, О. Гончара, М. Стельмаха.)». З 1974 р. працює в Житомирському державному університеті ім. Івана Франка на посадах старшого викладача, доцента, професора. Певний час обіймав адміністративні посади заступника, а потім понад 20 років декана філологічного факультету, завідувача кафедри методики викладання мови і літератури.

С.О. Пультер активно займається науковою роботою його основні праці: «Вивчення творчості О.П. Довженка в школі»(1970), «Взаємозв'язок у викладанні української і російської літератур»(1983), «Література і мистецтво рідного краю (літературне краєзнавство Житомирщини)»(1991), «Вивчення нових тем у шкільному курсі української літератури (упорядкування, 1998)», «Вивчення зарубіжної літератури в 5 – 6 класах» (у співавторстві, 1997), «Методика викладання української літератури в середній школі» (2000). Окрім цього, він є співавтором шкільного підручника – хрестоматії «Зарубіжна література» (6 клас), за яким навчаються учні в школах України (чотири видання). У творчому доробку методиста-науковця більше 60 методичних і літературних статей у збірниках «Леся Українка в школі» (1964), «Методика викладання української мови і літератури в школі», «Всесвіт» та ін. Під керівництвом педагога-науковця підготовлено до друку посібник-хрестоматію «Поліський дивосвіт» (у 2 частинах) про розвиток літератури і мистецтва на Житомирщині. Він успішно керує студентською науковою науковою роботою, а його вихованці посідають призові місця на республіканських і обласних олімпіадах зі словесності: Г.Ф. Ренгвельська – переможець республіканського конкурсу наукових робіт з методики літератури (1998), Ірина Граждан – переможець конкурсу наукових робіт у Кіровоградському педуніверситеті ім. В. Винниченка, Марина Мошківська і Андрій Мельник (ліцеїсти) – переможці з гуманітарних дисциплін на обласному конкурсі учнівських наукових робіт Малої академії наук. Творча робота спонукала вченого-методиста до поїздок і до участі в чисельних наукових конференціях і семінарах. Станіслав Олександрович Пультер прищеплює студентам любов до рідної літератури, до поетичного слова, до розуміння краси мистецтва взагалі.

ЧИЖЕВСЬКА ЛЮДМИЛА ВІТАЛІЇВНА - професор кафедри обліку і аудиту, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, голова Всеукраїнського методичного семінару з підвищення педагогічної майстерності для викладачів облікових спеціальностей усіх навчальних закладів України.

Сьогодні очолює Житомирське територіальне відділення громадської професійної бухгалтерської організації Федерації професійних бухгалтерів та аудиторів України. Сертифікований аудитор України. Має сертифікат з програмного продукту "1С:Бухгалтерія" (Москва, 1997 р.), з курсу "Інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності" (Мюнхен, 2001 р.), за навчальною програмою підготовки викладачів за міжнародними стандартами з бухгалтерського обліку і аудиту (Київ, 2001 р.), за програмою "Вплив Європейської інтеграції на бухгалтерський облік" (Прага, 2006 р.).

Переможець конкурсів ситуаційних вправ, організованих Консорціумом із удосконалення бізнес – освіти в Україні та Центром інновацій і розвитку.

Наукові інтереси: бухгалтерська професійна діяльність, методика викладання облікових дисциплін.

ШЕВЦОВА ЛАРИСА СТАНІСЛАВІВНА – кандидат педагогічних наук, доцент ННІ філології та журналістики ЖДУ ім. Івана Франка.

Народилася в смт. Яблунець Ємільчинського району Житомирської області в родині педагогів. Батько, Станіслав Олександрович Пультер, більше 50 років працює на педагогічній ниві: вчителем, завучем школи, старшим викладачем, доцентом, деканом філологічного факультету, завідувачем кафедри, нині професор ННІ філології та журналістики ЖДУ ім. Івана Франка. Мати Пультер Катерина Пилипівна понад 45 років пропрацювала на педагогічній ниві, була вчителем – відмінником та вчителем – методистом.

У 1985 р. Шевцова Л.С. закінчила з відзнакою Житомирську ЗОШ № 32 ім. А.Калиновича, а в 1989 р. – з відзнакою Житомирський державний педагогічний інститут ім. Івана Франка. У 2002 р. захистила в Інституті педагогіки АПН України кандидатську дисертацію на тему: «Ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів (5-7 класи)», керівник – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор О.М.Беляєв. 2002 року отримала диплом кандидата педагогічних наук за спеціальністю «Теорія і методика навчання української мови». З 2005 р. – доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства.

Серед наукових інтересів Л.С.Шевцової – проблеми методики навчання української мови, зокрема розвиток зв'язного мовлення, викладання української мови як іноземної.

Вона – автор 80 науково-методичних публікацій. Брала участь у роботі багатьох міжнародних та всеукраїнських конференцій. Шевцова Л.С. організатор та керівник Центру богемістики в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, засновник співпраці та взаємозв'язків з університетом імені Палацького в Оломоуці в Чехії. Шевцова Л.С. видала в Чехії підручник для навчання студентів-філологів, зараз навчає чеській мові українських студентів.

Література

1. Архів Житомирського державного університету імені Івана Франка.
2. Ювілейна книга: Житомирському державному університету імені Івана Франка – 85 років: історичний нарис. –Ж., Косенко, 2004. – С.134-136.
3. Майя Лутай. Гордість Житомирського державного університету імені Івана Франка –його випускники. – Житомир; Вид-во ПП «Рута»,2011. –С. 115 – 118; 182 – 184; 206.

4. Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Житомирська область: У семи книгах. Книга друга. – Житомир, 2008. – С . 179.

5. Ю. В. Шевчук. Водседалек Антон Антонович// Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Житомирська область. Книга друга. – С.83 – 87.

Кривенко Ірина,
студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М

ПРОЕКЦІЯ ЧЕСЬКОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКЕ ПІДҐРУНТЯ

В Україні триває активний процес реформування освіти, в тому числі і вищої. 1 липня 2014 року був прийнятий Закон України «Про вищу освіту». Основою нового закону є ідея університетської автономії, насамперед, в академічній, організаційній та фінансовій сферах. Кінцевою метою якого є підвищення якості підготовки спеціалістів.

У 1998 році у м. Болоньї європейськими міністрами освіти була підписана спільна декларація про єдині засади розбудови системи вищої освіти у Європі. Болонський процес спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти, впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів, стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів [1, с.12].

Україна теж стала учасницею Болонського процесу. У 2005 році в Бергені Болонську декларацію підписав міністр освіти України [1, с.78]. Проте, щоб входження

України до Болонського процесу стало дієвим, треба провести серйозні реформи в галузі освіти. Українська вища освіта відрізняється від європейської. Основними недоліками української системи, згідно з Національною доктриною розвитку освіти (2002) є:

- підвищення якості освіти, здійснення моніторингу ефективності діяльності освітньої системи на національному рівні;
- децентралізація управління освітою шляхом розширення державно – громадського партнерства у соціальній сфері;
- структурна перебудова освітньої системи відповідно до потреб забезпечення неперервності освіти;
- формування готовності вчителів та навчальних закладів до інноваційної діяльності;
- розвиток ринку освітніх послуг; розширення міжнародного співробітництва, моніторинг та використання інноваційних ідей зарубіжного досвіду в сфері освіти тощо [4, с.23].

Для створення сучасної та конкурентоздатної освітньої системи необхідно вивчити досвід інших країн, у першу чергу своїх сусідів, що випередили нас у своєму розвитку. Чехія здобула вершин у реформуванні освіти. Напрацювання чеських освітян стали прикладом для запозичення досвіду, тому Україна для того щоб модернізувати галузь освіти має ознайомитися із системою Чехії та проєкціювати її на свій ґрунт.

В Чехії, на відміну від України, кожний навчальний заклад має автономію. Тому навчання в різних вузах (і навіть на факультетах одного вузу) може сильно відрізнитися по багатьом параметрам. Але існує ряд загальних особливостей, прийнятих у більшості вузів[3, с.16].

Всі чеські вузи проводять ознайомлювальні тижні для першокурсників, на яких студентам дають всю

інформацію про систему навчання й правила факультету.

У чеській освітній системі існує три форми навчання:

- очна форма (суть якої полягає в тому, що студенти відвідують навчальний заклад 5 разів на тиждень, однак, передбачає чималу частину самостійного навчання поза заняттями);
- комбінована форма (навчальний процес триває лише 2 дні на тиждень, і підходить тим, хто сконцентрований на роботі);
- заочна форма (містить у собі регулярні, але рідкі відвідування вузу й домашні завдання).

Найпоширенішою формою навчання є очна форма. Заняття можуть мати форму лекцій, семінарів і проектних робіт [3, с.14].

Розклад занять часто може бути частково визначено самим студентом. Відповідно до плану навчальної програми студент може сам розподіляти порядок здачі предметів, вибирати час занять і навіть викладача.

Навчання засноване на особистій зацікавленості студента, тому контроль за відвідуванням не здійснюється. Звичайно, при постійних пропусках не можна розраховувати на гарні результати наприкінці семестру.

Так, як і в Україні в Чехії навчальний рік у вузі ділиться на два семестри, після закінчення кожного з яких здається сесія, тобто ряд заліків і іспитів. Після кожної сесії студенти мають можливість відпочити на канікулах.

Кредитна система прийнята в більшості вузів Чехії. Суть якої полягає в тому, що кожний предмет має кредитний еквівалент, тобто міру проведеного студентом часу за вивченням певного курсу. Після одержання встановленого програмою кількості кредитів студент одержує диплом і випускається з вузу.

Вузи в Чехії діляться на університети, інститути й академії. За Законом про вище утворення університетами мають право називатися тільки ті вузи, які підготовляють кандидатів і докторів наук. До академій ставляться вузи, що дають вище утворення в сфері літератури, культури й мистецтв[2, с.15].

Вступ в чеські державні вузи виробляється на базі загального конкурсу. Після проходження всіх щаблів іспитів приймаються абітурієнти, що зайняли провідні місця відповідно до загальної кількості балів. Чеська освітня система не обмежує кількість поданих заяв, тому абітурієнт може одночасно надходити на кілька спеціальностей або в кілька вузів. Залежно від спеціальності й вузу іспити можуть мати наступні форми: тест, усний іспит, есе, задача домашніх робіт або списку прочитаної літератури. Всі іспити (крім екзаменів з іноземних мов) проходять чеською мовою [2, с.12].

Структура освіти в Чехії є такою:

- бакалаврат (цей ступінь тривалістю 3 (рідше 4) року є основною базою вищого утворення й дає студентові основні знання по обраній спеціальності. По закінченні програми випускникові присуджується звання «Бакалавр» і видається диплом про вище утворення по програмі бакалаврату. Більшість випускників не зупиняється на отриманому ступеню й продовжують навчання на магістерських програмах);
- магістратура (магістратура є продовженням програм бакалаврата. На цьому ступеню студент вибирає більше точну спеціалізацію в обраному напрямку. Програма звичайно займає 2 (рідше 3) року). Випускник програми стає «Магістром». Закінчивши магістратуру, більшість випускників починають трудову діяльність. І тільки ті, хто хоче присвятити себе науковій й освітній діяльності по обраній спеціальності, продовжують навчання на докторських програмах);

- докторантура (цей щабель створений для тих, хто хоче стати фахівцем вищої категорії по своїй спеціальності. Основою докторської програми є наукова діяльність із написанням наукової праці).

Шляхом аналізу проведення освітніх реформ у Чехії можна зробити висновок, що їх досвід є прийнятний для України. Визначено ті принципи та механізми реформування системи освіти, які можуть бути застосовані в нашій країні за відповідних умов. Насамперед, йдеться про принцип усвідомлення пріоритетності самореалізації особистості у процесі навчання впродовж усього життя.

Література

1. Біла О. Г. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. — Л.: АКА, 2009. — 96 с.

2. Ващенко О. О. Сучасна вища економічна освіта в Чехії та Україні: теоретичні засади і практичний досвід // Наукові записки Києво-Могилянської Академії. — 2005. — Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. — С. 14-17

3. Основні засади розвитку вищої освіти України: навч.-метод. посібник / І.О. Вакарчук (ред.). — К. : Вид — во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. — 172 с.

4. Про Національну доктрину розвитку освіти / Указ Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002.

5. Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова в Празі // Хроніка 2000. — 1999. — № 29 — 30. — С. 160 — 191

Березюк Олена,
професор
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Березюк Юлія,
викладач
Житомирський інститут медсестринства

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ВАЦЛОВА ПРШИГОДИ

Здобутки чеського педагогічного реформування стали предметом наукових пошуків зарубіжних та українських вчених. Одним із найвідоміших науково – педагогічних інтерпретаторів реформістського руху та першим організатором експериментальних шкіл в період першої незалежної Чехословацької республіки був Вацлав Пршигода (1889 – 1979)

Чеський педагог – експериментатор розробив власну концепцію реформування національної освіти започаткував використання в Чехословаччині тестів як ефективного інструмента вимірів у педагогічній діагностиці. Магістральний напрямок розвитку освіти у Чехословаччині був втілений дослідником у моделі єдиного навчального закладу з внутрішньою диференціацією змісту шкільної освіти. В.Пршигоди послідовно обґрунтував необхідність проведення глибоких реформ як у внутрішній структурі шкільної роботи, так і у зовнішній шкільній організації. Аналіз системи внутрішнього управління в межах школи дозволив реформатору обстоювати переконання в необхідності створення нової шкільної організації. Шкільна організація відповідно до концепції В.Пршигоди становить єдиний навчальний заклад із диференційованою внутрішньою структурою і складається з I,II («колегіум»), III («атенеум») і IV ступенів [3].

Нову концепцію реформ освіти у Чехословаччині В.Пршигода сформував у своїй праці «Раціоналізація освіти» (1930) [4], у котрій він замулював досить великий обсяг і теоретичний, і експериментальних даних. Що стосувалися різних аспектів проблем реформування чехословацької школи і, безумовно, вимагали систематизації з метою використання як у процесі подальшого реформування освіти, так і шкільній практиці.

Наголосимо, що свої надії на перебудову чехословацької шкільної системи В.Пршигоди чітко пов'язував зі світовим педагогічним реформаційним рухом. Його головні ідеї – єдина школа, диференціація, трудова і виробнича школа, індивідуальне навчання, колективне виховання, наукове управління роботою школи, шкільне самоуправління, повага до дитини – були апробовані в найбільшій педагогічній лабораторії світу – в Сполучених Штатах Америки. Глибоке європейське мислення та американська підприємливість поєднуються у будівництві нового шкільного стилю

В.Пршигода мав вагомий вплив на чеську педагогіку міжвоєнного періоду (1918-1938 рр.). Складовою концепції чехословацького педагогічного реформізму В.Пршигоди сала ідея нової шкільної організації, у центрі уваги якою перебуває індивідуальність учня. Замість елімінації перевага надається диференціації. Зміст, методи і об'єм навчання в результаті цього можна пристосовувати і змінювати. Учений зазначив «Нова організація навчального процесу великою мірою обумовлена індивідуальністю школяра, і тут відповідальність за успіх в роботі лягає і на школу, і на самого учня. Найважливішою одиницею праці вже є не час, а сама праця. Праця стає константою, час має змінну вартість. Якщо не бажаєш збільшувати тривалість учнівського навчання, мусиш змінювати об'єм та методику

максимальних і мінімальних програм, їх якість і т.д.

Наступною особливістю чехословацької школи, на думку вченого, є активність. Словесному навчанню протиставляється активність та інтенсивне засвоєння оточуючої дійсності. У такій школі головна увага зосереджується на діяльності, пошуку. Праця стає головним принципом активної школи, в якій дитині створюються умови для розвитку природних здібностей. Найкращими методами для цього є проблемні та проєкційні методи. Метою школи є соціальне, моральне та економічне піднесення шкільної організації. У зв'язку з тим, що людське суспільство йде в напрямку доцільно диференційованої інтеграції, то і школа, на думку В.Пршигоди, повинна прийти до єдиної організації на основі диференціації навчання. «Потрібні справжні організатори, які дадуть собі раду у важких проблемах індивідуального підходу, – зауважив з цього приводу В.Пршигода. Тут уже не проводять легкого відсіву, школа та клас не показують менш здібним учням. Замість цього йде відбір через диференціацію, розрізнення учнів між собою, а не переведення учнів у нижчі класи. Учитель тут має перед собою низку завдань, яких не знала стара шкільна практика. Вибір матеріалу, метод навчання, об'єм матеріалу – все те, що при старій системі було малоефективним, стає лише засобом впливу на індивідуальність учня, засобом пристосувальним та мінливим. Школа вже не бере на себе завдання дати все усім, а прагне дати кожному дещо справді цінне, те, що йому підходить. І ось цей організаційний принцип постійної уваги до індивідуальних здібностей та нахилів учнів сприятиме тому. Що в нову систему навчання проникає соціалізація школи.

Варта наголосити, що тогочасна роздробленість шкільної організації була нераціональною. Вона не давала однакового права вчитися, можливості провести

кваліфікований відбір у середніх навчальних закладах і примушувала передчасно вирішувати майбутнє дитини. Раціональна організація вимагала створення єдиного навчального закладу, в якому наступний ступінь навчання пов'язувався б з попереднім і якому здійснювався б досконалий вибір. Раціоналізація освіти передбачала запровадження на практиці принципів наукового керівництва шкільною роботою: об'єктивності, економічності, диференціації навчання.

Зазначені вище основи нового вчення Вацлав Пршигода пропагував не лише як теоретичні вимоги, але намагався їх широко запровадити на практиці. Після повернення з Сполучених Штатів Америки чеський реформатор пише статті з дидактики початкової школи – школи I ступеня.

Так, на III з'їзді з питань дослідження у Празі в 1926 р. В.Пршигода виступив з доповіддю, яка за змістом і методично була першою спробою реорганізації початкового навчання рідної мови і читання. За ініціативою та під керівництвом В.Пршигоди було проведено дослідження, яке стосувалося класифікації п'яти чеських букварів, що найчастіше використовувалися в навчальному процесі. У дослідженні аналізувалася частота вживання слів у букварях, складався показник у їх повторюваності, визначалася кількість рідко вживаних слів, складалася шкала п'ятдесяти найчастіше вживаних слів і порівнювалася частота їх вживання в окремих букварях.

Крім цього, колектив педагогів на чолі з В.Пршигоди провів дослідження серед учнів щодо швидкості читання вголос, визначення словникового запасу дітей, з'ясування частоти повторення слів у творах учнів, характер орфографічних помилок і т.д.

Такі ґрунтовні дослідження були проведені не лише для теоретичних висновків, але й мали практичне

спрямування і стали основою для створення нових букварів, читанок та підручників з граматики. Зауважимо, що В. Пршигода рекомендував використовувати читанки, починаючи лише з третього класу, і укладати їх таким чином, щоб вони враховували індивідуальний досвід дитини. Він зазначав: «Питання полягає в тому, чи навчальний матеріал у букварях, читанках та інших посібниках узгоджується з індивідуальним досвідом дитини та одночасно з вимогами соціального і культурного життя. Незважаючи на неповторність кожної особистості, вона повинна пристосовуватись до суспільства, в якому за тисячоліття в результаті спільної роботи сформувалися формальні і змістові основи мови. Підручники і вчитель повинні допомагати, щоб пристосування було легшим, природним і досконалим.

У своїй концепції реформування освіти В. Пршигода детально проаналізував методи навчання, об'єктивно визначив їх переваги і недоліки та створив методичну систему, яка базується на цілісності сприйняття і таким чином відповідає принципу природного навчання: природна ситуація – природна реакція. Він наголошував: «Уся дошкільна діяльність повинна мати для учня, починаючи з першого класу, смисл і повинна відповідати його потребам. Отже, глобалізація прямує до цілісності окремих компонентів шкільної роботи, а також, до систематизованої єдності, яка є наслідком концентрації філософської школи Гербарта» [5].

У дидактиці під глобальним підходом розуміється навчання в цілісності, яка не виділяє окремі частини або елементи явища. При такому підході навчання починається з конкретного цілісного явища, яке поступово диференціюється або структурується, тобто на фоні цілого виділяються домінантні ознаки. Такий підхід повністю узгоджується з розвитком дитини, який

відбувається не за принципом від частини, а навпаки – від цілого до частини, а потім знову від частини до нового цілого. Цілісне навчання, на думку чеського педагога, можна проводити лише на нижчому ступені початкової школи, серед дітей шестирічного віку. У навчальних закладах другого і третього ступенів єдність навчального матеріалу і навчального процесу забезпечується, з одного боку, співвідношенням між предметами, які одночасно вивчаються, з іншого – консолідацією навчання, тобто обмеження кількості предметів, котрі одночасно вивчаються.

На думку чеського реформатора, глобалізація має різний характер на різних ступенях початкової школи. Від широкої глобалізації на нижньому ступені В.Пршигода переходить до глобалізації в окремих предметах на вищому ступені, на якому вона проявляється в часовій консолідації предметів. Таким чином, методична система В.Пршигоди ґрунтується на мотивації навчання та пронизувала усі ступені початкової школи.

Найглибше проникла глобалізація до процесу навчання читанню і письму. Саме з цього часу починається пошук альтернативних методів навчання чеської мови та читанню, зокрема «метод читання цілих слів».

Зауважимо, що навчання грамоти за методом цілих слів у 20-х роках ХХ століття набуло поширення у багатьох країнах Європи. Так, французький педагог Селестен Френе, будучи прихильником цього методу, наголошував: «Сприйняття тексту не є синтетичним, буква за буквою; воно цілісне, згідно гештальтпсихологією. Отже, ця властивість сприймання повинна бути використана при навчанні читання «глобальним методом», коли воно (читання) розгортається від цілісного сприйняття слів до складів і, нарешті, звуків».

З основами цього методу чеський педагог В.Пршигода познайомив слухачів Інституту підвищення кваліфікації вчителів, а весною 1928 р. методично обґрунтовує його у статтях «Техніка читання на основі психології», «Шкільні реформи». У цих статтях на основі досліджень американських учених Г.Бусвелла та Х.Юлла він формулює основні принципи цього методу. На його думку, глобальне читання не можна трактувати тільки з вузької точки зору самого читання, на нього потрібно дивитись, як на результат розумового процесу і тенденцій сучасного виховання. Отже, не можна вимагати, щоб дитина вчилася окремим буквам чи складам, що мають для неї значення, а навпаки, словам, які вона може розуміти, цілим реченням, що виражають думки. Зрозуміло, що з першої хвилини дитина бачить у комплексах частини цілого, а не ізольовані букви чи склади.

Однак для того, щоб поставити експерименти з новим методом на міцну основу, потрібно було створити нове навчально-методичне забезпечення. В.Пршигода разом з подружжям Мусілових з Братіслави приступив до написання букваря цілих слів, який вийшов з друку перед початком 1929-1930 навчального року у «державному видавництві» у Празі під назвою «Перша книга». У тому році вийшов з друку посібник «Читання в початковій школі», який підготували ті ж автори. У ньому подавався необхідний мінімум теорії методу читання цілих слів і поради щодо практичного його застосування. Новий буквар з точки зору методики і підготовки матеріалу, і за змістом був на той час новинкою в чеській навчально-методичній літературі.

Зауважимо, що одночасно з цим В.Пршигода пише інші статті, в яких ознайомлює педагогічну громадськість тогочасної Чехословаччини з результатами власних і зарубіжних аналітичних досліджень з проблем вивчення рідної мови.

Варто зазначити, що у чеському педагогічному товаристві не було одностайності з приводу впровадження в практику нового методу. Частина педагогів вважали, що цей метод не є чеським, а американським, тому не сприймали його, поскільки він переобтяжував дітей і частково загрожував їх здоров'ю. Таким чином, запровадження американцями цього методу зумовлене нефонетичністю їх правопису, що зовсім не стосується чеської мови. Інколи вчителі не розуміли суть цього методу: адже як може дитина читати слово, якщо вона не знає літер. Проте цей аргумент приводили ті, хто не усвідомив психологічного факту, що слова як ціле пояснюють думку, і тому для дітей є конкретнішими для усвідомлення і легшими ніж букви. Діти вміють прочитати слово як символ думку не тому, що воно складається з окремих літер, а тому, що воно має свою особисту цінність як цілісна структура. Метод глобального читання ґрунтується на психології читача – початківця, яка є однаковою для дітей всіх національностей, незважаючи на те, що правописна структура різних мов відрізняється.

Більшість педагогів дуже високо оцінювали результати навчання методом читання цілих слів, індивідуалізованими методами та методами природного навчання. Вони наголошували на виховному впливу цих методів, які формували в учнів такі риси, як працелюбність, сумлінність, самостійність, само довіра, самоконтроль і самокритика. Ці риси характеру, отримані в результаті роботи на основі методів, пропагованих Вацловом Пршигодою і перевірених в чеських експериментальних школах, формувати дух учнів і викликати гідні подиву зміни в поведінці дітей. Змінюється і ставлення учня до вчителя, який із зовнішнього авторитету перетворюється на внутрішній і має, таким чином, значно більший вплив на виховання учнів. «Йдеться про реконструкцію ставлення учня до

роботи, до вчителя. Особиста робота та особиста відповідальність за результати своєї роботи є головними умовами розвитку особистості. Немає індивідуального виховання, ніж те, яке дозволяє учневі на основі самостійної роботи дійти до самостійності інтелектуальної, а також морально», – писав В.Пршигода.

Отже, вплив Вацлава Пршигоди був помітним не лише в чеських експериментальних школах міжвоєнного періоду, а й практично у всіх школах, де вчителі намагалися покращувати свою роботу на основі результатів наукового дослідження.

Література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І. М. Дичківська. – К. / : Академвидав., 2004. – 352 с.

2. Дзюбишина Н. Б. Навчання чеської мови в працях Вацлава Пршигоди/ Вісник ЖДУ імені Івана Франка, випуск 64, 2012 р. – с. 108 – 112

3. Дзюбишина Н. Б. Педагогічний реформізм у Чехословаччині в міжвоєнний період (1918 – 1938рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»/ Н. Б. Дзюбишина. – Рівне, 2011. – 20 с.

4. Candl K. Vaclav Prihoda. Zivot a dilocerkehopedagoga / K. Candl, S. Vrana. – Brno, 1998. – 299 s.

5. Prihoda V. Racionalizaceskolstvi. Funkcionalniorganizaceskolskesoustavy / V. Prihoda. – Praga, 1934. – 461 s.

6. Prihoda V. Ideologienovedidaktiky / V. Prihoda. – Praga, 1936. – 195 s.

7. Singul F. Americkapragmatickapedagogika. Johm Dewey a jehoamerickinasledovnici / F. Singule. – Praha, 1991. – 197 s.

Слободенюк Ярослав,
студент ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент Власенко О.М

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В ЧЕХІЇ

Чеська Республіка, за оцінками експертів, найбільш послідовно й комплексно проводить реформи, спрямовані на повноцінну адаптацію до Європейського Союзу, зокрема реформи системи освіти. Разом з тим, розвиток державної політики Чеської Республіки в галузі освіти, як і більшості європейських держав, значною мірою залежить, з одного боку, від внутрішніх чинників, а з другого, від успіхів міжнародної співпраці. На прикладі Чеської Республіки можна простежити весь процес змін у державній освітній політиці від соціалістичної (адміністративно – командної) до сучасної системи освіти країни — члена Європейського Союзу[2, с.25].

У Чеській Республіці цілі та принципи освітньої політики втілюються за умов значних загальносуспільних змін, наразі в країні вступила у стадію реалізації комплексна реформа державного управління. Провідним принципом цієї реформи, що включає й освітню галузь, стає демократизація, яка забезпечується передусім процесами децентралізації та участю всіх зацікавлених сторін — держави, навчальних закладів, громадськості, окремих громадян. Не менш актуальним принципом реформи є принцип професіоналізації управління. Реалізувати цей принцип можливо за рахунок підвищення компетентності державних службовців, а також упровадження ефективніших систем, форм, методів і засобів управління відповідно до перспективних завдань

навчальних закладів [4, с.119].

Головні тенденції державного управління виявляються, насамперед, у реалізації принципів упровадження субсидування, участі всіх зацікавлених сторін, а також у переміщенні повноважень з центрального рівня державного управління до рівня територіальних і громадських органів самоврядування, а в галузі освіти — до подальшого посилення автономії навчальних закладів, збільшення повноважень шкільних рад тощо [5, с.56].

Основним законом, що визначає принципи, на яких базується освіта Чеської Республіки, є Конституція. Загальну уяву про особливості освітньої політики Чеської Республіки можна отримати з короткого історичного огляду реформування системи освіти Чехії, який свідчить про її великий пріоритет у державі.

З політикою держави у сфері освіти побіжно ознайомлює Програма – декларація діяльності уряду Чеської Республіки, затверджена у 2005 р. У ній сформульовані наміри уряду продовжувати реформування системи освіти в напрямі творення інтегрованої і відкритої системи, що гарантує освіту протягом усього життя

Фундаментальною працею, що допомагає ознайомитись зі станом та перспективами освітньої політики, є «Національна програма розвитку освіти в Чеській республіці», затверджена Міністерством освіти, молоді та фізичної культури в 2002 році. Цей документ був опублікований під назвою «Біла книга». Він створений унаслідок аналізу й оцінки чеської системи освіти, проведених за останні п'ять років вітчизняними та зарубіжними фахівцями. У ньому мова йде про систему освіти в широкому розумінні слова й у зв'язку із соціальними, культурними, політичними перетвореннями в суспільстві. Цей документ акцентує увагу не тільки на загальних вихідних пунктах розвитку

всієї системи освіти, а й на окремих його етапах і сферах від підготовчої школи до освіти дорослих. Крім того, також мова йде про діяльність приватних промислових і торгових секторів, які все більше усвідомлюють потребу розвитку й навчання трудових ресурсів [3, с.65].

Для забезпечення запропонованих змін освітньої системи необхідна підтримка державних та урядових органів, підприємств, суспільства, засобів масової інформації і, звичайно ж, кожної людини. У конкретному розумінні слова це означає, що необхідно створити такі передумови: прогресивний ріст суспільних витрат на освіту та які, у свою чергу, повинні бути співвіднесені з витратами на освіту в інших розвинених країнах. А це означає не менше 6 % національного прибутку. Терміново необхідно створити політичні й економічні передумови для тривалих перетворень у сфері освіти та позитивний настрій у ставленні суспільства до даної проблеми.

Серед напрямів підвищення якості чеської освіти, що були запропоновані в «Білій книзі», вказувалося на перехід від централізованого управління освітою до прийняття спільних рішень з певних питань; передбачалася перебудова діяльності Міністерства школи, молоді та спорту відповідно до нової Концепції управління і змін функцій центру. Відтепер міністерство мало виконувати тільки стратегічні функції стосовно системи освіти, а саме:

- турбуватися про якість освіти;
- займатися політичною діяльністю;
- слідкувати за втіленням інновацій;
- забезпечувати ефективний механізм розподілу фінансування;
- слідкувати за кадровою політикою у всій системі освіти.

Інша частина функцій Міністерства освіти, молоді

та спорту мала бути передана школам у особі шкільних рад і місцевим органам самоврядування [1, с.104].

Структуру системи освіти Чехії, яку сформовано, можна окреслити наступним чином:

1. Дошкільна освіта («материнська школа») — навчання дітей віком 3–6 років;

2. Початкова школа («закладна школа») — навчання дітей віком 6–15 років;

3. Старша школа — навчання молоді віком 15 до 19 років, до неї можна вступити після початкової школи, склавши відповідні іспити. Старша школа поділяється на:

- середню загальноосвітню (гімназія), основним призначенням якої є підготовка учнів до навчання у ВНЗ; середньотехнічну, у якій проводиться спеціалізоване навчання з технічних, економічних та інших напрямках;

- середньо професійну школу, у якій готують робітничих фахівців.

4. Спеціальна освіта (на зразок українських технікумів або коледжів, де студенти навчаються 3–4 роки і отримують диплом спеціаліста, та по закінченню мають право вступити у ВНЗ.

5. Вища школа — університети, які працюють за болонською системою: бакалаврат – магістратура – докторантура. Бакалаврську програму навчання (упродовж 3–4 років) спрямовано на підготовку певного фахівця. Ця програма закінчується відповідним державним випускним іспитом, складовою якого є захист бакалаврської роботи. Випускникам присвоюється академічний титул «бакалавр». Магістерську програму навчання, зорієнтовану на здобуття теоретичних знань, формують на базі сучасних наукових досягнень та спрямовують на розвиток індивідуальних здібностей та творчої діяльності студентів. Стандартний термін навчання у магістратурі

становить 4–6 років. Магістерське навчання може бути продовженням бакалаврської навчальної програми, у цьому випадку стандартний термін навчання зменшується до 2–3 років. Підготовка закінчується державним випускним іспитом, складовою якого є захист дипломної роботи та присвоєнням академічного титулу «магістр» [5, с.72].

Отже, висвітлення досвіду Чехії, його узагальнення та осмислення відкриває можливості створення сучасної освітньої політики з урахуванням переваг та недоліків, а також шляхів їх подолання, які вже пройдені в європейських країнах. Цей досвід є суттєвим для України ще й тому, що проблеми ефективності управління освітою на сучасному етапі демократичних перетворень в Україні викликають особливу увагу як у керівників освіти, так і у споживачів освітніх послуг — учнів, студентів, їх батьків — усіх, хто вчиться та навчає.

Література

1. Бондарчук Н. Основні стратегічні напрями освітньої політики Чеської Республіки / Наталія Бондарчук // Управління сучасним містом. — 2005. — № 3–4. — С.102–110.
2. Дрожжина, Т. В. Євроінтеграційні процеси в освіті. Чеський досвід / Т. В. Дрожжина // Управління шк. — 2009. — № 11. — С. 24–27.
3. Кнодель А. Становлення та розвиток освіти в Чехії / А. Кнодель // Директор шк. Україна. — 2007. — № 11. — С.63–69.
4. Фініков Т.В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна. — К.: Таксон, 2002. — 176 с.
5. Фіра А.С. Чехія: погляд на систему освіти / А.С. Фіра, О.І. Острівка, О.А. Сидоренко, П.Г. Лихацький. — Тернопіль: ТДМУ, 2006. — 100 с.

Красовська Юлія,
студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет ім. І.Франка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
професор Березюк О.С.

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ НА ВОЛИНІ

Взаємозв'язки української педагогіки з різними національними — актуальна проблема сучасної освіти. Це допомагає окреслити та органічно пов'язати розвиток української освіти з певними закономірностями творення власної ідентичності та взаємозв'язків інших націй.

У чеські поселення України та їх народів та сучасність мають велике наукове значення, бо розглядаються під кутом зору взаємодії з корінним населенням України, інтеграцію в українське суспільство тощо.

Відомо, що уніатські школи в Україні орієнтувалися на західну педагогіку, хоч і давали непогані для того часу знання, а не користувалися великим авторитетом в українського населення.

Певний вплив на формування освітньої справи в Україні свого часу мала епоха європейського Відродження, яка породила гуманізм і Реформацію. Реформаторські та єретичні вчення проникали в Україну з Чехії, Польщі, Прусії та інших держав. Під впливом Реформації в Україні створюються численні протестантські громади (кальвіністів, лютеран та ін.), які відкривали свої протестантські школи. Найбільш відомими серед них були соцініанські та кальвіністські навчальні заклади, що діяли у Дубецьку, Хмільнику, Любарі, Кисилині, Гощі, Берестечку й інших містах сучасної України.

Відомим навчальним закладом соцініан в Україні була школа в м. Кисилин (Волинь), яка була створена у 1614 році. Проіснувала ця школа до кінця 50 – х рр. XVII ст. На її базі 1638 року сформувався навчальний заклад рівня академії, хоч офіційно польський уряд і не дав йому такого статусу.

За часів Російської імперії та Радянського Союзу ідеологія й політична ситуація сприяли ставленню до чехів, які мешкали на території України, виключно в російському контексті. Вважається, що чехи не були такою численною групою, як скажімо, поляки чи євреї, і не впливали суттєво на політичну, соціально – економічну ситуацію в тодішній Україні. Чехи не мали такої широкої мережі шкіл, національних рад тощо, як вищезгадані етнічні групи і їх внесок у розвиток освіти і культури України моли вагомий.

На теренах Волинської губернії чеські колоністи, які поселилися в 1850 – 1890 роках, дуже повільно почали вивчати мову корінних жителів. На початку XX століття, більшість колоністів не засвоїла російської чи української мови, і у побуті вживала чеську мову з помітними впливами української, російської та польської мов [2].

Чеське населення та його колонії були розгалужені по всіх округах та районах Волинської губернії. Так, у Житомирському окрузі у 1923 році існували наступні чеські колонії: Крошня, Городище, Виногради, Плехова, Селянщина, Славів, Околек, Кручинець, Івановичі, Альтпинівка, Романів, Ольшанка. У Шепетівському окрузі чеські колоністи проживали у наступних пунктах: Дідова Гора, Мощанівка, Головни, Ядвинин, Антонівка, Мезиліска біля самого західного кордону з Радянською Федерацією та Польщею. У Коростенському окрузі чеські колонії були розташовані на кордоні з Київською губернією: це села Кужелі, Славковичі, Межеліска, Хаверов, Март'янин і Словечно та інші [2]. Майже в

кожному чеському поселенні існували школи або осередки вивчення мови та культури Чехії.

Так, в Шепетівському у окрузі під керівництвом учителя – чеха було організовано в чеських колоніях гуртки, які ставили п'єси, готували лекції з проблем сільського господарства, члени гуртків проголошували доповіді та бесіди на чеській мові. Чеські школи та гуртки зацікавили чеське населення з прикордонної смуги Польщі, де всяка освіта рідною мовою нацменшин була заборонена. Тому були також спроби чеських колоністів із Польщі відвідувати школу та брати участь у роботі чеських гуртків в Україні [2]. Серед чехів – переселенців були вчителі, які закінчили вищі педагогічні освітні заклади за кордоном. Це дало можливість в кожному чеському поселенні відкрити школу, що утримувалася на кошти самих чеських колоністів.

В основному всі чеські школи були початковими. У них зазвичай викладали 1 – 2 вчителі, навчалося біля 50 – 80 учнів. Навчання у школах тривало до 4 років.

Процес створення та діяльності чеських освітніх закладів на Волині збігався в зазначений період з аналогічними процесами становлення та розвитку освіти інших етнічних груп (поляків, німців). Прослідковується певна специфіка цього процесу. Зокрема, формування мережі освітніх закладів у чеських колоніях Волинської губернії відбувалося досить швидко, оскільки колоністи – переселенці в отриманні освіти вбачали важливу умову досягнення успіхів в господарській діяльності, в культурі цьому процесу сприяли й наявність чеських вчителів, які отримали освіту в закордонних освітніх закладах. На прикладі становлення та діяльності чеських навчальних закладів Волинської губернії в 20 – 30 – тих роках ХХ століття чітко простежується дія двох тенденцій: піднесення рівня етнічного шкільництва та згортання цієї мережі

національних шкіл в умовах тоталітарного режиму. Самі представники чеських етнічних груп стриманно ставилися до можливості асимілюватися, прагнули зберегти свою ідентичну самобутність і тому російська та українська мови часто приймалися ними на рівні іноземних.

Але згодом саме на основі цих початкових шкіл і виникли інші навчальні заклади, які вже не були лише чеськими, а влилися в освіту тодішньої України як українські або російські.

Література

1. Житник В. К. Чехи України // Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні. – К., 1995
2. Заславський І. В. Волинські Чехи: маловідомі сторінки історії, чеські меншини за кордоном // Вітчизна. – 1998. – №9 – 10 – С.149.

Наукове видання

Чехи на Волині: історія та сучасність

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

(за загальною редакцією О. С. Березюк, О.М. Власенко)

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 9.12.2014. Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 12.

Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Зам. Наклад 100.

Видавництво Житомирського державного університету

імені Івана Франка

Свідокство про держану реєстрацію:

Серія ЖТ №10 від 07.12.04

М.Житомир, вул.В.Бердичівська, 40